

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC,
† FÖLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN,
HAMMERL LAJOS *technikai szerkesztő*, HARACSI LAJOS, HILLER ISTVÁN *titkár*, HORVÁTH
JÓZSEF, HORVÁTH ZOLTÁN, KELÉNYI FERENC *olvasó szerkesztő*, PINTÉR FERENC, PRÖHLE
JENŐ, † RADÓ FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, TARJÁN GUSZTÁV,
TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR,
ZAMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:

† CSATKAI ENDRE és MOLLAY KÁROLY

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / IN MEMORIAM ANDREAE CSATKAI

IN MEMORIAM ANDREAE CSATKAI

A Soproni Szemlének újjászületésétől, 1955-től fogva 1970. március 12-ig volt szerkesztője Csatkai Endre. Életműve és emléke előtt tisztelgünk, amikor folyóiratunk ez évi harmadik és negyedik számában közzétesszük hátrahagyott helytörténeti írásait és irodalmi munkásságának bibliográfiáját, művészettörténeti, muzeológusi és helytörténetírói munkásságának méltatását, valamint munkatársaink olyan tanulmányait, amelyek tárgyuknál fogva Csatkai Endre kutatási területeihez kapcsolódnak. Mindezzel egyúttal a soproni helytörténetírás még megírandó története számára is kívánunk adalékot nyújtani.

Legméltóbb tiszteletadásunk azonban az lesz, ha folytatjuk és tovább fejlesztjük a Soproni Szemle célkitűzéseinek megvalósítását. Ehhez kéri a Soproni Szemle minden barátjának támogatását

A SZERKESZTŐ

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Zádor Anna: Csatkai Endre művészettörténeti munkássága

194 Zádor Anna: Csatkai Endre művészettörténeti munkássága

Évtizedeken keresztül úgy élt közöttünk, mint a hazai művészettörténet, főleg azonban a soproni művészettörténet egyik legfőbb megtestesítője. Személyében egyesítette a kutató és a tudós, a gyűjtő és a muzeológus, az ismeretterjesztő és az oktató minden vonását. Kevesen voltak, akik a hazai művészettörténet művelőivel oly széles körben tudtak volna kapcsolatot tartani, öregekkel és fiatalokkal, régiekkel és frissen e területre jöttekkel a baráti hangot megtalálni. Békés és derűs egyénisége harciassá vált egy-egy ügy érdekében, de ügyes diplomata is volt, aki sohasem fáradt el a meggyőzés és a megnyerés nehéz munkájában. A helyesnek tudott álláspont érdekében egyszerre volt hajlíthatatlan és bölcsen konciliáns.

Mindezt elsősorban sok küzdelmet kiállt, szerencsés természetének köszönhetően, de ezeken az alkati sajátságokon kívül nagy része volt munkája eredményességében tehetsége sokféleségének, szellemi adottságai szerencsés együttesének. Egyike volt a keveseknek, aki a régi humán értelemben – azaz az emberközpontú társadalomtudományok megannyi oldaláról – közelítette meg elsődleges tárgyát, a képzőművészeti alkotást. De egyaránt jártas volt a zene- és a színháztörténet terén, élete végéig lelkesen és nemcsak a maga örömeire foglalkozott zenével, sokat és jól zongorázott, mindvégig gyarapította egyéni szempontjai szerint válogatott, nem mindennapi értékű lemezgyűjteményét. Ugyanilyen alapos készséggel rendelkezett az irodalomtörténet, elsősorban a magyarországi terén, beleértve az irodalom minden ágát, folyóiratokat, emlékiratokat, levelezéseket, amelyek kedvelt témái közé tartoztak. Teljesen otthonos volt a Dunántúllal szomszédos területek ránk vonatkozó vagy történelmünk számára hasznosítható irodalmával és káprázatos emlékezőtehetsége révén – amihez mindvégig friss asszociáló képessége járult – ez a nagy anyag az ő fejében mindig felhasználásra készen állott a felmerült kérdés megoldására. Hogy évtizedeket töltött lankadatlan levéltári és hírlaptári kutatásokkal, hogy a kutatásai szempontjából őt érdeklő művészeti anyag formai és minőségi tulajdonságai terén ugyanolyan kitűnő emlékezőtehetséggel rendelkezett, mint az adatok felhasználása terén: műveinek ismerője számára természetesnek tűnik. Mégis meg kell említeni, hogy produktivitásának ezt a rendkívüli bőségét, kicsire-nagyra kiterjedő figyelmét, a látszólag csekélyhez és kicsihez számos érdekes vonatkozást fűzni tudó képességét valahogyan összetevőire bontsuk és körvonalazzuk ezt a nagyon speciális és mégis egyetemes igényű, erősen hazai gyökerű, de a közép- és kelet-európai vonatkozásokat mindig teljes egységben érzékeltető szemléletet, amelyet munkásságában mindvégig alkalmazott, módszerét egyre csiszolva és továbbfejlesztve hosszú élete során.

Nehéz körülményei, főleg fiatal korában sok gondot okozó egészségi állapota mint sarkalló erő dolgoztak közre abban, hogy mindenen úrrá legyen, elérje, amit szeretne: elsősorban szűkebb pátriájának, Sopron és környéke indulásakor még alig feltárt és felfedezett művészetének, művelődéstörténetének feldolgozását. Ebben egyetemi tanulmányai és az utána következő évek is segítettek, noha a külső körülmények inkább arra vallának, hogy elejétől világos célja érdekében mindenfelől akadályokkal kellett megküzdenie. Elsőként a budapesti egyetemre iratkozott, de csakhamar eltanácsolták a művészettörténet szakról, mint nem megfelelő képességűt, ami az akkori egyetemi előítéleteknek 195 egyik jellegzetes, sajnos, nem egyetlen példája. Tanulmányait magyar–német szakon folytatta tovább, de a létfenntartásért folytatott küzdelem súlyos betegséget váltott ki, amelynek következtében hosszú időre abba kellett hagynia rendszeres tanulmányait. Annál többet olvasott, sőt írt ezalatt: már 1917-ben jelenik meg a Sopronvármegye című lapban programadó kis cikke.¹⁽¹⁾ 1920-tól, alig helyreállott egészséggel, a bécsi egyetemen tanult tovább. Itt a művészettörténet legjobbait hallgathatta, Dvorakot és Striyogovskit, Schlossert és Tietzet. Talán ez az

értékes és érdekes sokféleség – ami különösen megfelelehetett Csatkai adottságainak – okozta, hogy egyik tudós szoros követőjévé sem vált, de mindegyiktől sokat tanult. Ösztönös próbálkozásai kezdtek módszerre szilárdulni, noha mindvégig nem vált valamely kikristályosodott módszert tudatosan követő és ahhoz mereven alkalmazkodó kutatóvá. Mindvégig a konkrét anyag, az éppen soron következő téma döntötte el, hogyan dolgozza fel azt. A művészettörténeti képzésen kívül zenetörténeti érdeklődése kapott Bécsben erős tápot és maradandó szempontokat, ugyancsak itt került kapcsolatba a magyar emigráció számos tagjával, elsősorban írókkal. E kapcsolatok életre szóló barátsággá alakultak: kevés embernek volt oly sok és oly sokféle barátja, mint Csatkai Endrének.

Számos nehézség után visszakerült a pesti egyetemre, ahol 1925-ben doktorált Kazinczy és a képzőművészetek című, máig alapvető, de sajnos kéziratban maradt munkájával. Kazinczy mindvégig kedvenc témája volt, ezekben az írásaiban csakúgy, mint a következő évek nagyszámú rövidebb lélegzetű dolgozatában, újságcikkeiben, kisebb tanulmányaiban a művészettörténeti, színháztörténeti és zenetörténeti témákat olyan művelődéstörténeti komplexitással dolgozta fel, ami ezeknek a jórészt feledésbe merült írásoknak akkor is súlyt kölcsönözne, ha bennük nem alakult volna ki sajátos módszere. Több művelődéstörténeti tanulmánykötetet lehetne összeállítani belőlük olyan tág perspektívákkal, amelyek messze túlmutatnak a Sopront és környékét jelentő földrajzi határokon.

Az ilyképp jól megalapozott kezdethez szerencsés fordulatként járult a kismartoni Wolf-múzeummal való kapcsolata. Ez a múzeum akkor Közép-Európa legnagyobb (a háború után jórészt szétszóródott) magángyűjteménye volt, amelynek gyarapítását, szakszerű feldolgozását és állandó kiállítás jellegű elrendezését (több mint 20 helyiségben) Csatkai végezte. De ami ennél talán még fontosabb: a nagyműveltségű gyűjtő házában a kor legjobb szakértői, a szellemi élet európai és Európán kívüli legjobbjai fordultak meg nagy számban, az élénk szakmai viták mindennaposak voltak, nemcsak a szűkebb értelemben vett művészettörténet terén. Ráadásul majd 20 000 kötetnyi könyvtár állt rendelkezésre, sok fénykép, gazdag katalógus-gyűjtemény és sok más segédeszköz: mindez az élénk érdeklődésű fiatal művészettörténész ismereteit bővítette. A sokféleség és élénkség is nagyon megfelelt természetének, sokat írt az itt virágzó helytörténeti lapokba,²⁽²⁾ sőt kapcsolatai mindvégig éltek, amit a Barb-émlékkönyv számára³⁽³⁾ írt érdekes tanulmánya is bizonyít. Specializálódása – ha erről Csatkainál egyáltalán beszélhetünk – itt, a Wolf-múzeumban indult meg. Elsősorban a XVIII. és a XIX. század művészete érdekelte, de munkái közül **196**nem egy kezdődik a későközépkor valamely emlékének feldolgozásával és nemcsak Sopron élő és alkotó művészei, hanem az előtte járó generáció művészei is mindig foglalkoztatták, műveiket gyűjtötte, bemutatta és valamilyen formában feldolgozta.

És ha egyfelől a festészet, másfelől a műemléki épületek foglalkoztatták is legmélyebben, korai műveitől kezdve a legutolsóig szerepel írásai közt az alkalmazott, az úgynevezett kisművészetek minden területe. Stukkatorok és harangöntők, könyvkötők és ónöntők csakúgy érdeklik, mint ahogyan a szobrászat akkor még alig figyelembe vett kérdései foglalkoztatják mindvégig. Különösen azt igyekszik tisztázni – és e téren érdemleges továbblépés máig alig történt –, hogy a sokat emlegetett külföldi művészek és nagy mesterek, mint például Canova vagy a tipikus bécsi nagyságok, mint például Josef Klieber, mit hagytak hátra hazánkban és működésüknek szellemi és formai hatása miben jelentkezik.⁴⁽⁴⁾ Kedvenc írásai közt szerepeltette mindig a soproni ötvösség feldolgozását, sok évi kutatását a művészi cégérekéről. Ez utóbbiakról foglalkozó kötete csak postumus műveként fog megjelenni.⁵⁽⁵⁾

A kismartoni Wolf-múzeumban sűrűn rendezett alkalmi kiállítások nemcsak a kiállításrendezés ismeretét és gyakorlatát biztosították számára, hanem – ami még fontosabb – új kezdeményezés: az ikonográfiai kutatások iránti érdeklődését keltették fel. Akár az Elsler Fannyval foglalkozó kiállítás, akár Liszt Ferenc

vagy Haydn magyarországi működése volt a kitűzött cél, elsősorban a képzőművészeti ábrázolás és annak kortársi visszhangja érdekli. Ebből az anyagból fontos történelmi konklúziókat tud levonni mind az eszménykép formálódása és változása, mind az utánélés mikéntjének és miértjének alakulása szempontjából. Az ikonográfia, sőt ikonológia mindvégig érdekli. Magyar művészettörténészek közt elsőként foglalkozik a barokk szobrászat egyik érdekes jelenségének, a Nepomuki Szent János szobrok hazai elterjedésének kérdésével, sőt egyik legutóbb megjelent munkája is hasonló problémákat vet fel.⁶⁽⁶⁾ Ezek a tanulmányai nemcsak a mű mögött feszülő problémák megvilágítását és a kutató nagyobb összefüggések iránti érdeklődését példázzák, hanem egyúttal bizonyítják – amit Csatkai indulásakor egyáltalán nem méltányoltak még –, hogy minden művet mint kordokumentumot vizsgál, a minőségi kérdés, a művészi formálás problémái csak másodsorban érdeklik. Ezzel az új megközelítési móddal tudott sok eddig ismeretlen összefüggést, sőt új területeket a művészettörténeti kutatás számára felfedezni.

Kismartoni tartózkodása hozta kapcsolatba az osztrák műemléki hivatal és a topográfiai munka akkori jelentékeny vezetőjével, Dagobert Frey professzorral, aki együttműködésre kérte fel Csatkait, hogy a topográfia soron következő, Burgenlanddal foglalkozó kötetét – hangsúllyal Kismarton és vidékén – együtt készítsék el. Eltekintve attól, hogy ez a megbízás az idehaza oly kevésbé értékelt Csatkai számára nagyon kitüntető volt, egyben kiváló iskolának is bizonyult. Dagobert Frey kitűnő szakember volt, építész és művészettörténész egy személyben. Jelentős építészettörténeti és művészetelméleti munkásságot fejtett ki, nagy hatással volt munkatársára. Eddig is a műemlékek alapos és többszörös ¹⁹⁷ megtekintése, a források lehető teljességű feltárása volt a kiindulópont, de szerkezeti vázat, módszertani alapokat a fiatal magyar szakember munkája ebben az együttműködésben nyert.⁷⁽⁷⁾ Egyúttal erős indítást kapott ahhoz, hogy ilyen munkával hazai anyagon próbálkozva is foglalkozzék. 1932–37 közt három kis kötetben jelentette meg saját költségén „Sopron vármegye műemlékei”-t, az eladhatóságra való tekintettel mellőzve a tudományos apparátust. Mégis, a szűken mért sorok és a tömör mondatok közt kibontakozik az a nagy ismeretanyag és ennek biztos kezelése, ami Csatkait mindvégig jellemezte.⁸⁽⁸⁾ Ez indította ^{198a} Műemlékek Országos Bizottságát arra, hogy megbízást adjon nagyobb arányú műemléki feldolgozásra, amit Csatkai ekkor el is kezdett, de a politikai viszonyok rohamos rosszabbodása miatt nem tudott befejezni. Amikor a felszabadulás után nagyszabású szervezettséggel újra megindult a tudományos munka, csakhamar sor került erre a már erősen előrehaladt munkára. A további anyaggyűjtést, illetve a korábban feldolgozott ingó és ingatlan anyagnak háború utáni számbavételét és feldolgozását Csatkai Endre egymagában végezte. A Dercsényi Dezső irányító szerkesztésével és az egyes bevezető fejezeteknek a legjobb szakemberek bevonásával készített együttese a topográfiai munka tekintetében Csatkai munkásságának egyik csúcspontja. Szempontjainak következetes végigvezetésével, a levéltári anyag mélységével, a leírások egységesítésével, az ingó és ingatlan anyag egyforma gonddal való tárgyalásában és nem utolsósorban a művészeti anyag alapos ismeretén alapuló történelmi értékelésével alapvetőnek tekinthető. Ritkán fordul elő, hogy egyetlen szakemberben összpontosuljon az ilyen tudományos munkának volumenben és feldolgozásban egyaránt kimagasló volta. Ezt az egyszeri kitűnő teljesítményt – amit fővonásait tekintve azóta sem tudott a műemléki topográfia nálunk túlszárnyalni – jutalmazta a kormányzat a Kossuth-díj adományozásával, amit Csatkainak mint kutatónak és a mintaszerű leírások megfogalmazójának, Dercsényi Dezsőnek pedig mint a módszer és a szerkezet kialakítójának adtak.⁹⁽⁹⁾ Sopron helyreállításának azóta megindult nagyarányú munkálatai természetesen számos részeredmény terén megváltoztatták, helyesbítették Csatkai megállapításait: ennek talán ő örült legjobban, mert törekvései legszebb gyümölcsének tekintette, ha mások és másként foglalkoznak azzal, ami az ő számára évtizedeken át fontos volt. De ez a felismerés – testi erejének növekvő fogyásával – készítette arra, hogy lemondjon a munka folytatásáról: a megye második, nagyobbik részét tárgyaló kötetét már nem vállalta. Sajnos, ez a rész máig sem talált folytatóra. A műemléki topográfia módszerének és gyakorlatának kialakítása Csatkai

munkásságának egyik fő eredménye, természetes, hogy a most tárgyalt, több mint 15 éve megjelent művet előtte is, utána is számos hasonló természetű munkája kísérte, elsősorban Sopron és Vas megye műemlékeire vonatkozólag. A legutóbbi időben – váratlan haláltól megakasztva – ez a munka újra átfogta a burgenlandi kérdések egész sorát, különös tekintettel a hazai, valamint a szlovákiai összefüggésekre, amelyek mindig erősen érdekelték.

Egyik mellékága ennek a széleskörű és évtizedeken át folyó topográfiai munkának a Sopron művészetével és műemlékeivel foglalkozó munkák gazdag sorozata. Szinte el sem választható az előbb érintett topográfiai munkáktól. Már a Magyar Művészet című folyóirat 1928-ban megjelent soproni számának három nagy tanulmányát ő készítette. Övé a legtöbb kiadásban megjelent és most is több változatban kiadás előtt álló „Sopron” kötet (1954), képeskönyv formájú városkönyv kialakítása, amely népszerű és szemléletes, sok képpel gazdagított szerkezete mellett tudományos katalógus igényével nyújtja a képekhez tartozó adatokat és leírásokat, valamint a történelmi bevezetést. Ezt a szeretett városára vonatkozó, képzőművészet központú feldolgozást kíséri számtalan kisebb-nagyobb tanulmánya, amely e város és vidékének művészetével, egy-egy érdekes mesterével, nagy és kis művészetével egyaránt foglalkozik. Nyilvánvaló, hogy e tekintetben is valaminő teljességre törekedett, hiszen az összefoglaló [199](#)cikkek több területen megjelentek. [10\(10\)](#) De nemcsak egyéniségek és tárgyak, hanem intézmények is érdeklik, akár a képzőművészeti életről, akár iskoláztatásról, nevelésről legyen is szó. Mindez azt is mutatja, hogy a kisebb terjedelmű, változatos tematikájú munkák feleltek meg legjobban hajlamainak és egyben annak a törekvésének, hogy gazdag anyaggyűjtéséből minél többet és minél többfélét tudjon közzétenni, ismereteink gyarapítása és a további munka megindítása érdekében.

Munkásságának ez a nemcsak művészettörténeti, hanem hangsúlyosan művelődéstörténeti jellege sajátos

helyet biztosít számára a magyar tudományban. Kedvenc érdeklődési területének egyik régóta előkészített, gazdag anyaggyűjtésű munkáját, amely a magyar műgyűjtés történetével foglalkozott volna, az adatgyűjtésen túl már nem tudta elkészíteni.

Az ilyen komplex megközelítéséhez szükséges sokoldalú felkészültséget a már előzőkben érintett alapos tanulmányai készítettek elő és egy élet lankadatlan munkája fejlesztette tovább. Ebben a bizonyos tekintetben polihisztor beállítottságban – ő maga nem szerette, ha ezt mondták rá, mert a semmiben-sem-szakembert hallotta ki belőle – egy előző nemzedék műveltségét és módszerét is képviseli, amit azonban Csatkai esetében a modern művészettörténeti módszerek nagymértékben finomítottak, szakosítottak. De hozzájárult az ilyen sokirányú érdeklődéshez gyűjtemény gyarapító tevékenysége is, amit mind a kismartoni Wolf-múzeumban, mind soproni múzeumigazgató korában feladatának tekintett. Erről szólni nem feladatom. És végül ezekből a most kiemelt hajlamokból és képességekből fakadt az a vonása, hogy kicsi és nagy, átfogó és speciális, nagy művészet és kis művészet egyformán meg tudta ragadni érdeklődését. Mindig a nagyobb egészet, az összefüggések lehető részletét látta bennük, egy kor, egy alkotó, speciális érdeklődés történelmi tanújelét. Kitűnő emlékezőtehetsége, ritka élnkségű asszociáló képessége mindenből többet, sőt sokat tudott csinálni. Azok közé tartozott – és ezt sok százra menő újságcikke is bizonyítja –, akik egy személyben tudtak megtölteni folyóiratokat, amire elsősorban a Soproni Szemle sok éven át folytatott igen színvonalas szerkesztése nyújtott bőséges alkalmat. Nemcsak a Dunántúlon, az egész szakterületen alig van olyan művészettörténeti, társadalomtudományi folyóirat, amelyben munkája nem jelent volna meg, elsősorban természetesen a Soproni Szemle és a Vasi Szemle, a Magyar Művészet, a Művészettörténeti Értesítő, az Arrabona stb. hasábjain. Külön bibliográfiai feladat azoknak a dolgozatainak összeállítása, amelyek álnéven vagy névtelenül jelentek meg, főleg az 1925 és 1945 közti években. Nemcsak Csatkai, hanem a hazai művelődéstörténet szempontjából, a művészet kérdéseivel kapcsolatos gazdaságtörténet, a soproni élet sajátos eseményeivel és embereivel foglalkozó érdekes anyag miatt fontosak ezek számunkra.

Ez a szerteágazó érdeklődés, a sok írás – ami élete hosszú korszakán át létalapját biztosította – nem tette őt sem felületessé, sem pontatlanná. Levéltári és könyvtári munkája folyamatosan, igen pontosan haladt, legegyszerűbb cikkét is áthatja nemcsak a tárgy iránti vonzódás, hanem az a belső tisztelet, amely [200](#) az igazi tudományos munkát fémjelzi. Nem szeretett semmit sem felfűjni – nagyobb feneket keríteni, ahogyan ő mondta –, mint ami okvetlen szükséges, mert a tudomány iránti tisztelete minden egyéni hibriszt elfojtott benne. Annyit írt le, amennyit tudott vagy gondolt, mindig gondosan különválasztva a szilárd tényeket a hipotézisektől. Messzemenő következtéseket, széleskörű esztétizálást szófecsérlésnek tekintett. Ehhez annál inkább joga volt, mert nemcsak formaemlékezete volt kitűnő – ami a művészeti tárgyak besorolásánál, egybevetésénél volt nagy segítségére –, hanem igen jó minőségérzéke is. Bizonyította ezt múzeumgyarapítási tevékenysége, de az is, hogy az általa feldolgozott mesterek munkásságának összeállításában – ha ezt művészeti minőség alapján kellett megállapítani – alig tévedett.¹¹⁽¹¹⁾ Ezen a megállapításon az sem módosít, hogy ritkán foglalkozott igazán nagy mesterekkel: éppen az érdekelte, hogy a követők, a másodsorban állók közt hogyan tud „rendet teremteni”. Ha helyesbítették vagy módosították megállapításait: ő örült legjobban, mert termékeny hatásnak tekintette.

Ez vezet át művészettörténeti munkássága leghatékonyabb részéhez, az ismeretterjesztő-népnevelő tevékenységhez. Igazi tanár volt, lelkes és lelkiismeretes oktató, fáradhatatlan és mindig megújuló. Fiatalok százait vezette be vagy hozta közel a kultúrához általában, a képzőművészetihez és zeneihez szorosabban értve. Különös tehetsége volt ahhoz, hogy a hallgatókkal könnyen és gyorsan teremtsen kapcsolatot, rendelkezett a rögtönzés és ízesítés képességével, aminek segítségével olyan témát, olyan terjedelmű

előadást is el tudott fogadtatni, nem-szakember közönséggel is, ami másoknak nem sikerült volna. Talán erre volt legbüszkébb. Ha valakire azt mondta: tanítványom vagy fiam – mindkét kategóriánál sok tucatról volt szó – érezni lehetett a jól végzett munka feletti örömét. Ahogyan nem tekintette másodlagos feladatnak a kis művészetekkel, a nem elsőrendű művekkel való foglalkozást, úgy nem tekintette másodlagos munkának a tanítást sem.

Sokat nyújtott a művészettörténetnek és a művészet kedvelőinek, művelőinek egyaránt. Sokat indított el, gazdag örökséget hagyott hátra. Szeretném hinni, hogy annyira szeretett fiatal követői jól fognak sáfárkodni ezzel az örökséggel.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Csatkai Endre: Régi soproni kereskedő cégek

201† Csatkai Endre: Régi soproni kereskedő cégek

Ma a kirakat mutatja meg, mit lehet valami boltban vásárolni. Hajdanában a cégér szolgált erre. Ma az a kíváncsi, hogy az üzlet lehetőleg sem táblával, sem mással ne nyúljon ki az épület síkjából. A névmutató betűk alig emelkednek ki a falból, vagy ráfestik. Régen számos dolog himbálódzott hosszú póznán az üzlet előtt, megmutatva fából, bádogból, mit árulnak, vagy kőbe, fába vésve, vagy kifaragva, bádogból összeállítva jellegzetes figurákat láthatott az ember a boltajtó felett; festett cégérek, amelyeknek csak távoli kapcsolatuk volt az árukkal. Ha valahol gyarmatárut mértek, ott a kelet állatai figyelmeztették erre a vevőt; magot és mezei gazdasághoz szükséges holmit kutya cégér alatt árusítottak; ha divaticsket keresett valaki, olyan kép igazította útba, amely menyasszonyt vagy vőlegényt ábrázolt. Hiszen a köznéppel régen írni-olvasni nem tudott; hasztalan ismerte a kereskedő nevét, tudta, hogy ilyen vagy olyan kereskedőnél mérik a jó kávé, a cégtáblán a nevet nem tudta volna elolvasni, viszont az oroszlan cégéres boltra könnyen rátalált. A régi Várkerületen annyi volt a boltok felett a cégér, hogy a jobban lelógóak már-már a járás-kelest is megnehezítették.¹⁽¹²⁾ Volt is razzia ellenük 1858-ban, a rendőrség bevonatta a szabálytalanabbakat. A cégérek elnevezésében általában nem volt sok leleményesség. De miért is? A mintakép Bécs volt még Pest-Buda részére is. Már most, ha valamely bécsi cégér híres lett, Magyarországon is megvolt iránta a bizalom, ezért is nem törekedtek nagy eredetiségre.²⁽¹³⁾ A XVIII. század közepe előtt is lehettek bolti cégérek Sopronban, de egyelőre alig ismerjük ezeket. A cégérek divatja valószínűleg a XVIII. század vége felé kezdődött Sopronban. Delelőjük a Bach-korszak, utána az olvasás tudományának terjedése, meg a kirakat jelentőségének növekedése folytán mindjobban csökkent a szerepük. Az első világháborút megelőző években még akadt újonnan nyílt bolt, amely címet választott és megfelelő cégért készített, a második világháború után az utolsó soproni cégérek egyike is elenyészett, amúgy is már csak a neve és a boltajtó üvegére maradt kép maradt fenn: ez a Hernnhuti bolt volt a Lenin körút (Várkerület) 94. szám alatt.

Itt most persze nem szólunk sem a kocsmacégerekről, sem az iparosok cégereiről, amelyekből jócskán maradt, hanem azokról az elnevezésekről, amelyekkel ezek a régi boltok éltek. Külön kell megemlíteni a Hillebrand-ház (Lenin körút) a kereskedőjelvényt, ugyanilyet, de szerényebbet, egy horgonyt, a Lenin körút 19. és 31. sz. ház gyaníthatólag posztós jelvényt, a Bécsi utcában az 5-ös számon a pékcégért stb.

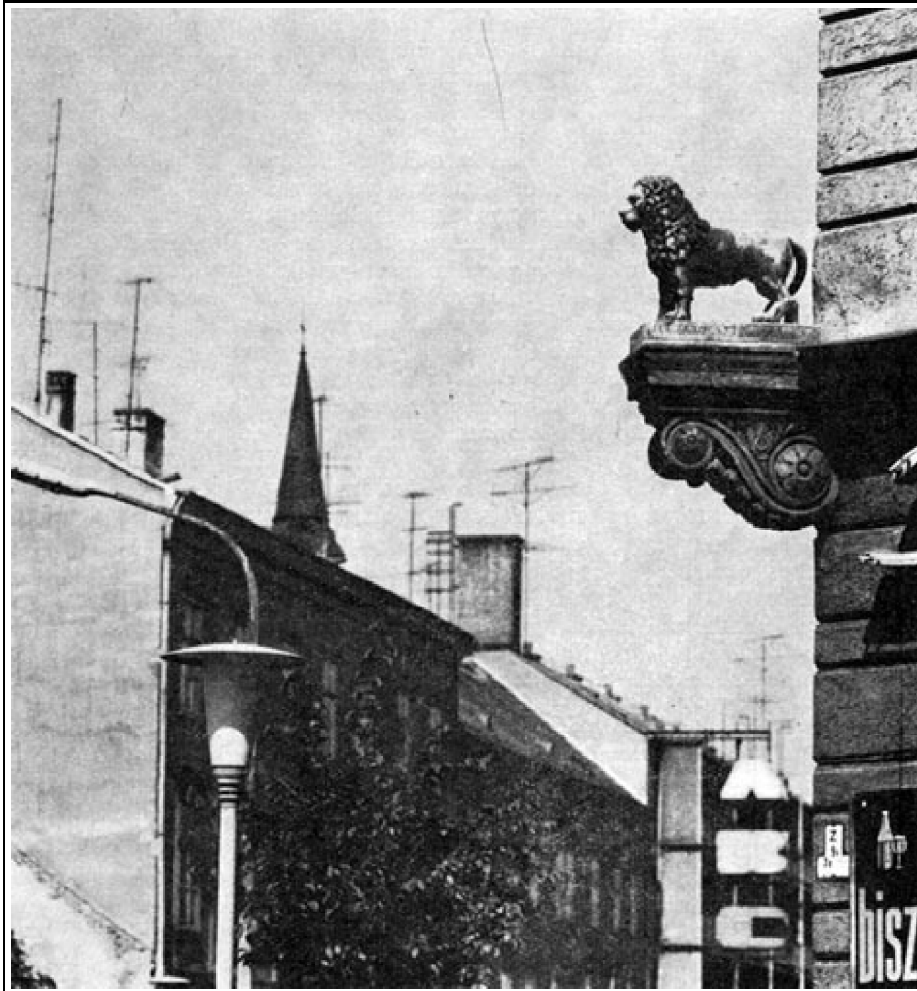
A bolti cégérek lajstromát sok évi gyűjtésből az alábbiakban közöljük. Forrásaink tanácsjegyzőkönyvek, üzleti számlák, családi iratok, naptárak, újsághirdetések, reklámcédulák voltak, amelyek néha magát a

cégért is feltüntették. Idősebb kortársaktól is kaptunk adatokat.

202 *Arany ásó*. Vaskereskedés (1888). Schleifer és Lang. Lenin körút 66.

Arany golyó. Vászonkereskedés (1861). Steiner és Harrer. Lenin körút 34. Ödenburger Intelligenzblatt. 30. szám.

Arany hajó. Borkereskedés (1856). Ezüst u. 9.

„Arany oroslán” cégér a Lenin körút 83. sz. házon

Arany hordó. Fűszerbolt. XIX. század. Russ. Keresztelő János. Lenin körút 12–14. Russ német keresztneve (*Johannes Baptista*) J. B. betűkkel kezdődött: ahogy Paulin Müllerből Pémüllert csinált a soproni nyelvhasználat, lett Jébérusz a szóban forgó boltos vulgója.

Arany kapa. Vaskereskedés (1805, 1838, 1850). Braun Ferdinánd alapította 1805-ben; **203**1838-ban Rátz János György elvette a Braun leányt, így lett az övé a bolt. Lenin körút 110.

Arany kasza. Vaskereskedés. Thirring Mátyás alapította 1842-ben. Özvegye átadta a Lánd és Schleifer

cégnek. Lenin körút 60.

Arany kereszt. Fűszeresbolt (1874). Thirring Lajosé volt. Vajon azonos-e azzal, amelyet 1881-ben Schügerl, 1893-ban az Ikvahídon Kremser bírt? Vö. Sopron 1881. 27. sz.; Ödenburger Zeitung. 1893. 291. szám.

Arany lánc. Vaskereskedés (1857–1893). Kovács F. A. Ezüst u. 3. Magyar számla az 1850-es évekből: Arany lántz.

„A fekete kutyához” címzett soproni fűszeresbolt egykori cégére (Liszt F. Múzeum)

Arany oroslán. 1835-ben Brandl Ferenc engedélyt kap, hogy ezt a cégért használhassa. (Tanácsjegyzőkönyv. 3059. sz. végzés). Lenin körút 30. Másik hasonló cégérű fűszeresbolt 1854: Hillebrand Vince (Számlla). Valószínűleg azonos azzal a cégérral, amely a Lenin körút 83. számú nagy házban ma is megvan és amely alatt Zergényi Gyula, majd Mód Gyula 1888-ban tartott fűszeresboltot (naptár 1888-ból).

Arany szekerce. Vaskereskedés (1867). Zügn J. Gusztáv. Az Ödenburger – Kanischaer Bote hirdetése.

204*Arany vakaró.* Vaskereskedés. Alapítási éve 1777. A Thirring családé volt. A második világháború után államosították. A fafaragású cégért már az első világháború után leszerelték, ma a Liszt Ferenc Múzeumban van.

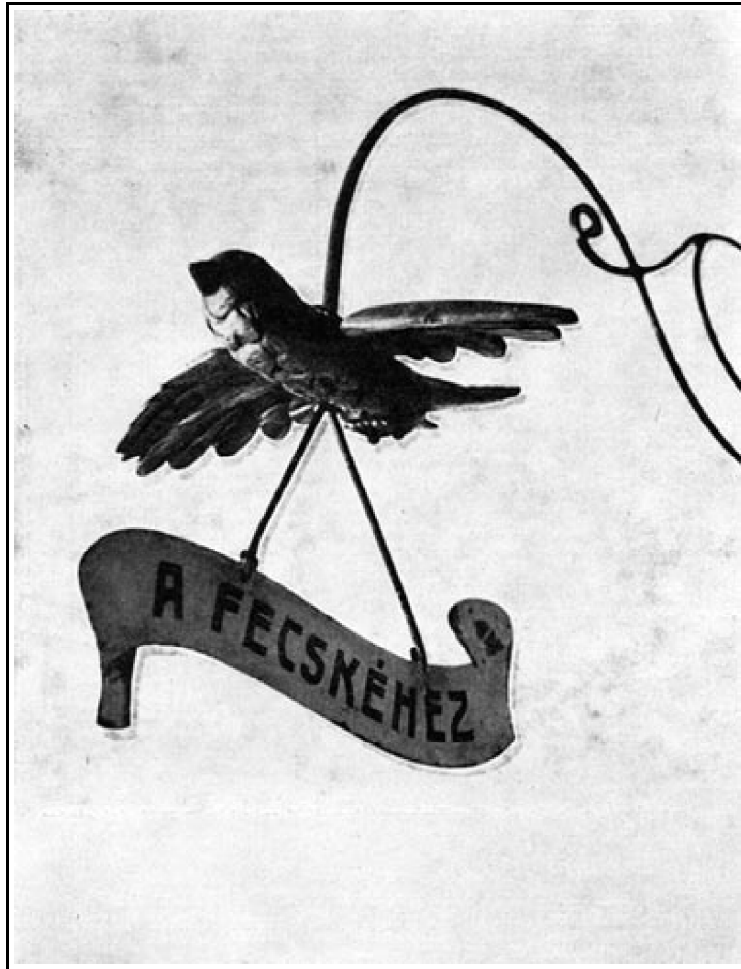
Cethal. Fűszeresbolt (1785). Corneider J. B. (Tanácsjegyzőkönyv. 29. sz. végzés). Bécsi mintára készült.

Fecske. Fűszeresbolt (1881). Magyar utca. Mühl Konrádé. Cégére a Liszt Ferenc Múzeumban.

A „Vaslovag” és a „Vashorgony” cégér a Lenin körút 6–7. sz. házon

Fehér galamb. Rövidárubolt. 1820 körül alapította Schmiedt Károly, 1840-ben hirdette a Pressburger Zeitungban 91. száma. Tán azonos a rőfös bolttal, amelyet 1873-ban hirdet Szöllősy és Zettl. Egykor Lenin körút 103. szám alatt: lebontották.

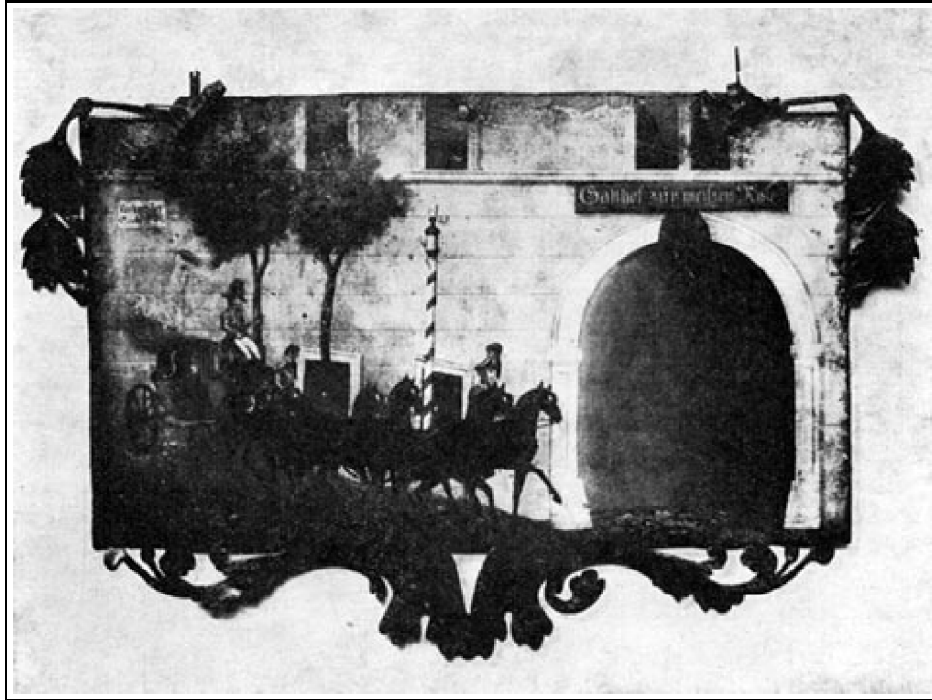

205. „A fecskéhez” címzett fűszeresbolt 1881. évi cégére (Liszt F. Múzeum)

Fehér oroszlán. Fűszeresbolt (1814). Ekkor egy Kánia nevű szlovén kereskedő, tűz ütött ki benne, így került bele a név a korabeli krónikákba. Lenin körút 20630. A furcsa elnevezés alighanem bécsi mintára történt, ott és Velencében ugyanezen a néven vendégfogadó létezett.

Fehér rózsza. Fűszeresbolt (1860–1912). Tulajdonosai a Seybold, majd a Wrchovszky család, végül Schwaby Jakab. Ödenburger Intelligenzblatt 1861. 17. sz. (Számlák). A Lenin körúton a bombázáskor elpusztult Fehér Rózsza fogadóban volt.

Fekete elefánt. Fűszeresbolt. 1725-ben alapította a venetoi Buschiatits; lányától megvette 1807-ben Giefing. 1845-ben Alberth kereskedő. Lenin körút 37. Az egykori üzletportált 1896-ban az udvari részbe építették be. Giefing 1835-ben felépítette a Hátsó kapu utca 8-as számú házat és ott nyitott fűszeresboltot a Fekete elefánthoz címezve. Később Müller Paulin nagykereskedéssé fejlesztette. A bolt az első világháború után megszűnt, cégére a Liszt Ferenc múzeumba került.³⁽¹⁴⁾

Az egykori „a fehér rózsához” címzett fogadó (Lenin körút) 1817. évi cégére

Fekete kutya. 1810 körül. Drogéria az Előkapu közelében, Erreth János. Bécsi mintára készült. 1862-ben szűnt meg a drogéria ezzel a cégérrrel. Ugyanebben az időben fűszeresbolt a Magyar utca 1. sz. alatt, bádócégérje a Liszt Ferenc Múzeumban.

207*Fekete medve.* (1601) Bizonytalan, bolt volt-e vagy vendéglő. Vö. Payr: A soproni ev. egyházközség története. Sopron, 1917. 183.

Fekete teve. 1845 körül. Fűszeresbolt. Miután Giefing a Fekete elefánt cégért a Hátsó kapu utcai új házára vitte át, a régi bolt új nevet kapott. Alberth, majd Schmidl Mátyás és ennek egykori inasa, Schaffer József voltak a boltosok. 1908-ban megszűnt az üzlet, értékes mérlegtartója a Liszt Ferenc Múzeumba került. Az elnevezés bécsi mintakép után történt.

Fortuna. 1878. Fehérneműs bolt. Willigut. Lenin körút.

Francia. Divatáru, függöny (1882). Charnay. Lenin körút 80. szám. Vö. Ödenburger Zeitung. 1882. 72. szám.

A Hillebrand-kereskedőház cégére a Lenin körúton

Három oroszlán. Drogéria (1895). Müller Ferenc. Vö. Ödenburger Zeitung. 1895. 61. szám.

Herrnhuti. Alapítása: 1860. A herrnhuti telepeken készült finom vászonárúk boltja. Cégérjét eredetileg Steinacker Károly soproni festőművész festette, később csak a boltajtó üvegébe maratott kép volt herrnhuti telepes képével. Tulajdonosai Graf és Karner voltak. A bolt 1945 után megszűnt.⁴⁽¹⁵⁾

Isten szeme. Fűszerbolt (1878). Ezüst utca 6. (Vö. Ödenburger Zeitung 1878. hirdetés.)

208*Kék csillag.* Divatárúk, vászonkereskedés. 1845 körül nyílt meg. (Vö. Ödenburger Intelligenzblatt 1861. 111.) 1861-ben újjá épült a ház, a bolt fölé hatalmas csillagos cégér került kőből. Tribaumer András 1873-ban megszünteti a boltot, de 1885-ben azonos cégér alatt ugyanott (Lenin körút 56) megnyitja Ambrosi Kálmán (Vö. Ödenburger Zeitung 1885. 8. szám.) 1893-ban Kék csillag cégérrrel Ezüst u. 10. szám alatt van Fürst és Rosenberger rövidáru boltja. (Ödenburger Zeitung 1893. évi hirdetés).

Kék golyó. Fűszerbolt (1830. évi számlán). Hatalmas cégére, a kék golyó, benyúlt az utca képébe. Tulajdonosa Pinterits Károly, 1888-ban Weiss József. Előkapu 9. Kék golyós ház volt Bécsben is.

Két mór. Fűszerbolt. 1816-ból való az eredeti üzleti ház a Rákóczi utca 39. sz. alatt, a kapuzat felett két szerecsen alakjával. Ugyanilyenek látszottak az 1850 körül épült Lenin körúti üzleti ház kapuja felett (5); az átépítés során elvesztek. A ház Szt. György utcai homlokzatán két mór fej van máig, a másik homlokzatot a bombázás elpusztította. A nagyhírű Lenck-cég még az első világháború előtt megszűnt.

Koszorú. Faragványok (1857). Fischthaller szobrász boltja. Régi szám 95. A ház 1944-ben elpusztult.

Magyar. Posztós (1873). Eredetileg a Nádor, majd a Töpler családé. Lenin körút 74. szám (Vö. Sopron

1873. 44. szám).

Magyar király. Posztósbolt és divatárkereskedés (1862, 1886). Lenin körút 72. (Vö. Harmonia 1862; Diem: Führer durch Ödenburg. Ödenburg 1886).

Magyar királyné. Divatárubolt. 1824-ben Welliowitz György eladja Pfendesack Sámuelnek. (Adásvételi szerződés Mika Ferenc birtokában).

Magyar korona. Fehérneműs bolt. 1900–1920 körül Deutsch Mártoné. Lenin körút 74.

Matróz. Gyarmatáru. 1860-ban nyílt meg. (Vö. Oedenburger Lokalblatt. 1864).

Menyasszony. Divatáru (1855–1862). Lenin körút 70. (Vö. Ödenburger Intelligenzblatt 1855. 1. sz.).

Mór. Fűszeresbolt. 1815-ben alapította id. Flandorffer Ignác. Lenin körút 23.

Nap. Fűszeresbolt (1832). Durigozzi Lénárté volt a mai Hátsó kapu utca 8. számú ház helyén. (Tanácsjegyzőkönyv. 1832. évi 5252. sz. végzés).

Nádor. Posztósbolt (1848). Lenin körút 74. Később „Magyar” céggel.

Nefeletts. Divatárubolt (1895). Kammerloher Ferencé. Hátsó kapu utca 8. (1895. évi naptár).

Nemzeti zászló. Divatárubolt? 1850-es évek (Számola alapján).

Olasz. Déligyümölcs, fagylalt (1859). Lenin körút 53. (Ödenburger Intelligenz-Blatt 1860. 5. sz.). Ugyanezzel a céggel csemegebolt (1907). Muzzolini Umberto tulajdonában. Hátsó kapu utca 3. (Soproni Napló 1907. I. 27).

Orrszarvú. Fűszeresbolt (1815–1834). Gusetti Lőrincé. Lenin körút 45. Vö. a kismartoni plébánia hist. domusa 230. lap.

Svájci nő. Kelmés bolt (1878). Lenin körút 106. (Sopron 1878. 14. szám).

Szép bécsi nő. Divatárubolt. 1858-ban alapította Pfendesack. Később Zöld koszorú néven Gallauneré és Wallheim Alfrédé. Majd cégér nélkül Jány Ferenc, Seidl Samu, végül Schwartz József boltja. Lenin körút 62. szám.

Szép magyar nő. Divat- és rövidárubolt. Lenin körút 54. 1853. Wallheim Józsefé, később Gallauner Antalé. 1902-ben Püller Frigyesé. Lenin körút 47.

Szép soproni nő. 1850 körül. Csecsebecse-árus. Wágner Sámuelé (falragasz). Liszt Ferenc Múzeum.

209 *Szép rabszolga nő.* Divatárubolt. 1800 körül. Fink Józsefé (Rézkarcos reklámcédula a Liszt Ferenc Múzeumban).

Sziléziai. Vászonkereskedés (1869–1888). Gross Ignácé és Józsefé. Lenin körút 30. szám. 1920 körül szűnt meg; akkor Tiefbrunner Sándoré volt.

Szivárvány. Csecsebecse-bolt (1840). Kalmár Györgyé. Elpusztult. (Várkerület 107. sz. ház volt).

Teknősbéka. Fűszeresbolt (1861–1866). Tulajdonosa Seybold J. C. Lenin körút 67. (Ödenburger

Lokalblatt 1866. 31. sz.).

Tigris. Fűszeresbolt (1836). Tulajdonosa Martini C. S. (Tanácsjegyzőkönyv 1836. évi 4215. sz. végzés).

Vadember. Fűszeresbolt (1861). Ikvahíd.

Vasember. Vaskereskedés (1886). Tulajdonosai Trinkl G. és társa, később Ritter Vilmos (számla és naptárak). A vasból összeállított lovag szobrocskája később is megmaradt, de a bolt, Hackstock Károly nevének már nem szerepeltette a cégért. Ma is megvan a Lenin körút 67-es számú ház falán. Bécsi mintára készült.[6\(16\)](#)

Virágkoszorú. Művirágbolt (1845). (Tanácsjegyzőkönyv 1845. évi 1839. sz. végzés).

Virágos ág. (Blumenstöckel). 1928-ban a Lenin körút 9. számú házban levő bolt portálján fent félkörben, fára festett virágos ág volt látható ezzel a felírással: „Zum Blumenstöckel.”

Vashorgony. Vaskereskedés. 1875–96 közt Trinkl Istváné. Lenin körút 57. 1902 körül Hackstock és Lang nevének.[7\(17\)](#)

Vörös rák. Fűszeresbolt; 1835-ig Török Jánosé, majd Brandl Ferenc vette meg és cégéret Arany oroszlánná változtatta. (Tanácsjegyzőkönyv 1835. 3059. sz. végzés).[8\(18\)](#)

Vörös kereszt. Kötszerek, textiliák (1893). Wagner Sebestyéné, utóda volt Deutsch Maximilián. Lenin körút 74. A bolt 1905 körül még megvolt.

Vörös öntözőkanna. Bádogos áruk (1816–1818). Friedenreich Andrásé. Lenin körút 76. (számla, tanácsjegyzőkönyv 1818. 3834. sz. végzés).

Zöld horgony. Fűszeresbolt. Bock Gyula 1862-ben nyitja meg a boltot szemben a Magyar Király fogadóval. (Ödenburger Lokalblatt 1864.)

Zöld koszorú. Fűszeresbolt (1847). Az Ikvahídon, Brandl Antalé (Pressburger Zeitung, hirdetés). 1878-ban Gallauer Antal ilyen cégérű divatáruházát átadja Deutsch Mórnak. Lenin körút 62. (Sopron 1878. 38. szám).

Zöld öntözőkanna. 1818-ig Csapkovics bádogos boltja. Ekkor rosszindulatú versenyből pirosra festette a cégért, ennek a cégérnek jogos tulajdonosa, Friedenreich bepanaszolta a városnál és így a piros színt el kellett távolítania a cégérről. (Tanácsjegyzőkönyv 1818. 3834. sz. végzés).

Zrínyi. Ruhásbolt (1891). Weiss szabóé. Hátsó kapu utca 1.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Váczy Péter: Karoling művészet Pannóniában: a Cundpald-kehely

210 Váczy Péter: Karoling művészet Pannóniában: a Cundpald-kehely

Az avar birodalom Bizánc és Nyugat közt terült el. Vajon a két szomszéd közül melyiknek hatása alatt állt leginkább? A kérdést Bizánc javára kell eldöntenünk. Bizánci minták tűnnek fel az avarok ékszerein,

használati tárgyain, sőt azokon a vereteken is, melyek az öveket – a keleti öltözék e jellegzetes darabjait – díszítették.¹⁽¹⁹⁾ Az avar birodalom területére bizánci császárok pénze áramlik, és amikor ennek az áramlásnak legbőségesebb forrása, az évente kapott pénzdó IV. Konstantinos Pogonatos császár (668–685) óta végleg elapad, az avarok megpróbálkoznak a bizánci veretek, főleg az előbb említett császár vereteinek utánzásával is.²⁽²⁰⁾ De Bizánc szellemi kultúrájáról sem szabad megfeledkeznünk, elsősorban kereszténységéről, mely a Duna völgyébe mélyen benyomult és hatása a magyar egyház egyes archaikus keleti vonásaiban még a XI. században is felismerhető.³⁽²¹⁾

Általános jellegű megállapításainkat jól szemléltetik az avar leletanyaghoz tartozó kehelyformájú ivóedények. Ezekkel már azért is érdemes foglalkoznunk, mert hasznos összehasonlító anyagot adnak tulajdonképpen témánkhoz, az Ikva torkolatánál előkerült Cundpald-kehelyhez.

Noha valamennyi avar kehely bizánci alaptípusra vezethető vissza, két önálló emlékcsoportra oszthatók: egy korábbira és egy későbbire. A korábbi típus, a VII. századból, a szebbik, a kulturáltabb, a görög kultúrvilággal is nagyobb a rokonsága. A későbbi csoport abban az időben alakult ki, amikor Bizánc közvetlen befolyása az avar műiparra már meggyöngyült, s egy új, öntött griffes-indás stílus vált uralkodóvá. Bizánc kézjegye most sem hiányzik, de a kehelyek egész jellege egy fokkal orientálisabb, amellet rosszabb kivitelű, egyszerűbb és még barbárabb. A VII. század végétől kezdve találkozunk e csoporttal, mely az előzőnél lényegesen kisebb számú.⁴⁽²²⁾

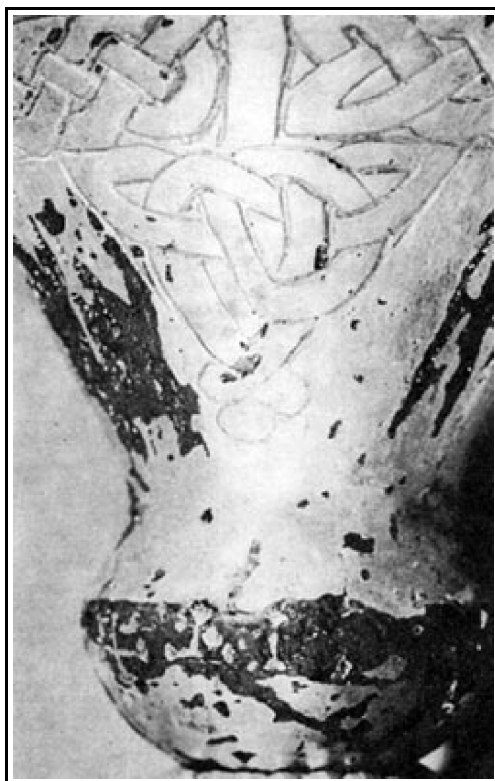
Az első csoport összefüggését a bizánci ötvösművészettel a zalesiei kincslelet ezüst kehelye igazolja. E kehelynek lába és nodusa ugyanabból a vékony ezüstlemezéből készült, a kupa lemezfa ennél vastagabb, alsó – nagyobbik – része pedig függőlegesen bordázott.⁵⁽²³⁾ A bócsai és a kunágotai avar fejedelmi serlegek e bizánci típusnak még előkelő, de provinciális eredetű változatai. A forma tovább egyszerűsödik azokon a kehelyeken, melyeket Tápén, Igaron, Kiskörös-Vágóhídon, Szeged-Átokházán emeltek ki avar sírokból. Az avaroknak dolgozó ötvös úgy könnyített munkáján, hogy a nodust egyszerűen elhagyta, a lábból pedig alulról fölfelé szélesedő tölcserűt formált, melyet aztán felül a kupa fenekére, alul a felpúposodó körtalpra forrasztott. A korrózió következtében idővel a forrasztás engedett, a láb levált és gyakran el is veszett.⁶⁽²⁴⁾

Az avar kehelyek másik csoportja – miként említettük – szorosan kapcsolódik egy új művészeti és technikai irányhoz. E típus bizánci előképe olyanfajta ezüst kehely lehetett, mint amilyen az avar birodalom egykori területén, Dél-Szlovákiában Nemesvárbokon (Zemianský Vrbovok) egy bizánci ötvös vagy talán kereskedő elásott kincseivel együtt jutott napfényre. A kincslethez tartozó 18 bizánci érme a kehely a VII. század végére datálja. Ezen a kupa egészen tálszerű, a hengerformájú láb nodus nélkül más lemezből való. A hengeres láb díszei fent és lent vízszintesen futó bordák. A talp egyszerű kerek [211](#)lap. Így tehát a kehely három részből áll, és a különálló részeket forrasztás fogja egybe.⁷⁽²⁵⁾ Miként az előző típust, úgy ezt is az avar birodalom műhelyeiben utánozták. Ilyen barbár utánzatok a budapesti Tihanyi téri avar sírmező két ezüstkehelye, hol a nagyobbik példánynak lába szintén bordázott; az ozorai, másképp tóti-pusztai lelet, valamint egy kehely töredéke Szeged-Átokházáról, [212](#) ez utóbbinak csupán aranyozott talpa és hatszögű lába maradt meg. Új leletként csatlakozik e csoporthoz a Želovcen (Ipolyság) talált kehely.⁸⁽²⁶⁾ A kései nagyszentmiklósi kincs is tartalmaz egy szép példányt e típusból, hatszögű lábbal, sőt vékony lemezből külön kiformált nodusszal.⁹⁽²⁷⁾

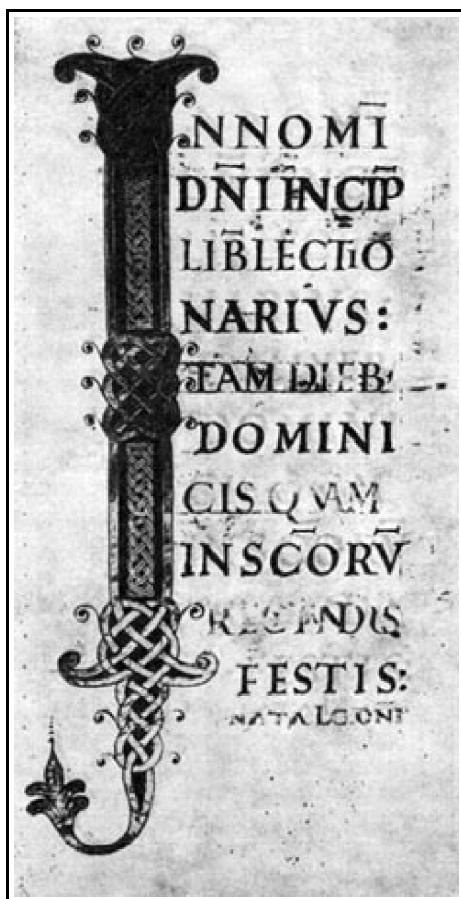
A Cundpald-kehely a szakszerű restaurálás előtt (Magyar Nemzeti Múzeum)

Bizánc mellett Nyugat nem volt számba vehető kultúrtényező az avar világban. A latin egyház és kultúrhagyomány csak 803 után kezdett érvényesülni az avaroknál, amikor birodalmuk már széthullt és a hajdani római Pannóniára a frankok tették rá kezüket. Ennek a frank előtörésnek ritka emléke a soproni Liszt Ferenc Múzeum Cundpald-kelyhe.

Háromszögbe komponált szalagdísz a Cundpald-kelyhen

A kehely Paúr Iván gyűjteményével együtt került a soproni múzeumba.¹⁰⁽²⁸⁾ Egykori tulajdonosa, amikor a kelyhet kiállította a magyar ötvösművek 1884. 213évi nagyszabású seregszemlájén, ekként határozta meg a lelet körülményeit: „lelhely Ikvatorok.”¹¹⁽²⁹⁾ Az Ikva azonban nemcsak manapság, hanem a múlt század nyolcvanas éveiben sem ömlött Petőháza falu közelében vagy a cukorgyárnál a Hanságba.¹²⁽³⁰⁾ Nem lehet tehát helyes az az általánosan elterjedt nézet, hogy ti. a kehelyre a cukorgyár helyén az építkezés megindulásakor bukkantak rá.¹³⁽³¹⁾ A kutatók alighanem Bella Lajos szavait értették félre. Az érdekes múzeumi igazgató ugyanis a tárgy ismertetése során megemlítette, hogy a kelyhet előző tulajdonosa, Paúr Iván Carstanjen Gusztávtól 1881-ben kapta ajándékba, „kinek kezébe – írja – a petőházi cukorgyár (Eszterháza mellett) építése alkalmából 1879-ben került.” Bella nyilvánvalóan csupán a lelet időpontjára kívánt utalni, nem pedig a lelet helyére. Korántsem állítja, hogy a kehely a cukorgyári építkezés során jutott felszínre. A kutatásnak véleményünk szerint Paúr Iván ²¹⁴meghatározásához kell igazodnia, mert hiszen az ajándékozó Carstanjentől pontosan értesülhetett a lelet körülményeiről.¹⁴⁽³²⁾

I iniciále. St. Gallen, 850 után. Genf, Universitáts-Bibl. Vod. lat. 37a.

A Cundpald-kehely semmiben sem emlékeztet a bizánci vagy az avar műhelyek hasonló termékeire. Ezekről eltérően lába nem karcsú, sőt éppenséggel széles és tölcser módjára némileg horpadtan szűkül felfelé. A jellegzetes keskeny talp is hiányzik. Nodusa magának a lábnak anyagából domborodik ki és a kupától csak egy öntött gyöngysor választja el. A kupa más lemezből készült. Öblösen indul, majd kiegyenesedve folytatódik anélkül, hogy fala magasra emelkedne. A kupát a nodusszal és lábbal négy hosszú nitszög tartja össze, melyeket elfed a nodus üregébe öntött ólom.¹⁵⁽³³⁾ Eszerint a kelyhet két vörösrézlemezről kalapálták ki, végül kívül-belül bearanyozták.

A kehely méretei: teljes magasság 12 cm, a láb és a nodus együttes magassága 5,5 cm, a kupa külső átmérője 8,8–9 cm, a láb átmérője alul 7–7,3 cm, a rézlemez átlagos vastagsága a széleken 1 mm.

A Cundpald-kelyhet leginkább a híres Tassilo-kehelyhez szokták hasonlítani, főleg a láb azonos alkata alapján. Ebből az összehasonlításból mindössze annyi igaz, hogy kelyhünk már felirata – Cundpald fecit – miatt is a német műipar körébe tartozik. De az előkelő, gazdagon díszített Tassilo-kehely mellett a Cundpald-kehely a maga vaskos arányaival, esetlenül megrajzolt ornamentikájával minden tekintetben szegényes és provinciális benyomást kelt. Nem tartjuk valószínűnek, hogy Nagy Károly korában bajorországi mestertől, akár Salzburgban, akár Mondsee vagy Kremsmünster kolostoraiban ilyen kezdetleges mű egyáltalán kikerülhetett volna.¹⁶⁽³⁴⁾

A Cundpald-kehely fő jellegzetessége, hogy kizárólag szalagornamentika díszíti. A szalagok játékát a kupa szájánál négy, a lábazat szélén megint négy téglalap alakú rekesz zárja be. Ezenkívül találunk még háromszögbe komponált szalagdíszeket is, melyek a téglalap alakú rekeszeket részben felül, részben alul híd módjára kötik össze. A háromszögletű fonatdíszítmények csúcsa a kupán lefelé, a lábon felfelé néz és egy-egy háromfelé tagolt, lóherére emlékeztető levélkében végződik. E levélkék széle félkörös, sehol sem hegyes.¹⁷⁽³⁵⁾

Jól észlelhető, hogy a művész keze mennyire ügyetlenül vezette a poncolót a kalapács ütéseire. A szerszám sokszor kiszaladt és a kész mustrába karcolt. A szalagfonat se mindig ott bújik át, ahol kellene. A háromszögbe komponált szalagdíszek gyöngén mélyednek a réz anyagába, ellenben a téglalap alakú rekeszekben a vonalak legtöbbször durvák, szélesek, mély árkúak. Megfigyelhető, hogy a szerszám sokszor háromszor-négyszer is neki szaladt, amíg a megfelelő mélyedés elérte. Különben a művész a díszítést nem vésővel rakta fel a kehelyre, hanem a trasszírozásnak nevezett eljárással, az ütések helyét a lemez túloldalán aztán utólag elkalapálta.¹⁸⁽³⁶⁾

A szalagfonatok olyanok, mintha bőrből készültek volna: feltűnően szélesek és laposak. Nincs élet bennük. Mind kivitelükben, mind formájukban eltérnek nemcsak az avarok és a germánok szalagfonat-díszaitől, hanem az angolszász és a korai kontinentális szalagornamentikától is.¹⁹⁽³⁷⁾ Ennek ellenére a kutatók kelyhünket a Tassilo-kehelyhez hasonlították és a szalagdísz kizárólagos használata miatt Salzburg, Mondsee és Kremsmünster körébe utalták. Ennek igazolására főleg illuminált kéziratokat idéztek. De a Cundpald-kehely díszítésének fő jellegzetessége a háromszögbe komponált szalagdísz, végén a lóherére emlékeztető levélkével, már pedig ezt a díszítő motívumot eddig nem sikerült kimutatni a salzburgi körzet művészeti gyakorlatában.²⁰⁽³⁸⁾ A levélke ugyan külön díszként feltűnik egy VIII. század végére datálható salzburgi és egy 810-ből való [215](#)kremsmünsteri iniciálén, de anélkül, hogy háromszögű szalagdíszhez kapcsolódna.²¹⁽³⁹⁾ A Cundpald-kehely díszének eredetét tehát máshol kell keresnünk.

A Cundpald-kehely díszítése valóban nem bajor, hanem alemann eredetű, Nemcsak Salzburg, Mondsee vagy Kremsmünster scriptoriumaiban, hanem az alemann kultúrközpontban, Sankt Gallenben is a szalagornamentika szinte kizárólagos a díszítésben. A Cundpald-kehely téglalap alakú rekeszeinek nem egy szalagmintája Sankt Gallen könyvdíszein is megtalálható.²²⁽⁴⁰⁾ E párhuzamoknál azonban sokkal lényegesebb, hogy kelyhünk legjellegzetesebb díszítménye, a háromszögbe komponált szalagfonat a kérdéses levélkével német földön csupán alemann körzetben bukkan fel, itt aztán fölös számban. Hangsúlyozzuk: német földön, mert Északkelet-Franciaországban ez a díszítő elem úgyszintén előfordul. Ugyanis a Corbie-kéziratok illuminált lapjain²³⁽⁴¹⁾ a kérdéses levélke mint önálló dísz már a VIII. század második felében megjelenik, 800 körül pedig rákerül a háromszögű szalagdíszre is.²⁴⁽⁴²⁾ Valószínűnek kell tartanunk, hogy a levélke sajátos összekapcsolódása a háromszögű szalagdíszrel francia hatásra, Corbie példája nyomán terjedt el Alemanniában.

S iniciále. St. Gallen. IX. sz. közepe. Karlsruhe, Cod. Aug. XXIX.

Mindenesetre a levélke a háromszögű szalagdísszel együtt szerepel az adelhauseni hordozható oltáron, mely alemann műhelyben készült, legkésőbb 800 körül.²⁵⁽⁴³⁾ Érdemes megfigyelnünk, hogy ez a motívum mennyire kedvelt az alemannok kultúrközpontjában, Sankt Gallenben. Az ottani híres scriptorium a lóherére emlékeztető levélkét még külön díszként sem ismeri 841 előtt. Az iniciálék szárainak és a szalagfonatoknak díszei közt parányi indákat, különféle kacsokat, kerek bimbócskákat, hegyes végű levélkéket találunk,²⁶⁽⁴⁴⁾ de hiányoznak még a szabályosan háromfelé tagolt, körszélű levélkék, ezek csak 841 után mutatkoznak a betűk szárain vagy a szalagmintákon.²⁷⁽⁴⁵⁾ Másrészt a Cundpald-kehelyről ²¹⁶ismert háromszögbe fonott szalagdísz 841 előtt még nélkülöz minden levélkét vagy egyéb cifrát, a motívum bővítése indával, levéllel vagy más dísszel csak ezután következett be.²⁸⁽⁴⁶⁾ Más szóval: a Cundpald-kelyhen tapasztalható háromszögbe zárt szalag- és levélkegyüttes 841 után válik ismertté Sankt Gallenben.

A Sankt Gallen-i scriptorium munkáján észlelhető változás összefügg azzal az eseménnyel, hogy a kolostor élére Német Lajos meghitt tanácsadóját, az akkori kancellárt, Grimald weissenburgi apátot állította (841–872). Noha az új apát továbbra is többet tartózkodott az udvarban, mint a kolostorban, hatása mindjárt érezhetővé vált, elsősorban a műveltség szintjén. Egykori feljegyzés szerint Grimald kedvelte a szépen illuminált kéziratokat és ezekből a gondjaira bízott Sankt Gallen-nek is juttatott. Műveltségét Galliában és Itáliában szerezte, tanárai közt Alkuint is említik. Weissenburg, ahol kezdetben apát volt, Dél-Elzászban fekszik. Jámbor Lajos alatt mint királyi *capellanus* szoros viszonyba került a királyi kápolna vezetőjével, Hilduinnel, Saint-Denis apátjával.²⁹⁽⁴⁷⁾ Ez a magyarázata annak, hogy apátsága idején miért találunk a Sankt Gallen-i kéziratok díszítésében a Corbie-kéziratokra jellemző díszeket, így mindjárt a lóherelevélkében végződő háromszögű szalagkompozíciót. A Corbie apátság ugyanis Saint-Denis-től északra fekszik, scriptoriuma azt az északi, északkeleti frank irányt képviselte, mely magába fogadta az

angolszász művészet termékeny hatását.³⁰⁽⁴⁸⁾

Miután a Cundpald-kehely szalagmintái alemann eredetűek, ezeknek keletkezési ideje egyúttal a kehely korát is meghatározza. Ha a Cundpald-kehely legsajátosabb díszé, a háromszögbe font szalag a lóherelevélkével csak 800 körül észlelhető alemann területen, Sankt Gallenben pedig csak 841 után, maga a kehely sem készülhetett ennél korábban.

Másrészt a kehely keletkezési idejét nem igen lehet 875-nél későbbre helyezni. A rajta levő szalagdísz még egészen szalagszerű, élettelen. Viszont már a IX. század közepén egyes iniciálékon egy új művészeti irány kezd jelentkezni, mely a szalagot élő növényi indává vagy szárrá formálja és rüggyekkel, levelekkel rakja meg. A rajz mértéktartó aránya is felbomlik: az indák minden szabad teret sűrű, vad hajtással befutnak. A IX. század utolsó negyedében és a következő időkben egyre gyakrabban találunk erre a törekvésre példát. A hagyományos szalagminta legtovább maradt meg a betűk száraiban, a román stílust felidéző inda-motívumok viszont legelőször a betűk szárai közt üresen talált helyet lepték el.³¹⁽⁴⁹⁾ A régi fajta szalagornamentika uralma Grimald apátsága idejéig tartott Sankt Gallenben. A Hartmuta apát idején festett Psalterium aureum korai lapjain a két irány még küzd egymással, az ifjabb mesterek által készült lapok már tisztán érvényesítik az új stílus követelményeit.³²⁽⁵⁰⁾ A háromszögbe komponált szalagdísz a levélkével nem kerül többé sarkokra, szalagfonatok végére, elvész az indák szövedékében.³³⁽⁵¹⁾ Mindezt tekintetbe véve, teljesen valószínűtlen, hogy a Cundpald-kehely 872-nél későbbi időben készült volna. Tiszta szalagornamentikája oly korból való, amikor az új stílustörekvéseknek még hírük-hamvuk sem volt.

Ugyanerre az eredményre jutunk, ha a kehely nodusán végig futó feliratot vesszük vizsgálat alá.

A felirat tanulmányozását megnehezíti a korrózió pusztítása, ami a betűk nagy részét megcsonkította. Amikor a kehelyt a magyar ötvöskiállításán első ízben bemutatták (1884), az írás már nehezen volt olvasható. Ez abból derül ki, hogy a nevet hibásan *Scindpald*-nak olvasták.³⁴⁽⁵²⁾

Az írás latin majuscula, jellege azonban nem egységes, mivel a betűk egyik ²¹⁷része capitalis quadrata, másik része uncialis. A betűk szárai a sorból nem nyúlnak ki, ami kifejezetten capitalis írásmódra vall. Capitalis betűnek tartjuk az *A*, *D* és *F* betűt. Az *A* jellegzetessége a két szárat összekötő vonal megtörése. Ez ismeretlen a klasszikus latin írásban, de görög hatásra már az ókor végén elterjedt és a középkor folyamán is használatban maradt.³⁵⁽⁵³⁾ A *D* kétségtelenül nem uncialis. Az *E* betűt azért soroljuk a capitalis quadrata betűi közé, mivel szára nem ereszkedik a sor alá, s ennek megfelelően a két vízszintes vonalka se fogja át a teljes sortávot. Mindenképpen uncialis jellegű az öblös *U* betű, az *E* gömbölyű szárával – különben ez is úgy jött át a görögből a latinba – valamint a *P* betű, minthogy jól megtermett hasa majdnem talpáig ér le, igaz viszont, hogy szára nem nyúlik a sor alá. A többi betű egészen jellegtelen.³⁶⁽⁵⁴⁾ A feliraton tehát két rendszer keveredik egymással, amire akad példa a Karoling-korban.³⁷⁽⁵⁵⁾ Ritkább az olyan eset, amikor capitalis *E* vagy *U* váltakozik uncialis *E*-vel vagy *U*-val egyazon szövegben. Ez kiváltképp a XI. század elején fordul ²¹⁸elő német emlékeken.³⁸⁽⁵⁶⁾ A Cundpald-névnek viszont mindkét *D*-je capitalis. Ha az egyik *D* uncialis, a másik capitalis volna, számításba jöhetne a név X–XI. századi eredete.

B iniciále. St. Gallen. Psalterium aureum, IX. sz. 2. fele, St. Gallen, Stiftsbibl. Cod. 22.

Külön kell foglalkoznunk azzal a móddal, ahogyan a művész a vegyes típusú betűket felrakta a kehely noduszára. Az egyes betűk szárait akként zárta le egy kereszt-vonással, hogy a végek kis háromszöget alkotnak. E háromszögű „bunkók” két szár találkozásánál sem hiányoznak. Az unciális *U* görbe szára mindkét végén bunkós, úgyhogy a betű másik szárát csupán megközelíti, de vele nem egyesül. Ugyanilyen végeket látunk az *N*, *D*, *P*, *A*, *F* betűk mindazon helyén, hol két szár találkozik egymással. Mégsem állíthatjuk e végekről, hogy túlzottan kiemelkednének a betűkből. Az *N*, a *D* és a *P* két szárának érintkezési pontján a dudor egészen csekély, annál erőteljesebb az *U* alján és az *F* függőleges szárának felső végén. A művészt nem vezette az a szándék, hogy a szárat módfelett megnyújtsa, hanem hogy zárófejjel lássa el. E tekintetben az *F* betű sem kivétel.

Az írásnak effajta módja természetesen másutt is megtalálható, ez a Cundpald-kehelynek korántsem sajátja. Az illuminált kéziratokon a festők rendszerint megelégedtek a szárra keresztbe rakott vonással, mert számukra ez volt az egyszerűbb eljárás. Mindazok a mesterek azonban, akik vésővel, poncolóval dolgoztak, megfelelőbbnek találták, ha a betűk szárát háromszögű fejjel látják el. Az ókor – főleg Görögországban – már ismerte ezt az eljárást és a középkor tovább alkalmazta.³⁹⁽⁵⁷⁾ Az írás alapján tehát a Cundpald-kehely nem helyezhető el se térben, se időben.

B. Bischoff mégis úgy találta, hogy a Cundpald-kehely felirata leginkább a Rajna-vidék és Északkelet-Franciaország VI–VII. századi írásos emlékeivel állítható párhuzamba. E tekintetben különösen figyelemre méltó Pertram apát sírkövén a név írásmódja, valamint a Breviarium Alarici egy észak-francia

kéziratának betűtípusa. De az érdekes szerző maga is kiemeli, hogy ezeknek a betűknek legfőbb érdekessége az erősen megnyújtott függőleges szár, amely a germán runákat juttatja eszébe.⁴⁰⁽⁵⁸⁾ Ha módja lett volna a Cundpald-kelyhet személyesen tanulmányozni, bizonyára nem került volna el a figyelmét az a mélyreható különbség, mely a kehely felirata és az általa idézett emlékek írásmódja közt mutatkozik. A *Cundpald fecit* betűi nem nyújtott szárúak; jellegzetességük, hogy minden betűszár háromszögű idomban végződik. Nem kapcsolhatók a Rajna-vidék korai – VII–VIII. századi – emlékcsoportjához. Viszont közeli rokonságban állnak azzal az írásmóddal, mely ponttal, vonallal vagy háromszögű idommal zárta le a betűk szárait.

Röviden foglalkoznunk kell még azzal a kérdéssel is, hogy vajon a Cundpald-kehely nem tartozik-e az ún. köttlachi kultúra körébe. Ez a frank eredetű emlékcsoport kelet felé messze kiterjedt. Találkozunk vele Friaulban, Krajnában, Karintiában, Stájerországban, a Duna mellékén például Oroszváron, sőt a bánati Dettán is. Kora a IX. század végétől a XI. század első feléig számítható. Összehasonlító anyagként tekintetbe jönnek a mélyített zománc- vagy poncolt korong-fibulák, amelyeknek rajza nemcsak állatalakokat mutat, hanem növény- és szalagornamentikát is. A növénydíszek emlékeztetnek az iniciálék fejlett indamotívumaira, a hármasságú levélke is előjön, de már indák szövevényében. Ugyancsak a könyvdíszek mintáiból egyszerűsödött le a széles szalagfonat a négy sarokkal X. századi korongfibulákon. Mindezek a motívumok nem elegendők ahhoz, hogy a Cundpald-kelyhet a köttlachi készítmények közé sorolhassuk.⁴¹⁽⁵⁹⁾

(Folytatjuk)

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Hiller István: Haladó egyetemi diákmozgalmak Sopronban a felszabadulás előtt (1933–1945)

224 Hiller István: Haladó egyetemi diákmozgalmak Sopronban a felszabadulás előtt (1933–1945)

Az 1929–33-i nagy világgazdasági válság idején erősödött a forradalmi mozgalom az ország minden részén. Az elégedetlenség munkanélküli-felvonulásokban, éhségtüntetésekben, majd az 1930. szeptember 1-i, százezres tömegeket megmozgató forradalmi tüntetésben csúcspontot ért el. A tömegmozgalom nagyarányú fellendülésére az uralkodó osztály az erőszak fokozásával válaszolt. A fasiszta jellegű intézkedések bevezetése a sztrájkok egész sorát váltotta ki. Mindezek az események hatást gyakoroltak az egyetemi ifjúságra is.

1933. október 4-én a pénzügyminisztériumi államtitkár megfelelő alkalmazás végett másolatban megküldte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szeptember 14-én kelt leiratát a M. Kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola rektorának a külön rendelkezéssel, hogy azt a hallgatósággal ismertesse. A rendelkezés tárgya: „A kommunista szervezkedések megakadályozása.”¹⁽⁶⁰⁾ Ennek értelmében a rektor köteles volt egy előadót kijelölni, akinek „minden kommunista ügyben” tájékoztató jelentést kellett küldenie a miniszternek.

A leirat eredetijét a VKM a M. Kir. Pázmány Péter Tudományegyetem tanácsához intézte. Ez megerősítette a rektornak azokat a rendelkezéseit, amelyeket a kommunista szervezkedésben résztvevő hallgatók ügyében hozott. Az ítéletek a bölcsészkaron súlyosak voltak. Egy hallgatót szigorú rektori megdorgálásban és az

esetleg élvezett vagy élvezhető összes kedvezményektől való [225](#)megfosztásra ítélték.[2\(61\)](#) Hivatalból fegyelmi vizsgálatot rendeltek el *Rajk László* és kilenc bölcsészhallgató társa ellen, majd ezt kiterjesztették még hat hallgatóra.[3\(62\)](#)

A leirat többi részében – amely már a soproni főiskolának is szólt – a miniszter azt írja: megdöbbenéssel vette tudomásul, hogy a magyar egyetemi ifjúság soraiban, *sajnos nem egy helyütt* (a kiemelés tőlem. H. I.) kedvező talajra találtak a fennálló társadalmi és állami rend ellen irányuló mozgalmak magvetői. Különös megdöbbenéssel töltötte el ez akkor, amikor a királyi bíróság állam- és nemzetellenes működéssel vádolta meg az egyik kollégium néhány tagját. Kíméletlen szigort követel, mert – mint írja – a nemzeti közszellem aláásása és az eddigi világnézet megmetyelzése több irányból, *de különösen már az értelmiség nagyobb felelősséggel tartozó köreiben is kiindult* (A kiemelés tőlem. H. I.). Az ítéletek mellett a figyelmeztetések is komolyak; a nemzeti állam megtorló rendszabályainak teljes szigorát, a legkeményebb szigorúsággal fellépő államhatalmat emlegeti többször a miniszter. Felszólítja az egyetemi tanácsot, ha a jövőben bárhol, esetleges újságközleményből is, tudomására jut, hogy a hallgatóság nemzetellenes szervezkedésben vesz részt, vagy ha ennek a gyanúja merül is fel, haladéktalanul indítsa meg a fegyelmit megelőző vizsgálatot. Ne várja meg a királyi bíróság jogerős ítéletét, hanem határozattal intézkedjék megfelelőképpen, általában olyan értelemben, ahogy azt a budapesti bölcsészkaron tették.

A miniszter az ilyen mozgalmaknak bejelentési kötelezettségéről is részletesen szólt és ebbe még az ifjúsági szervezeteket is be kívánta vonni. A rendszer elsősorban az egyetemi ifjúságot szerette volna olyan egységes tábornak látni, amely elsőnek alakít frontot minden forradalmi törekvéssel szemben, amely – mint a rendelkezés is írta – mind egyedeiben, mind összességében, de különösen szervezeteiben a nemzeti irányzatnak feltétel nélküli lelkes és hű támogatója. Ez a törekvés látszott most veszélyben. Ezért rendelte el a miniszter, hogy a tanács hirdetményben, az ifjúsági egyesületek elnökségeiben és a tanévnyitó ünnepségen külön szózáttal hívja fel az ifjúságot a nemzeti gondolat tántoríthatatlan követelésére, de szigorúan figyelmeztesse is, hogy minden ezzel való szembe fordulás a hatóságok és az államhatalom legkeményebb megtorló intézkedését vonja maga után.

A soproni M. Kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola tanácsa 1933. július 28-án tartott ülése ugyan még azt állapíthatja meg, hogy a lezárult szemeszterben a hallgatók ellen semmiféle panasz nem merült fel és az erkölcsi magaviseletet valamennyiükre nézve „a szabályoknak teljesen megfelelő” fokozat mutatja, hamarosan kiderül, hogy a soproni hallgatóságban is élt az elégedetlenség a fennálló társadalmi renddel szemben.[4\(63\)](#)

Jelei már 1933 végén mutatkoztak, 1934. március 15-én pedig nyíltan kifejezésre jutottak. Ezen a napon – mint akkor már szokásos volt – a főiskolai Ifjúsági Kör a Petőfi téren tartotta megemlékező ünnepségét. Az ünnepi szónok a kör akkori elnöke, Ruzsinszky László bányamérnökhallgató a színház erkélyén beszélt a nagyszámú közönséghez. Bátran hangot adott a hallgatóság elégedetlenségének. [228](#)Erőteljesen bírálta a fennálló társadalmi igazságtalanságokat, azt, hogy az ifjúságnak nem adnak lehetőséget tehetsége kibontakoztatására, a fiatalok, a végzett mérnökök elhelyezkedési nehézségekkel küzdenek elsősorban azért, mert az amúgyis jól fizetett méltóságos urak másodállásokat igényelnek és töltenek be. Az álláshalmazok nagyszerűen élnek, ugyanakkor a hallgatóság előtt nem áll semmilyen perspektíva.

Meinung ist, dass es nicht so
einfach ist, die Dinge zu tun, die
man tun will. Es ist ein Kampf
gegen die Natur, die uns umgibt.
Es ist ein Kampf, den wir nicht
immer gewinnen können.

2. Was ist es, was uns antreibt?
Es ist die Sehnsucht nach
etwas Besseren, nach etwas
Größerem. Es ist die Sehnsucht
nach einem Sinn, nach einem
Zweck. Es ist die Sehnsucht
nach einem Leben, das über
sich hinausgeht.

Aber was ist es, was uns
V.D.U. (Verein für
Denkmalpflege) antreibt? Es ist
die Sehnsucht nach einem
Leben, das über sich hinausgeht.
Es ist die Sehnsucht nach einem
Sinn, nach einem Zweck. Es ist
die Sehnsucht nach etwas
Besseren, nach etwas Größerem.
Es ist die Sehnsucht nach einem
Leben, das über sich hinausgeht.

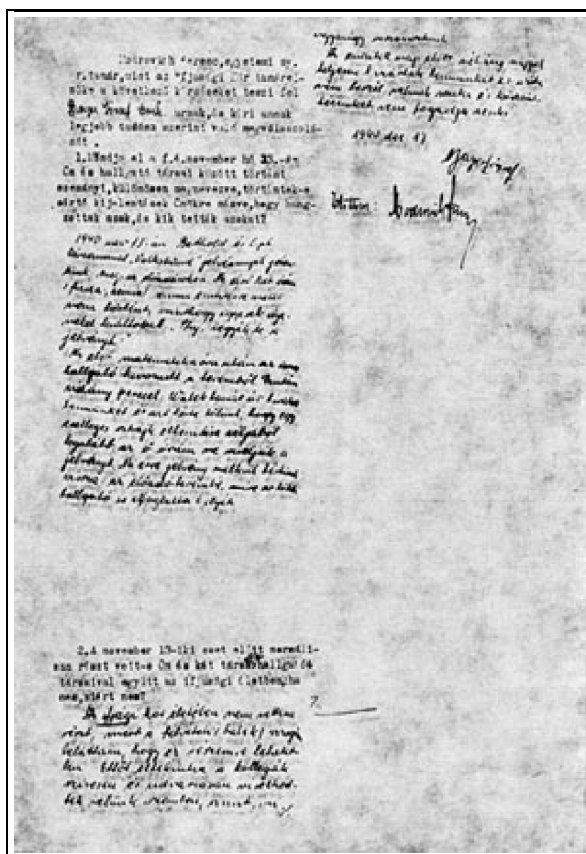
Es ist die Sehnsucht nach
etwas Besseren, nach etwas
Größerem. Es ist die Sehnsucht
nach einem Sinn, nach einem
Zweck. Es ist die Sehnsucht
nach einem Leben, das über
sich hinausgeht.

Manchmal fühlen wir uns
einsam, manchmal fühlen wir
uns verloren. Manchmal fühlen
wir uns, als wären wir in einer
Wüste. Manchmal fühlen wir
uns, als wären wir in einer
Wüste.

2.4 November 1940 - 11.11.1940
Das ist die Geschichte von
einer Zeit, die nie wieder
wird.

Das ist die Geschichte von
einer Zeit, die nie wieder
wird.

Das ist die Geschichte von
einer Zeit, die nie wieder
wird.

A szókimondó beszédet a városi hatóságok izgatásnak és lázításnak bélyegezve azonnal mozgósították a rendőrséget. A kivonult rendőrök fel akartak jutni a szónokhoz, ezt azonban a bejáratoznál, illetve feljáratoznál álló hallgatóság megakadályozta. Ruzsinszky még egy ideig folytathatta beszédét, de nem fejezhette be, mert az erősítésként érkezett rendőrség túlereje mégis eltávolította a hallgatók „őrségét” és a szónokot is elhallgattatta. A hallgatóság és az Ifjúsági Kör vezetősége teljes egészében azonosította magát elnökének beszédével.

Az ünnepségről a soproni sajtó (Soproni Hírlap, Sopronvármegye, Oedenburger Zeitung) is megemlékezett, egy szóval sem említette azonban az egyetemisták megmozdulását.

A Soproni Hírlap 1934. március 17-i számában azt írja, hogy az ifjúság közös ünnepségén a főispán, az alispán, a polgármester, a főiskolai rektor és az evangélikus teológiai dékán vezetésével ott volt a város egész magyar szívű értelmisége. Az ifjúsági szónok inkább *politikai ízű* beszédében a mai ifjúság sivár helyzetét és kevés kilátással biztató jövőjét ismertette, és ennek során az ifjúság meg nem értését hangoztatta. *Az erős beszéd különböző hatást tett a közönségre.* (A kiemelés tőlem. H. I.) Valóban így igaz: az ifjúság hatalmas tapsviharral, lelkesedéssel köszöntötte a szónokot, a jelenlévő urak viszont, a miniszter által kilátásba helyezett, „a nemzeti állam megtorló rendszabályainak teljes szigorát” látták célszerűnek alkalmazni.

Dr. Thurner Mihály polgármester még aznap reagált Ruzsinszky beszédére. Erre a Frankenburg Irodalmi Kör ünnepsége adott alkalmat, melyet a vármegyeházán tartottak. A Soproni Hírlap leírja, hogy a

polgármester rövid beszédében azt hangoztatta, hogy nem romboló szavakkal, hanem építő tettekkel lehet kivívni a magyar szabadságot.

A Sopronvármegye semmit sem ír az incidensről, még célzásokat sem tesz, konkurrens lapja, az Oedenburger Zeitung pedig a szónok beszédéről ezt írja: „Aus seinen Worten klang Schmerz und Erbitterung heraus und sie verfehlten nicht bei den Zuhörern tiefen Eindruck zu machen” (1934. márc. 17. szám).

Az ügynek hosszú folytatása lett és Ruzsinszkyknak is sokba került a szónoklat; három évvel később sikerült csak végeznie, mint kellett volna, a hivatalos városi hatóságok pedig az egész Ifjúsági Kört érintő megtorló intézkedéseket léptettek életbe.⁵⁽⁶⁴⁾ Az esemény még egy évvel később is hullámokat vert. Foglalkoznia kellett az ügygel a főiskolai tanácsnak is.

Roth Gyula professzor 1935. március 18-án beadványban fordult a prodékánhoz és megkísérelte a hallgatóság, illetve az Ifjúsági Kör megmozdulását menteni.⁶⁽⁶⁵⁾ Roth professzor beadványában kívánatosnak tartja, hogy a tanári kar beleavatkozzék a kormányt képviselő hatóság és az Ifjúsági Kör között felmerült „ellentétbe”, amely már az álarcos bál háttérében lappangott és a március 22-23-ai körüli ünnepélynél nyilvánvaló lett. Ezt az ünnepélyt – folytatja Roth professzor – a múltban mindig az Ifjúsági Kör rendezte és annak már szinte hivatalos jellege volt. Kívánatos, hogy ez a helyzet állandósítsassék. A szónok védelmére kel, amikor azt hangoztatja, hogy az ifjúság képviselője tényleg olyan kifejezéseket használt, amelyek nem voltak helyükön, azonban nem a hatóság vagy osztályok elleni izgatásnak kell ezt felfogni, hanem csak „ügyetlenségnek és a kellő tapintat hiányának”. Éppen ezért nem lett volna szükséges az a megtorlás, amelyet a hatóság alkalmazott akkor, amikor a TESZ-re⁷⁽⁶⁶⁾ ruházta át azt a szerepet, amit addig az Ifjúsági Kör töltött be, anélkül, hogy erről akár a dékánt is értesítette volna. A dékán a hatóságot is figyelmeztesse arra, ha az ifjúság viselkedése ellen kifogása van, azt közölje az egyetem vezetőségével, mert a hatósághoz nem is méltó a „csendesesen duzzogó” szerep. Az egyetem járjon közbe a hatóságnál, hogy ismét az Ifjúsági Kör rendezhesse meg a hazafias ünnepélyeket.

A Volksbund-ellenes tüntetésre és a márc. 15-i ünnepségre való felvonulás 1942-ben

Ennek az esetnek kapcsán merül fel először az a gondolat, hogy az Ifjúsági Kör életére tanár-elnököt is jelöljenek, egy fiatalabb oktatót, aki a „nyilvános, mintegy hivatalos jellegű szereplések alkalmával öröködjék afelett, hogy az ifjúság, illetve annak egyik-másik képviselője ne tévedjen oly helytelen utakra, mint éppen a múlt évi márciusi ünnepélyen történt.”

A feszült viszony a városi szervek és az Ifjúsági Kör között még az 1935. évi márciusi ünnepségen is érződött. Az ifjúság ugyanis a szokástól eltérően a Deák téren tartotta meg ünnepélyét, külön a városi szervektől. Ez volt az Ifjúsági [230Kör](#) válasza a hatóságnak, valamint az a beszéd is, amely ott elhangzott, és amelyben a kör elnöke a város intézkedését többször erőteljesen bírálta. [8\(67\)](#)

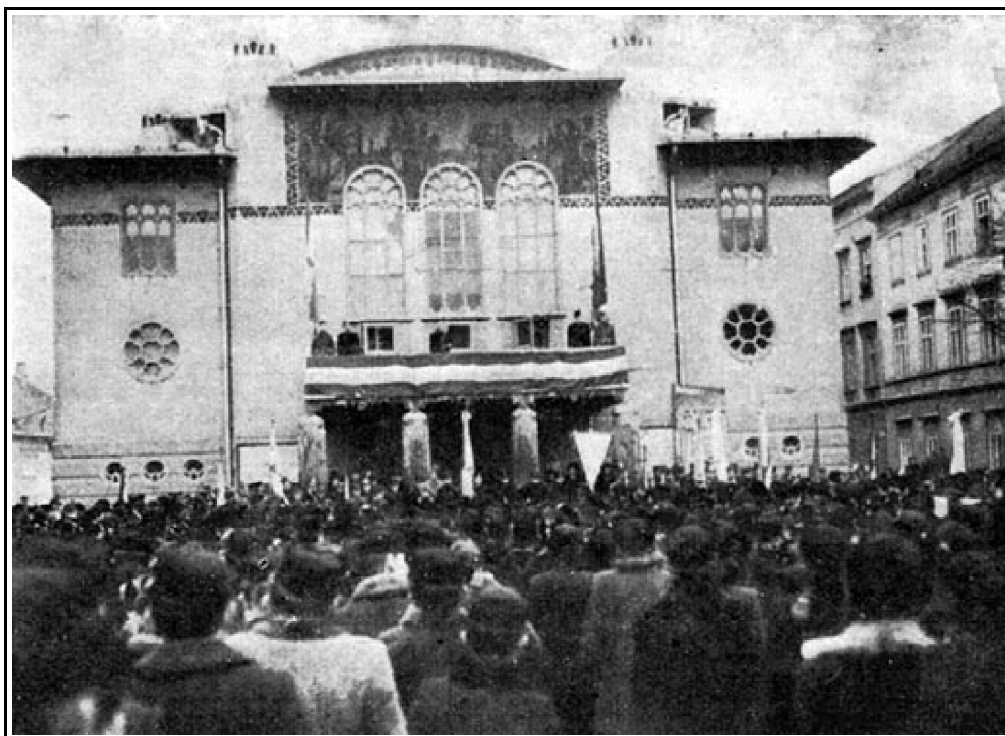
A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Erdőmérnöki Osztályának 1935. évi március 21-én tartott ülésén Roth Gyula ismét napirendre veteti az ügyet és felhívja az osztály figyelmét arra, hogy a múlt évi márciusi ünnepélyen elhangzott ünnepi beszéd óta az ifjúság és a hatóságok között nem szűnt meg a feszültség. Ennek egyik következményeképpen – mondta Roth – az idei ifjúsági ünnepély megtartása az utolsó pillanatig kétséges volt, s végül is nem a meghívóban megjelölt, megfelelő környezetben volt megtartható. [9\(68\)](#)

Az ifjúság elégedetlenségére és jogos kitéréseire jellemző ebben a korszakban, hogy még az értelmiségi ifjúságnak rendszerhű nevelését célnak tekintő MEFHOSZ [10\(69\)](#) is úgy versengett a fiatalok megnyeréséért, hogy 1935 márciusában memorandumot intézett a kereskedelemügyi miniszterhez, amelyben a magyar egyetemi ifjúság viszonyait igen sötéten festi. A soproni egyetemnek is megküldött memorandumban a szervezet arról panaszkodik, hogy az ifjúságnak még saját hazájában sincs módja utazni, hogy „egyhelyben taposó, butító, züllesztő vegetatív és vakondok-horizontu, élvehalott életre van kárhóztatva a huszadik századba illő kultur-életnivó minden reménye, sőt már-már igénye nélkül... Mindez oly feneketlen anyagi, sőt már szellemi nyomort sejtet, melynek láttán kell, hogy sirjon a szív és piruljon az értelem.

Magyarországon a hatóságok és testületek valóságos propagandáját üzik a szegénységnek, és ezzel nemcsak a társadalmat züllesztik le, hanem a szegénységre való intézményes rászoktatással önállótlanná, gerinctelenné, szolgálalküvé sorvasztják az ifjúságot is, a magyar jövő letéteményesét, amely a mindig oly buzgón és atyailag hangoztatott frázisok ellenére is a világ legelhanyagoltabb ifjúsága” – hangzik a nyilatkozat.[11\(70\)](#)

A nemzetiszocialista Németország és politikája elleni korai megnyilatkozásokra is hamarosan sor kerül. A szegénység és az elmaradottság elleni tiltakozás párosul fasisztaellenességgel. Az egyetemistákban meglévő ilyen felfogásnak Parragi György, a neves publicista – maga is évekig hallgatója a soproni Főiskolának – adott hangot. 1936 márciusában több szenvedélyes cikket jelentet meg a „Sopronvármegyében” arról, hogy a Sopronban tanuló német egyetemista cserediákokat bizonyos szervek küldték ide, hogy az itt élő németeket a hitlerizmus szolgálatába állítsák. Ezek a szervek fizetik is őket. A cikkekről az egész világ tudomást szerez. Az ügy nagy port ver fel, a VKM 18 678 szám alatt vizsgálatot kénytelen elrendelni. A dékán azt jelenti, hogy nem tud ilyen izgatásokról és ezt megerősíti a rendőrkapitány is. Ezzel azonban csak a kezdetén vagyunk a németellenes megnyilatkozásoknak, később ezek erőteljesebben törnek fel.[12\(71\)](#)

1941 január végén újabb diákmegmozdulásokra kerül sor a soproni egyetemen. A hallgatóság a magas tanítási költségek ellen tiltakozik és *sztrájkba lép*. A sztrájk az egész hallgatóságot magával ragadja, így a sajtó is kénytelen írni az eseményről. A Soproni Hírlap 1941. január 23-i számában részletesen foglalkozik a hallgatóság követeléseivel, mivel sok diáknak nem jut évi 249 [231](#) pengő a beiratásra, sem nagyobb összegek a vizsgadíjra. Így nem egynek félbe kell szakítania tanulmányait. A tandíj emelkedésével nem tartott lépést a szülők fizetésének emelkedése, ami még nehezebbé teszi a tanulást. A lap szerint január 21-én délután tartották a hallgatók az első gyűlést, ahol memorandumot fogadtak el, hogy azt a kultuszminiszterhez juttassák. Az esti második gyűlésen még azt is elhatározták, hogy a memorandum kedvező elintézéséig senki nem iratkozik be és kérvényeiket sem adják be. A memorandum teljes szövegét meg kívánták küldeni az ország valamennyi egyetemi és főiskolai diákegyesületének, hasonló állásfoglalásra kérve őket. Ezt nyilván meg is tették, mert a Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar 1941. február 7-i üléséről készült jegyzőkönyvben az szerepel, hogy a budapesti karokon is hasonló megmozdulásokra került sor.[13\(72\)](#)

Volksbund-ellenes tüntetés és március 15-i ünnepség 1942-ben a Petőfi téren

Az „Új Sopronvármegye” 1941. január 23-i száma közli a hallgatóság teljes memorandumát és azt állítja, hogy azt 15 tagú diákküldöttség vitte Dr. Proszk János dékánhoz. Az újság január 24-i száma szerint a hallgatók csak bemutatták a memorandumot. Az egyetemi hatóság ugyanis a memorandum hangját nem tartotta alkalmasnak, sem illőnek arra, hogy az a miniszterhez jusson és így megtagadta továbbítását.

A diáksztrájk lefolyásáról a leghitelesebb képet a rektornak a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszterhez küldött 1941. január 27-i jelentése adja. A kilenc oldalas beszámolóban a rektor jelenti, hogy január 22-én a Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Kar ifjúsága sztrájkba lépett, a beiratkozásokat sztrájkorségekkel [232](#) megakadályozta és egy „Nagyméltóságodhoz intézett, de senki által alá nem írt ultimátumszerű beadványban követelte a tandíjak és vizsgadíjak lényeges leszállítását”.¹⁴⁽⁷³⁾ A beadvány hangja és szabálytalan volta miatt – folytatja a rektor – annak továbbítását nem vállalta, de tanártársai tapintatos és erélyes közreműködésével a sztrájkot sikerült 24 órán belül – az Új Sopronvármegye c. lapban megjelent hasonló hangú cikk ellenére – leszerelni.

A rektor arra a következtetésre jutott, hogy a mozgalmat részben az erdélyi hallgatók által fizetett alacsony tandíj és vizsgadíj példája is szította. Összesen 64 pengős tandíjat és 1,20 pengős, illetve 2,40 pengős utóvizsgadíjat fizet most például az erdélyi, igen jól dotált bányaigazgató fia – írja a rektor – még ha semmi eredményt sem mutat fel, az anyaországbeli, sokkal nehezebb anyagi viszonyok között élő hallgató viszont csak a tandíjkedvezményt érheti el, s ezt is csupán kivételesen, igen jó eredmény esetén.

Ezt a nyilvánvalóan politikai megfontolásból hozott igazságtalan rendelkezést a kultuszminiszter a második félévben is fenntartotta. A rendelet éppen január 22-én érkezett a rektorhoz, aki jobbnak látta azt nem kifüggeszteni, hanem tartalmáról inkább szóban értesítette az érdekelt erdélyi hallgatókat.

A sztrájk később a már említett február 7-i kari ülésen is szerepelt még.

1940. augusztus 30-án az akkori német és magyar külügyminiszter Bécsben megállapodást írt alá, amelynek értelmében Horthyék a „Volksbund” magyar állampolgárságú tagjait „népi németeknek”, azaz a hitleri Németországhoz tartozóknak ismerték el.[15\(74\)](#)

Az egyezmény aláírása után a Volksbund tevékenysége rendkívüli mértékben megélnkült. Ezzel párhuzamosan megélnkült a soproni egyetemi hallgatóság közismerten hitlerellenes és volksbundellenes tevékenysége is. Gyakori összetűzésekre került sor.

1940. augusztus 31-én Bayer József, majd szeptember 13-án Berthold Henrik és Opl Lars érettségizett diákok kérték felvételüket a soproni kar bányamérnöki tagozatára.[16\(75\)](#) Mindhármuk felvétele 1940. szeptember 28-án elintézését nyert.[17\(76\)](#) November 13-án a három hallgató Volksbund jelvénnel jelent meg az órákon. Az Ifjúsági Kör már októberben olyan határozatot hozott, hogy a Volksbund tagjait kiközösíti soraiból. Bár a fennálló törvények értelmében a Volksbund-jelvény viselése nem volt törvényellenes, a hallgatóság ezt egyértelműen provokációnak tekintette, jogosan, hiszen a Volksbund jogait szabályozó bécsi külügyminiszteri egyezményt az egész nemzet és főleg az ifjúság érzülete ellen kötötték. A három hallgató lépésére az ifjúság *sztrájkyszerű megmozdulással* válaszolt.

Egy 1940. december 17-én keltezett jegyzőkönyv a következőképpen rögzíti a november 13-án történetet:

„Modrovich Ferenc egyetemi ny. r. tanár, mint az Ifjúsági Kör tanárelnöke a következő kérdéseket teszi fel Bayer József bnh. urnak, és kéri annak legjobb tudása szerint való megválaszolását.

1. Mondja el a f. é. november 13-án Ön és hallgató társai között történt eseményt, különösen megnevezve, történtek-e sértő kijelentések Önökre nézve, hogy hangzottak azok és kik tették azokat?

2331940 nov. 13-án Berthold és Opl társammal „Volksbund” jelvénnel jelentünk meg az előadásokon. Az első két órán (fizika, kémia) semmi említésre méltó nem történt, minthogy egyesek ilyeneket kiáltottak: „Pfuj, vegyék le a jelvényt”. Az első matematika óra után az összes hallgató kivonult a teremből. Ezután néhány perccel Walek tanár ur hivatott bennünket és azt kérte tőlünk, hogy egy esetleges sztrájk elkerülése céljából legalább az ő óráján ne viseljük a jelvényt. Mi erre jelvény nélkül tértünk vissza az előadóterembe, mire a többi hallgató is elfoglalta helyét.

2. A november 13-iki eset előtt normálisan részt vett-e Ön és két társa többi hallgatótársaival együtt az ifjúsági életben, ha nem, miért nem?

Az ifjúsági kör életében nem vettem részt, mert a felvételi (balek) vizsgán beláttam, hogy ez részemre lehetetlen. Ettől eltekintve a kollégák szívesen és udvariasan viselkedtek velünk szemben, amit mi ugyanugy viszonzottunk. Az említett nap előtt néhány nappal teljesen kizártak bennünket és azóta nem beszél velünk senki és köszöntésünket nem fogadja senki.

1940 dec. 17.

Bayer József.

Elöttem:

Modrovich Ferenc”.[18\(77\)](#)

A feltett kérdésekre a két másik hallgató a következő feleletet adta:

Opl Lars bányamérnökhallgató:

„1. A fent nevezett napon a V. D. U. jelvénnel jöttünk be az előadásokra. Első két órán a hallgatóság nem vett rólunk tudomást, mint mindig. A harmadik óra elején kezdődött. Hangos „pfüu” (így!) és „vegyék le a jelvényt”, kiáltásokkal illettek. Mind elhagyták a tantermet és Dr. Walek prof. ur szobája elé seregltek.

A prof. ur hivatott minket és megkért, hogy vegyük le a jelvényt a tanítás ideje alatt. Kérésének eleget tettünk.

Neveket említeni nem tudok mivel nem láttam hogy kik kiáltoznak, mert ez idő alatt mind háttal álltak felénk.

2. Mert maguk között kizártak minket, mint nem kívánatos elemet.

Sopron 1940. dec. 17.

Opl Lars.

Elöttem: Modrovich.”

Berthold Henrik bányamérnökhallgató:

„1. Nov. 13-án Matematika óra előtt először egyesek, majd az egész hallgatóság zajosan pfujolt bennünket, „Vegyük le a jelvényt” kiáltások hangzottak, és nemsokára az egész hallgatóság kivonult a tanteremből. Miután pedig Méltóságos Walek professzor (így!) Ur kérésére levettük jelvényünket ismét bevonultak a terembe és az előadás megkezdődhetett. Egyesek részéről nem történtek sértő kijelentések.

2. Nem, mert a hallgatóság ugyszólván kizárt köréből és nem beszélhetett velünk senki.

Sopron, 1940 dec. 17.

Berthold Henrik

Elöttem: Modrovich”.[19\(78\)](#)

A vizsgálatok megindítására azután került sor, miután a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a német követség feljegyzése alapján ezt elrendelte. Az idevonatkozó ügyiratokat a következőkben ismertetjük:

„M. kir. vallás- és közoktatásügyi ministerium 36714/1940. szám.

[234](#)Tárgy: Soproni német hallgatók bántalmazása.

A budapesti német követség feljegyzésének másolatát, Berthold Heinrich, Bayer József és Ipl Lars (elírás történt, helyesen Opl. Szerző) német kisebbségi egyetemi hallgatók bántalmazása ügyében azzal küldöm meg a. tek. Tanácsnak, hogy az ügy kivizsgálását haladéktalanul fogatosítani és a szükségesnek látszó intézkedések megtételéről jelentését, illetve javaslatát ide azonnal megtenni sziveskedjék.

Budapest, 1940. december 7.

A miniszter rendeletéből:

dr. vitéz Nagy Iván s. k.
miniszteri o. tanácsos.

A kiadvány hitelül: Gémesi s. k. irodaigazgató. P. h.

A m. kir. József Nádor Műegyetem tek. Tanácsának, Budapest.

Budapest, 1940. december 9.

A másolat hitelül:

Olvashatatlan aláírás

műegyetemi tanácsjegyző.”

Az egyetem rektora a német követség feljegyzésének másolatával együtt az egész anyagot megküldte a soproni dékánnak a „vizsgálat eredményeiről szóló jelentés előterjesztése végett”.

A német követség feljegyzése a következőképpen hangzott: „Die Volksdeutschen Heinrich Berthold, József Bayer und Lars Opl liessen sich vor einiger Zeit in der Hochschule für Forst- und Bergbau in Sopron einschreiben, um dort Studien für den Bergbauingenieur-Beruf zu betreiben.

Nachdem die Genannten bereits seit längerer Zeit von ihren Mitschülern höchst unkollegial behandelt worden waren, wurden sie am 13. November d. J. in einem Hörsaal der Hochschule gröblich beschimpft und bedroht und als „Landesverräter“, „Deutsche Schweine“, „Hitler-Gesindel“ etc. bezeichnet. Den Anlass hierzu bot vielleicht die Tatsache, dass die drei Volksdeutschen an diesem Tage das Abzeichen des „Volksbunds der Deutschen in Ungarn“ trugen, wozu sie nach den Bestimmungen des deutsch-ungarischen Minderheitsnabkommens vom 30. August d. J. vollauf berechtigt waren” Budapest, den 18. November 1940”.[20\(79\)](#)

Az ifjúság kiközösítő határozata erősebb volt mint a német követség nyomására megindított vizsgálat. A három hallgató hamarosan eltávozott az egyetemről. Opl Lars már 1940. december 20-án kérvényt nyújtott be, amelyben „tisztelettel kéri az egyetemről való elbocsáttatását.” Megokolás: Önkéntes katonai szolgálat. Bizonyára valamelyik német alakulathoz vonult be.[21\(80\)](#)

Az 1941/42. és 1942/43. tanévben egy Dr. Hermann Reisinger nevű német biológus, a müncheni egyetem természettudományi karának adjunktusa a „Reichsforschungsrat” megbízásából növénykörtani kutatásokat folytatott az egyetem soproni növénytani intézetében.[22\(81\)](#) Dr. Fehér Dániel professzor gyakran magával vitte az akkori II. éves erdőmérnökhallgatók gyakorlati kirándulásaira. [235](#)Dr. Reisinger bajor parasztsaládból származott, karcsú, barna, szemüveges, közvetlen, kollegiális, barátságos magatartású, jellegzetes kutató-tudós típusú embernek írták le az akkori hallgatók. Az évfolyam hamar megkedvelte. Négyszemközti beszélgetésekben úgy nyilatkozott, hogy Németország nem nyerheti meg a háborút. Sokat panaszkodott a németországi légkörre, ahol elegendő egyetlen hitlerellenes viccet elmondani, hogy a GESTAPO elhurcolja az embert.[23\(82\)](#)

Dr. Reisinger hazatérése után részt vett a náciellenes megmozdulásokban, amiért letartóztatták, majd kényszermunkatáborba hurcolták Burgenlandba. A növénytani kirándulásokból jól ismerte a határmenti terepet és így sikerült átszöknie a határon, remélve, hogy az egyetemen menedéket talál. A németek hamarosan megállapították tartózkodási helyét és kérték a soproni rendőrkapitányt, toloncoltassa vissza

Burgenlandba. Egyetemi professzorok jártak el ügyében eredményesen: a külügyminisztérium megtagadta Reisinger kiadatását. A hallgatóság feszült izgalommal figyelte az ügy alakulását, egyöntetű szimpátiát érezve az üldözöttel. Sopronban azonban a jellegzetes arcú ember nem soká maradhatott, mert a Volksbund állandóan szemmel tartotta. Dr. Fehér Dániel professzornak sikerült megszerveznie „eltüntetését”: Kárpátalján az egyik erdőgazdaságban alkalmazták, ahol 1944-ben bombatámadás áldozata lett.

A Reisinger-ügy is bizonyítja, hogy a soproni egyetemi hallgatók zöme náciellenes volt. Nem kívánjuk ennek okait mélyebben elemezni, annyit azonban megjegyzünk, hogy ehhez nagyban hozzájárult a Volksbund aktivizálódása, amely ösztönös védekezést váltott ki a hallgatóságból; a voronyezsi hadszíntérről hazatért katona-hallgatók, akik elmondták, hogyan viselkedtek a német „szövetségesek”. Ez különösen mély felháborodást váltott ki. Hábel György azt is oknak tartja, hogy nagyon erős volt az ún. népi írók szellemi befolyása a soproni egyetemi ifjúságra. Azt írja, hogy feltétlenül meg kell említeni Vargha Domokos erdőmérnök-hallgató csoportját, amely nagy szellemi befolyásra tett szert.

Áttanulmányozva Varghának az Ifjúsági Kör havi folyóiratában akkoriban megjelent néhány írását, valóban találunk ügyesen rejtett náciellenes megnyilatkozásokat. Például ilyeneket: Mibőlőlünk nagyon rossz német lenne, de nem is lehet célunk az ő mintaképpül vevésük, utánzásuk (1943 május!). Finnországi útibeszámolójában Bécsről azt írja (már az Anschluss után vagyunk), hogy a komor pályaudvaron kiaggatott, feleslegesen sok zászlóra (tehát nyilván horogkeresztes zászlókra) emlékszik (1942 április). A vogulokról és osztjákokról azt írja, hogy a szovjet uralom állítólag új fejlődést hozott az életükbe és bár erről nem tudhat biztos adatokat, az tény, hogy az utóbbi húsz év alatt, tehát 1922 óta vogul és osztják nyelvű tankönyvek jelentek meg. Majd azzal folytatja, hogy a Szovjetunióban vogul és osztják nyelvű iskolák megnyitása is lehetséges tanítókkal. Ezt mutatja az is, hogy Zsirai professzor²⁴⁽⁸³⁾ birtokában van egy tanult vogul ember lelkes eszméjével és tervekkel telt levele, amely a vogul népnek új fellendülésére és a halál révéből való kiszabadulására mutat (1942 július).

Hábel szerint különösen az erdélyi hallgatókban volt erős a náciellenesség, igen jó talaja volt azonban csaknem az egész hallgatóságnál. Ennek nyílt és burkolt formában egyre inkább bizonyítékát adták.

(Folytatjuk)

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Szabó Kálmán: A soproni Városi Könyvtár története

236 Szabó Kálmán: A soproni Városi Könyvtár története

Az 1790-es években már működött Sopronban egy német nyelvű kölcsönkönyvtár, Pfundtner Mátyás tulajdonában. Csaknem egy évszázaddal később alakult a Frankenburg Irodalmi és Művészeti Kör a nemzeti szellemű és nyelvű műveltség ápolására és terjesztésére. A Kör nyilvános jellegű könyvtárának szépirodalmi anyagát¹⁽⁸⁴⁾ (a későbbi Szabadkőműves Páholy könyvtárával együtt) felállításakor a Városi Közkönyvtár vette át, így az átadott két könyvtár könyvei képezték a Városi Könyvtár alapállományát. A Frankenburg Irodalmi Kör 1927-ben²⁽⁸⁵⁾ örök letétként ugyancsak átadta azt a kb. 2000 kötetes Széchenyi könyvtártöredékét is, melyet még Széchenyi Béla ajándékozott 1877-ben (alakulásakor) az Irodalmi Körnek. Ennek a töredéknek fennmaradt részét, valamint helytörténeti anyagát a Városi Könyvtár jelenleg is különgyűjteményként kezeli.

Egy városi közkönyvtár létesítésének gondolatával már 1912-ben foglalkozott a város néhány vezetője, de

felállításának szükségességét csak az 1913. évi októberi közgyűlésen sikerült kimondatni. Ilyen előzmény után néhány, már működő városi könyvtárban szerzett tapasztalat eredményeként végül is 1914. március 26-án a törvényhatósági bizottság 4184. és 4441/108. kgy.–1914. sz. szabályrendeletével hozott határozatot a „Városi Közkönyvtár”³⁽⁸⁶⁾ létesítéséről. Ez a szabályrendelet többek között kimondta: „az intézmény fenntartója: Sopron szab. kir. thj. város közönsége, annak igazgatása felett a felügyeletet és ellenőrzést a város törvényhatósági bizottsága és helyette a város tanácsa... és a közvetlen felügyelettel megbízott... könyvtárbizottság, míg a szakfelügyeletet – állami segély ellenében – a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége gyakorolja.”

A város a saját és az állam támogatásán felül a társadalom támogatására is igényt tartott, s mindazokat, akik legalább 100 korona készpénzhozzájárással vagy legalább 500 korona értékű könyvadománnyal az intézmény fejlesztéséhez hozzájárultak, alapítóknak tekintette, és neveiket a könyvtárban lévő névjegyzékébe iktatta. Így könyvadományuk alapján a *Szabadkőműves Páholy*, a *Frankenburg Irodalmi Kör* és könyvhagyatéka után *Reichenhaller Béla*, míg készpénztámogatásukért *dr. Heimler Károly*, *dr. Töpler Kálmán*, *Ritter Ottó*, *Huber Aladár* és *Wamoscher Lajos* kerültek az alapítók névjegyzékébe. Magánosok részéről a kisebb pénz- vagy könyvadomány – az első világháborút követő évek kivételével – a könyvtár fennállása óta elég gyakori volt. Külön említést érdemel *Ringhófer Mihály* és műkedvelő csoportja, akik 1925. január 18-án tartott előadásuk tiszta jövedelmét: 7 millió koronát a könyvtárnak adták.

A közkönyvtár létesítésével kapcsolatos helyiség és szervezési problémák csak 1914. augusztus 1-én jutottak odáig, hogy a Színház utca 35. sz. házban egy földszintes 2 szobás lakást bérelhetett ki és rendezhetett be a városi tanács, ²³⁷ahol a feldolgozási munkát megkezdhették. A kitört világháború miatt valójában csak 1915. március 27-én nyílt meg a könyvtár, mely az első évben heti 2-szer 3, majd heti 4-szer 4 óra időtartamra állott a közönség rendelkezésére. Az egyik helyiséget olvasóteremnek rendezték be. A könyvtár használata 1922-ig ingyenes volt, majd ez időtől kezdődően havi 50 fillér tagsági díjat állapítottak meg. Ezen a helyen alig 3 éves szerény működés után a háború utolsó évében gazdasági nehézségek miatt (1919 június végén) megszüntette nyitvatartását.

A Tanácsköztársaság művelődéspolitikája a soproni könyvtár életében is figyelemre méltó változtatást kívánt megvalósítani. A Soproni Vörös Újság 1919. április 16-i száma jogos és igen éles bírálatot közöl a könyvtár állapotáról: „A város létesítette a Városi Közkönyvtárat. Amint neve mutatja, a köz számára. Volt a köznek szánt könyvtárban összesen 5000 kötet, amelynek fele hasznavehetetlen, másik fele rossz könyv, mert az állam valláserkölcös, honhazafias könyvek beszerzésére kényszerítette a várost. A közkönyvtár fenntartására összesen 5–6000 koronát szenteltek évenként a soproni városi virilisták. Ezt nevezték ők közművelődésnek, így dolgoztak a köz érdekében.”

Az idézett újságcikk közli továbbá a soproni direktórium ma is előremutató, nemes szándékkal hozott rendelkezését a közkönyvtár fejlesztéséről: „A kommunista társadalom másként dolgozik a köz érdekében. Sopron összes könyvtárait centralizálja, behozza vidékről is azokat a könyvtárakat, amelyek használatlanul porosodnak egyes volt főurak váraiban és kastélyaiban és átadja ezeket a könyveket olvasásra a proletariátusnak. A könyvtár egy helyiségben lesz, hatalmas olvasótermet rendeznek be a proletár olvasók részére, időnként tudományos előadást rendeznek számukra.”

A könyvtár új helyéül az Orsolya-rendház I. emeleti dísztermét jelölték ki, ahová a költözködést 1919. július 1-én kezdték. Sajnos, a nemes elképzelés valóra váltására már nem kerülhetett sor, mert mielőtt a célnak megfelelő helyiségeket megnyithatták volna, a Tanácsköztársaságot megdöntötték, a könyvtárnak a

rendházból haladéktalanul távoznia kellett. Mivel időközben a Színház utcai helyiségeket lakássá alakították át, hogy a könyvtár utcára ne kerüljön – egyéb megoldás hiányában –, a könyveket ideiglenesen a városi levéltár városházi II. emeleti helyiségébe raktározták be. Innen a városháza egy szűk és nedves pincehelyiségébe kellett költöznie, ahol 1922. január 1-én a közönség részére újból hozzáférhetővé vált. Itt azonban csak könyvkölcsönzésre volt lehetőség, naponta 8–14 óráig.

Ilyen körülmények között a könyvtár nem fejlődhetett. Hosszas huzavona után a Városi Tanács a régi pénzügyi palota (ma Rákóczi utca 14. sz.) földszintjén helyiségeket bérelt ki, ahová a könyvtár átköltözhetett és 1925. december 21-én olvasótermével együtt megkezdhette munkáját. Ennek a viszonylag megfelelő elhelyezésnek nem sokáig örülhettek olvasói. A Hartmann-féle mozi Lackner Kristóf utcai épülete 1927 tavaszán a város tulajdonába került. Ezt a törvényhatósági bizottság átalakítás után a közkönyvtárnak engedte át, s az ideköltözés után 1927. augusztus 3-án a Rákóczi utcainál is tágasabb helyiségekben újból megnyílhatott. Itt a II. világháború végéig működhetett és bár helyiségeit rövid 10 év leforgása alatt kinőtte, a gazdasági nehézségek ellenére némileg még fejlődni is tudott.

A könyvtár időnként nyomtatott könyvjegyzékeket készítettett, ezeket pótgjegyzékek követték, míg összesített könyvjegyzékének I. kötetét 1932-ben, II. kötetét 1943-ban adta ki. (Készítette Kund Aranka és Radó István.) A könyvjegyzék sajátos osztályozási rendszerének megfelelően tükrözi az állomány szegényes [238](#)összetételét. A könyvtár működéséről csak 1925-től vannak statisztikai adataink. Ezek mutatószámai képet adnak a könyvtár forgalmáról.

A könyvtár munkája 1925-től 1945-ig:

1. sz. táblázat

Év:	Könyvállomány:	Beiratkozott olvasók:	Látogatók száma:	Kölcsönzött kötetek:	Olvastóterem látogatói:
-----	----------------	-----------------------	------------------	----------------------	-------------------------

1925	5978	?	13172	?	–
1926.	6860	837	14150	?	179
1927.	8507	914	14700	?	277
1928.	10917	889	16955	?	331
1929.	13154	866	18886	47720	476
1930.	14216	947	20239	48597	425
1931.	14913	978	22013	49713	428
1932.	16047	956	21327	48438	452
1933.	18756	985	22156	49983	416
1934.	20013	1036	23423	52217	531
1935.	21244	1101	23852	55311	586
1936.	22901	1192	24012	57418	618
1937.	25442	1187	24105	57145	642
1938.	29714	1231	25616	63516	805
1939.	30436	1276	26002	67850	846
1940.	32110	1281	26518	76422	892
1941	35441	1182	25830	70533	831
1942.	37152	1302	27315	81115	993
1943.	38723	1414	28516	86327	904
1944.	39630	1683	31036	93239	841
1945.	?	?	?	?	?
Össz.:	–	–	449823	1005544	11419

A II. világháború utolsó hónapjaiban a visszavonuló német katonaság „raktári célokra” lefoglalta a könyvtár épületét. Az oda elszállásolt katonák a könyvekkel fűtöttek és az állomány egy részét az udvarra dobálták ki. Távozásuk után az őrizetlenül hagyott épületekből a lakosság is szabadon hordhatta [239](#)el a könyveket mindaddig, míg a szemben lévő rendőrség épületébe orosz katonaság nem költözött, mely elejét vette a további fosztogatásoknak. Így is elvesztek a nyilvántartások, a felszerelési tárgyak egy része és kb. 15 000 kötet könyv.

A felszabadulás utáni hónapokban a 4 főnyi személyzet megkezdte a megmaradt állomány újratörzskönyvezését. A munka nagyon vontatottan haladt s egy év elteltével a könyvtár még zárva volt. A kommunista párt szorgalmazására csak 1946. december 10-én nyílt meg újra. 1947-től 1951-ig a forgalom nagyjából stagnált. A fejlesztésre hiányoztak az anyagi feltételek, az állomány főként megszűnt egyesületektől átvett inkurrens könyvekkel növekedett. Az olvasók igényeinek kielégítése az említett 5 év alatt mind nagyobb problémát okozott. Az 1949-ben szervezett új szakfelügyeleti szerv, az Országos Könyvtári Központ erőteljesen hozzáfogott a könyvtárak fejlesztési problémáinak megoldásához és 1951-ben Sopronban is Körzeti Könyvtárt létesített, melynek a volt Sopron megye 3 járása (soproni, kapuvári és csornai) minden községében népkönyvtár létesítése volt a fő feladata. Ezt a munkát a legnehezebb körülmények között, 160–200 kötetes alapállomány letétbe adásával, helyiség, könyvszekrény biztosításával és társadalmi munkás könyvtárosok önzetlen munkájára támaszkodva a Körzeti Könyvtár (4 dolgozóval) megkezdte.

Az 1952-es év lényeges szervezeti változást hozott. November 1-én a Városi Könyvtár egyesült a Körzeti Könyvtárral és Járási-Városi Könyvtár elnevezéssel a Járási Tanács kezelésébe kerülvén a Lackner Kristóf

utcából a Művelődési Házba költözött, melynek Petőfi téri oldalán a földszinten 13 helyiségből álló tágas, további fejlesztésre alkalmas elhelyezést kapott. Az átszervezés következtében a könyvtár gyakorlatilag hármas felügyelet alá került, ami a későbbi évek során nagyon megnehezítette a könyvtár munkáját. A dolgozók létszáma 5 főre emelkedett, a feladatok viszont közel háromszorosára nőttek. Legfontosabb volt a 3 járás területén a községi könyvtárak létesítésének folytatása (1953-ban a 3 járás minden községében megtörtént), majd ezeknek a könyvtáraknak a tervszerű fejlesztése, szakmai-módszertani irányítása, a községi, üzemi-szakszervezeti és iskolai könyvtárosok kiképzése. A községi könyvtárak állományfejlesztését a Népkönyvtári Központ könyvküldeményeiből kialakított külön letéti állományból végezték, melynek kötetszáma 1954-ben már 31 000 volt. Az átszervezést követő években a városi feladatok is megnövekedtek: 1953-ban már közel háromszorosára emelkedett a beiratkozott olvasók és könyvkölcsönzések száma. Ebben az időben a könyvtárnak katalógusa és olvasóterme nem volt. A dolgozók száma 1954-ben 7 főre emelkedett, mely után megnyithatta 16 férőhelyes olvasótermét és megkezdte katalógus-rendszerének kiépítését. Még ebben az évben a kapuvári, majd 1955-ben a csornai járási könyvtárak felállításával a hálózati munka a soproni járás 30 községi könyvtárára korlátozódott, mely lehetővé tette a szakirányú segítség fokozását, melynek következtében a szabadpolcosra fejlesztett és katalógusokkal ellátott falusi könyvtárakat 11 000 kötetes állománnyal 1959-ben helyi tanácsi kezelésbe adhatta a Járási-Városi Könyvtár. A tanácsosításkor a községi könyvtárakban a beiratkozott olvasók száma 3017, a kölcsönzött köteteké 45 548 volt.

A városi forgalom növekedése szükségessé tette a központi könyvtár tehermentesítését. A sopronbánfalvi kultúrotthonban 1955-ben fiókkönyvtár nyílt, majd az 1958-ban kapott 100 000 Ft-os állami támogatás lehetővé tette egy helyiségben külön gyermekkönyvtár és egy 36 férőhelyes olvasóterem létesítését. Az előcsarnokban 6 üveges tárló elhelyezésével évente átlag 24 könyvkiállítást rendezhettek, a gyermekkönyvtárban diafilmtárat létesíthettek és a könyvtár 240 nyitvatartását heti 5×5 órára hosszabbíthatták meg. A legjelentősebb változást az önkiválasztó (szabadpolcos) kölcsönzési módszerre való áttérés jelentette.

Mindezek következtében tovább nőtt a könyvtár forgalma. Újabb fiókkönyvtárt nyitottak 1963. május 1-én Brennebergbányán 1000 kötetes alapállománnyal. A fokozott forgalomban megrongálódott könyvek újrakötése és megóvása érdekében saját könyvkötészet létesült. A dolgozók létszáma a könyvkötő szakmunkással és egy takarítóval 10-re emelkedett. A Hazafias Népfront kezdeményezésére 1964-ben társadalmi segítséggel a Kurucdombsor 6. sz. házban új fiókkönyvtár létesült, mely 3000 kötetes állománnyal 1965. január 1-én nyílt meg. Ez a munkáslakta peremkerületi fiók rövid idő alatt népszerű lett: 1967-ben olvasóinak száma 800, kölcsönzéseinek száma pedig 20 000 fölött volt.

Mivel a háborús beázások következtében megrongálódott Művelődési Ház felújítása időszerűvé vált, 1965 decemberében a könyvtárnak az épületből ki kellett költözni. A központi könyvtár felnőtt kölcsönző részlege és olvasóterme a Petőfi téri ált. iskola 2. földszinti tantermébe, a gyermekkönyvtár a Május 1. téri ált. iskola egy alagsori helyiségébe, míg a többi részlegei (raktár, iroda, könyvkötészet) a Zeneiskola raktárhelyiségébe került. A kiköltözést a könyvtár dolgozói társadalmi munkában végezték el.

A kiköltözéssel egyidejűleg megtörtént a könyvtár újbóli átszervezése is. A községi könyvtárak felügyeletét ellátó 2 könyvtáros a Járási Tanács felügyelete alatt járási könyvtárosként folytatja tevékenységét. A könyvtár részlegei, állománya és 8 dolgozója 12 év után visszakerült a Városi Tanács kötelékébe. Az átszervezés tényével megszűnt a hátrányos hármas felügyelet is.

A jelenlegi mostoha elhelyezés ellenére a forgalom általában nem csökkent. A beiratkozott olvasók száma

1968-ban pl. 5535 fő, az évi könyvkölcsönzések száma pedig 215 000 kötet. Az összes kölcsönzések száma 1945-től 1968-ig meghaladja a 2,4 milliót, az olvasóterem forgalmával együtt a 3 milliót, mely a dolgozók létszámához és a feladatokhoz viszonyítva (tájékoztató szolgálat, szerzeményezés, feldolgozás, adminisztráció, módszertani tevékenység, rendezvények, kiállítások, diafilmtár, 3 fiókkönyvtár ellátása stb.) bizonyítékát adja a könyvtár társadalmilag jelentős és hasznos voltának.

A Művelődési Ház újjáépítése rövidesen befejeződik, a Városi Könyvtár is visszaköltözik az épületbe.⁴⁽⁸⁷⁾ Sajnos elhelyezése a korábbinál szűkösebb és célszerűtlenebb lesz; új helyét már a visszaköltözéskor kinőtte. A forgalom várható emelkedése, a szolgáltatások növekedése és az állományfejlesztés várható mértéke máris felveti az önálló könyvtárépület mielőbbi felépítésének szükségességét. Ki kell építeni továbbá – elsősorban a munkáslakta peremkerületekben és az új városközpontokban – a fiók-könyvtárhálózatot, míg a ma működőket megfelelően fejleszteni és korszerűsíteni kell. Ezenkívül a kor követelményeként még jobban egybe kell hangolni a város területén lévő különböző hálózatokhoz tartozó (állami, szakszervezeti, iskolai, hivatali stb.) könyvtárak munkáját. (Ennek érdekében a Városi Tanács Művelődésügyi Osztálya már 1967-ben létrehozta a szervezeti nehézségek ellenére jó úton haladó és agilis városi Könyvtárközi Bizottságot.)

Az itt csak röviden vázolt célkitűzések megvalósítása képezi majd a következő években a Városi Könyvtár legfontosabb feladatát, melyhez a város lakossága, a társadalmi szervezetek és nem utolsó sorban a fenntartó és irányító Városi Tanács támogatását és segítségét nem nélkülözheti.

²⁴¹Az alábbi táblázat a legfontosabb statisztikai adatokkal (községi adatok nélkül) ismerteti a könyvtár munkáját 1945-től 1968-ig:

2. sz. táblázat

Év:	Könyvállomány:	Beiratkozott olvasók:	Összes látogatók:	Olvasóterem látogatói:	Könyvkölcsönzések (kötet):	Olvasóterem forgalma (darab):
-----	----------------	-----------------------	-------------------	------------------------	----------------------------	-------------------------------

1945.	kb. 24000	–	–	–	–	–
1946.	kb. 24550	268	441	39	889	81
1947.	24550	783	12048	103	30921	178
1948.	25237	996	13601	141	42971	281
1949.	26900	914	12816	173	38489	257
1950.	28250	639	10004	192	30238	376
1951.	31076	727	10126	212	31531	589
1952.	34672	1947	16572	464	83048	893
1953.	38065	2203	20103	1304	101042	3077
1954.	41024	2661	20413	2986	110288	5642
1955.	40216	2879	22186	4162	136989	9365
1956.	41325	2212	19729	3302	101970	8042
1957.	42480	1913	19980	3752	83660	8164
1958.	44305	2012	24418	4521	96722	8437
1959.	42358	2174	28629	7012	104551	11240
1960.	43511	2572	30216	7679	101047	23912
1961.	44814	3027	31040	8133	106198	22596
1962.	47240	3615	47514	10226	129319	82337
1963.	49957	3890	83158	11933	144479	56130
1964.	52068	4587	89514	16743	167211	122538
1965.	47836	4375	91116	14326	179046	107851
1966.	55363	5065	90983	12786	187125	98651
1967.	59951	5060	92759	16166	214127	116719
1968.	63055	5535	94385	16810	215000	121646
		Összesen:	881721	143065	2446861	808991

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Lengyel Alfréd: Helyzetkép a felszabadulás előtti Sopron közállapotairól

242 Lengyel Alfréd: Helyzetkép a felszabadulás előtti Sopron közállapotairól

1945 január havának utolsó napjaiban élénk tevékenység volt észlelhető a nyilas polgári és katonai hírszerző szervek háza táján. A minden momentumra kiterjedő akciók keretében a hírhedt Hain Péter-féle nyomozó csoport is munkába lépett azzal a feladattal, hogy az északnyugat-dunántúli városok, nagyobb falvak helyzetéről, közhangulatáról – helyszíni tapasztalatok alapján – tegyen jelentést az illetékes főispánoknak. A Szombathelyen székelő politikai-rendészeti osztály detektívjei természetesen Sopron városát is felkeresték, mely ekkor már a nyilasok fellegváraként volt ismeretes.

Az említett csoport irányítói a helybeli nyomozókkal együttműködve, két részlegben végezték munkájukat, és megállapításaikat az alábbiak szerint foglalták össze:

1. jelentés:

„A politikai rendészeti osztály helybeli detektív-kirendeltségének vezetője az utolsó 10 nap eseményeiről az

alábbi helyzet- és hangulatjelentést teszi:

Elfogtak 2 zsidófajú egyént, akiket az illetékes eljárás céljából az I. foku rendőrhatalóságnak adtak át. Jelentést tettek a helybeli hatóságnak egy Butt Irma kémgyanus nőnek a feltűnéséről, aki korábban Máramaroszigeten tartózkodott és ott már figyelés alatt állott magatartása és a nagyváradi konzulátus vezetőivel való kapcsolata, valamint a Moys családdal való kapcsolata és azon körülmény miatt, hogy feltűnően kereste a magyar tisztek társaságát.

Ugyancsak jelentést tettek egy Szendrő nevű kémgyanus egyén feltűnéséről, aki Ungvárról keltezett német nyelvű igazolvánnyal igazolta magát, amely pecséttel aláírva nem volt és a közellátási minisztériumban textilgyárak és textil raktárak helyei után érdeklődött. Zsidós kinézésű egyén Sopronban feltalálható nem volt. Nyomozást folytattak Kiss Ernő nevű honvéd ezredes magatartása miatt, akiről olyan hírek vannak forgalomban, hogy titkos rádióleadó van a birtokában. Jelentésüket illetékes helyre továbbították.

A soproni főiskolások körében folytatott megfigyelések és nyomozások szerint, baloldali szervezkedés nem észlelhető. Az ilyen érzelmeikről ismert hallgatók a városba nem jöttek vissza.

A gyári munkásság körében baloldali szervezkedés észlelhető. A csoport megfigyelése folyamatban van, a beszervezett bizalmi egyén működik.

A déli pályaudvaron a vasutasság körében folyó baloldali propaganda felderítésére, a csoport a figyelmet és nyomozást folyamatba tette, ennek befejezését azonban nagyon megnehezíti az a körülmény, hogy a város környékén kiütéses tifusz megbetegedések történtek és az egyik bizalmi egyén e lezárt területre esik, akivel az érintkezést a csoport most nem tudja tovább fenntartani.

A soproni csoport jelenti, hogy a Weiss Manfréd gyárnak Németországba kitelepített üzeméhez munkásokat toborzott a hadiüzem parancsnoka. Itt Sopronban és a hónap elején 35 főnyi munkást indított utba Bécsbe. A munkásokat a felvétel, illetve toborzás alkalmával, úgy informálták, hogy összes csomagjaikkal lesznek kiszállítva a vasúthoz Sopronba, Bécsben pedig a vasutállomástól a lakóhelyükre. A lakóhelyük tágas régi kastélyokban lesz, úgyhogy a családok együtt maradnak és nem lesznek egymástól elszakítva. Ezzel szemben, amikor a munkások Bécsbe érkeztek, ott senki sem várta őket és mivel németül beszélni nem tudtak, az éjszaka folyamán fel sem tudták keresni a vezetőséget, vagy szállóhelyeiket, hanem nagyjából a német kávészobák emberszeretetéből, kávéházban üldögélve töltötték az éjszakát. Reggel a vezérigazgatóságnál eljárásukat és akkor ígéretet kaptak a csomagok beszállítására. Meg is jelent egy társasgépkocsi a déli vasúti pályaudvaron és onnan 243a kisebb csomagokat beszállította a szállóhelyre, azonban 10 nagyobb csomagot nem, azok az állomás nagycsarnokában maradtak. Hiába volt minden kérés, nem történt semmi a csomagok elszállítására.

Délután folyamán azután, a Bécsbe ért bombatámadás során a déli pályaudvart is bombatámadás érte és valószínűleg a csomagok ott veszttek, mert a vezérigazgatóság a kérések dacára sem tudott embereket adni, hogy a romok között a csomagok után kutassanak. Az elhelyezés egy olyan barakkban történt, ahol előzőleg olasz és lengyel munkások voltak. A barakkokon ablakok nem voltak, telve voltak tetővel és poloskával, úgyhogy a német tiszte megbotránkozott azon, hogy minden fertőtlenítés és alapos tisztogatás nélkül helyezték el ott munkásokat.

A hatalmas barak fűtésére – amely kitört ablakokkal állott – egész napra 5 kg. szenet adtak. Általában a munkásokkal senki sem törődik. A gyárnak még nincs munkahelye, ezért a hírek szerint, a kiszállított magyar munkásokat albérletbe adják német gyárvállalatoknak, addig amíg nekik szükségük lesz rájuk. A

már Németországban kint élő magyar mérnökök megszöknek a magyar vállalatoktól és német vállalatoknál helyezkednek el, mert fizetést nem kapnak, hanem csak előlegeket, hosszas kérések után. Mindezek a körülmények, amennyiben kiszivárognak, az itteni munkások körében alkalmasak lesznek arra, hogy a munkások kivitelét teljesen megakasszák. A detektívcsoport a fentiekről jelentését a helybeli alosztály-parancsnokságnak adta át, a további intézkedések megtétele végett.

A detektívcsoport jelenti, hogy a város hangulata általában nyugodtnak mondható. A kitelepülés ellen továbbra is fennáll a lakosság legnagyobb részében az ellenkezés. Nem akarnak menni. Sok tekintetben a németek mellé hangolta a lakosságot a Székesfehérvár és környékén történt bolsevista magatartásról érkezett hír, amely már közelebbről érintette ezt a lakosságot is, mégis Németországba kimenni nagyon kevesen akarnak.

Általában a lakosság elítéli a katonaság eddigi magatartását. Nem tudják megérteni, mi az oka annak, hogy korábban olyan tömegesen adták meg magukat az oroszoknak, illetve a magyaráztatuk az, hogy ennek kizárólagos oka a tisztikar magatartása. Még mindig feltűnően nagy számban vannak a tisztek és ez a körülmény is érthetetlen a lakosság előtt, hogy amikor a magyar harctereken olyan erős a szovjet nyomás, miért él oly sok tiszt a városban. Általában a megjegyzésük az, hogy Sopronban sokkal több tábornok és törzstiszt él, mint amennyi annak idején a K. u. K. hadseregben volt.

Kedvezően, sőt túl bizakodóan alakult a lakosság hangulata a Magyarországon, de különösen a Dunántúlon folyamatba tett német–magyar hadműveletek hireire és éppen ezért megütközéssel tárgyalják a mindinkább és mind sűrűbben észlelhető, kitelepítésre irányuló tevékenységet és rendelkezéseket, mert szerintük erre semmi szükség nincs akkor, amikor újabb és újabb területek kerülnek vissza.

A városban minden olyan nyilvános helyiség, ahol nagyobb tömeg jön össze – mozi – a kiütéses tifusz veszélyére figyelemmel, további intézkedésig le van zárva. Katonaság még a vendéglői helyiségeket sem látogathatja. A környéken több megbetegedés történt.¹⁽⁸⁸⁾

2. jelentés:

„A kirendeltség működésével kapcsolatban a csoportvezető jelenti, hogy működésük megkezdésével érintkezésbe léptek a helyi hatóságokkal. A kirendeltség Kaszás Józsefnek, a helybeli Nyilaskeresztes Párt vezetőjének felkérésére, eleinte a városban erősen elburjánzott fekete kereskedelem és árdrágítás felderítésével foglalkozott. Sopron városának 40.000 főnyi lakossága háromszorosára duzzadt fel és a feketepiac, valamint az árdrágító visszaélések következtében beálló néphangulat, közvetve a politikai vélemény nyilvánítására gyakorolt nagyobb és érezhető nyomást. A csoport munkásságát a politikai beszervezések – munkásság, főiskolások és a lakosság körében – mellett, a visszaélések megakadályozására és felderítésére állította [244](#)be. A csoport munkásságával a következő eredményeket érte el: Horváth József csemege kereskedő lakásán 360 üveg égetett szeszes ital elrejtését állapította meg.

Léhmán Józsefné, szül. Czinkraut Etel és Kocsis Józsefné, szül. Horváth Gizella vegyeskereskedők ellen, sonkának 90 P., vajnak 70 P. kg-kénti árusítása, valamint inganyag méretenkint 110 P-ös árban való eladása miatt, árdrágító visszaélés büntette címén feljelentést tett. Ennek az ügynek a bírósági tárgyalásán a tanácselnök a tanuként kihallgatott detektíveknek köszönetét nyilvánította és egyben felkérte őket arra, hogy tevékenységüket továbbra is folytassák. Kaszner Ferenc papirkereskedő ellen egészségügyi papir ki nem szolgálása miatt tettünk feljelentést.

A m. kir. Pénzügyigazgatóság három keresztény divatáru kereskedőnek nagyobb mennyiségű kötött-áru és

divatáru cikket utalt ki. Ezen áruknek a fogyasztó közönségtől való elvonása miatt folytattunk nyomozást és Schrötter Ferenc divatáru kereskedő lakásán nagyobb mennyiségű textil árut találtunk, amelyet bűnjelként biztosítva beszolgáltattuk és ellene a feljelentést megtettük. A visszatartott cikkek a zsidóvagyonból visszatartott áruk voltak.

Nyomozást folytattunk a Nyilaskeresztes Párt felkérésére gr. Serényi Miklós, a Nemzetvezető polgári irodájának vezetője utasítására is a Pénzügyminisztériumban karácsonykor fejenként kiosztott 3 kg. cukor és 10–10 gr. sacharin szétosztásával kapcsolatban. A csoport megállapította a nyomozás során, hogy Dr. Céh József miniszteri tanácsos kezdeményezéséből a Pénzügyminisztérium és az alája tartozó hivatalok személyzete, családonként 3–3 kg. cukrot kaptak, a félévi mennyiségnek megfelelő cukorjegy utólagos bevonásával. Igaz, hogy többen a jegyeket már utólag nem tudták leadni, mert azokat részben már három hónapi mennyiségre – a hatósági cukorkiutalással kapcsolatosan – beváltották. Megállapított, hogy a Közellátási Minisztérium tudomásul vette a Pénzügyminisztérium által hat hónapra kiadott cukorkiosztást és ellene észrevételt nem tett.

A csoport felsőbb utasításra őrizetbe vette vitéz Lakatos Géza nyug. miniszterelnök vezérezredest, aki a bencések helybeli kolostorában volt feleségével megszállva. A közellátással kapcsolatban nehézségek mutatkoztak a kenyérellátásnál. A csoport figyeléseket eszközölt és nyomozást folytatott, s ennek eredményeképpen megállapította, hogy honvéd egyének sok kenyeret vásárolnak. Megállapította azt is, hogy a honvédek házról-házra járva kenyeret koldultak, de egyben kenyérbélygeket is kértek, akár megvételre is. Az így megszerzett kenyérbélygeket elsőbbségi jogon beváltották és ezáltal a fogyasztó közönség elől sokat elvontak. A csoport jelentésének megtétele után, a főispán intézkedésére, a katonai parancsnokság megfelelő intézkedéseket tett a visszaélések megakadályozására. Hasonló volt a helyzet a dohányellátásnál is. Mindkét eset a közönség körében erős ellenhatást váltott ki.

Január hó 8-án a csoport Ágoston József nevű katonaszökevényt fogta el és adta át a katonai parancsnokságnak. A csoport állandó tevékenységét képezi a helyben lévő minisztériumok, a háznagyi hivatal és a képviselőház üléseivel kapcsolatos, megfelelő preventív szolgálat ellátása is.

Jelenleg a csoport felderítést végez a városban bujkáló zsidók felkutatására is, akik közül eddig már 2 személyt adott át az illetékes hatóságnak:

Jelenleg folyamatban van a soproni déli pályaudvar tisztviselői és alkalmazottai körében állítólag folyamatban levő, németellenes mozgalom felderítése és ugyancsak nyomozást folytat a csoport, katonai személyek birtokában levő nagyobb mennyiségű gyógyszer felkutatására. Ezeknek eredményéről a csoport a következő helyzetjelentésben számol be.

A csoport megfigyeléseket folytat egyes gyárak, hadiüzemek vezetőinek magatartása és visszaélései tárgyában is.

A város háromszorosára megnövekedett lakosságának hangulata általában kielégítőnek mondható, de mégis, különösen ki kell emelni azt az ellenszenvet, amely a honvédséggel szemben megnyilvánul. Ez az ellenszenv azonban nem a hazát védő honvédeknek a lekicsinylése, hanem éppen annak a következménye, hogy a városban mintegy 20–25 tábornok, 130 ezredes és általában sok törzstiszt és tiszt tartózkodik akkor, amikor a haza a lét vagy nemlét kérdése előtt áll.

245 Gunyosan tesznek városszerte megjegyzést a „menekült ezredesről” és közszájon forog állítólag Fedák Sárinak az élmezési jegyek kiosztásánál tett az a megjegyzése, amikor egy soronkívüli ezredesre rászólt

hogy ne akarjon kivétel lenni és soronkivüliséget élvezni, s az ezredes válaszára, hogy „Menekült ezredes vagyok”, azt felelte: „Hős honvéd ezredet ismerünk, de menekültet nem.” A katonaság, de különösen a tisztok hangulatára jellemző eset történt a múlt hét elején, a helybeli u. n. 48-as laktanyában, ahol a hungarista légióba való toborzás végett jelent meg egy bizottság. A sorakoztatott 1700 főnyi légénységi állományú katona közül, önkéntesen 800, míg a tisztok közül senki sem jelentkezett. Végül is tisztakat úgy kellett beosztani a légióba szolgálattételre.

Az őslakosság hangulata a Németországba való kitelepítéssel kapcsolatban egyenesen elutasító. Az iparosság, a kereskedők nagy része és a poncichtereknek jelzett lakosság a legmerekebben elzárkózik a kimenetellel szemben. Meghalni a sajátjában akar, a kimenetelről nem is akar hallani. Ez az elhatározásuk nem kimondottan németellenes, még kevésbé szovjet szimpátiára mutat, hanem csökönyös ragaszkodás a röhöz, amelyhez hozzáöntnek érzi magát. Felfogásuk az, hogy amennyiben Sopron elesik, akkor már a Németországban való tartózkodás is céltalan, mert ez esetben ott is bekövetkezik az a vég, amely elől esetleg elmenekült volna. Hasonló hangok a tisztviselő rétegek körében is elég gyakoriak.

A város közönségének sok a panasa azért is, mert a sáncásai munkák végzése alól, tisztiorvosi bizonyítvány alapján az u. n. „urak” újból mentesültek, különféle betegségek címén. A csoport vezetője az észleltekről a Nyilaskeresztes Párt városi vezetőjét, esetenként és szóbelileg értesítette.

A hadihelyzettel kapcsolatban Sopron és környékének lakossága erősen bizakodó, hogy az rövidesen javunkra változik meg, ezt a kijelentéseken kívül, bizonyítja az a tény is, hogy a fiatalság többsége önként jelentkezett az ujonnan szervezés alatt álló magyar roham hadosztályokba.”²⁽⁸⁹⁾

Mindkét jelentést a szombathelyi rendőrség politikai-rendészeti osztálya továbbította – szigorúan bizalmas jelzettel – az illetékes főispánoknak, 1945. január hó 31-én.

A nyomozócsoport által készített tájékoztatások sok helyütt kiegészítik egymást, egyes vonatkozásokban pedig ellentmondásokat tartalmaznak, pl. a lakosság bizakodó hangulatát illetően. Annyi mindenesetre kétségtelenül megállapítható e fenti dokumentumok alapján, hogy a soproniak nem akarták otthonaikat elhagyni, még a kecsegtető németországi ígéretek ellenében sem, és illegalitásba szorult kommunisták – más, haladó szellemű elemekkel egyesülve – még „a nyilas fellegvár” falai között is szabotázs-kísérletekkel, baloldali szervezkedésekkel és antifasiszta propaganda tevékenységgel próbálták meggyorsítani a fasiszta uralom mielőbbi hazai összeomlását.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Nagy János: Az 1945. évi földreform-rendelet végrehajtása Sopron megyében

Az Új Sopron 1945. április 21-i számából

Az 1945. évi földreform végrehajtása gyökeres változást hozott a magyar mezőgazdaság egészében, szerkezetében és a paraszti gazdaságok életében. Ez alól megyénk sem volt kivétel.

A földreform-tervezet kidolgozásában és a végrehajtásáért folytatott harcban a Dunántúl nem vett és nem is vehetett részt, mivel ebben az időben ezek a területek még nem szabadultak fel. Mire megyénk felszabadult, a földreform-rendeletet elfogadták és kiadták a végrehajtási utasítást.¹⁽⁹⁰⁾

Mai megyénk területe (4012 km²) nagyjából a volt Győr-Moson és Sopron vármegyéből áll. Jelenleg csak a volt Sopron megye eseményeivel foglalkozunk.

Sopron megye felszabadítása csaknem egybeesik az ország egészének felszabadításával, vagyis április 4-ével. Ez azt is jelentette, hogy a földreform-rendelet megismertetését és végrehajtását igen rövid időn belül kellett megoldani. Érdekes megemlíteni, hogy az ország keleti felében történt társadalmi, politikai eseményekről, így többek között a földreform-rendeletéről az akkori nyilas és egyéb újságokban még csak említést sem tettek. Igyekeztek agyonhallgatni az eseményeket, ezzel akadályozni meg azt, hogy a Dunántúlon még fasiszta járom alatt senyedő nép tudomást szerezzen a felszabadított országrészekén viharosan kibontakozó forradalmi tettekről.

A megye felszabadulása után itt is gyorsan kibontakoztak a forradalmi események. 1945. április 16-án megalakult a Soproni Nemzeti Bizottság, amely magát egyben megyei szervnek is tekintette.²⁽⁹¹⁾ Egyik legsürgősebb teendőjének a földigénylő bizottság megalakítását tartotta, mivel a 33.000/1945 FM. rendelet 4. szakasza értelmében „...a földigénylő bizottságokat a Nemzeti Bizottságok **247**alakítják meg oly formában, hogy a földigénylőket összehívják és megalakítják velük a földigénylő bizottságokat...”³⁽⁹²⁾ A Nemzeti Bizottság haladéktalanul hozzá is látott feladatának teljesítéséhez. Minden járásban és nagyobb községben megalakultak a bizottságok és lázas tempóban folyt a munka. Például a csornai főjegyző április 16-án azt jelentette, hogy: „...megkezdődött a földosztás... felosztásra kerül cca. 9500 hold... egyidejűleg a házhelykiosztást is megkezdték... Az igénylők részére a birtoklevelek részben már kiadattak...”⁴⁽⁹³⁾

1945. április 26-án a földreform helyzetéről az alispán a főispánnak a következő jelentést tette:⁵⁽⁹⁴⁾

Jelentés a földreform helyzetéről járásonként részletezve

Járas	A községek száma	Hány községben van földosztó bizottság?	Hány hold földet kell kiosztani (kh)	Ápr. 20-ig kiosztva (kh)	Igénylők száma	Földet kapó igénylők sz
Csepregi	30	30	17 047	11 800	2 544	2 280
Csornai	29	18	19 660	1 620	3 847	74
Kapuvári	29	27	37 257	5 325	7 590	909
Soproni	22	20	13 703	870	1 697	343
Összesen:	110	95	87 667	19 615	15 678	3 606

A földosztó mozgalom a falu alsó rétegeinek a hegemoniájával indult meg, ahogy ezt a 600/1945. rendelet is előírta. Az igénylők száma kezdetben lassan emelkedett, agitációt kellett kifejteni, hogy az arra illetékes természetes személyek igényeljenek földet. Azonban – mint ahogy a táblázatból látható – április 26-án, három héttel a felszabadulás után például már 15 678 igénylő jelentkezett Sopron megyében. (Az összes földhöz juttatottak száma 16 584 fő volt.)⁶⁽⁹⁵⁾

A földosztásnál jelentkező problémák az országrész későbbi felszabadulásából fakadóan jelentkeztek elsősorban. Az ország keleti felében is néhány hónapra volt szükség ahhoz, hogy az agrárforradalom szubjektív feltételei fokozatosan kialakuljanak, bár közismert, hogy az agrárszocialista mozgalmakban gazdag hagyományokkal az országnak éppen e keleti, a hónapokkal korábban felszabadult része rendelkezett. Másrészt megyénkben bonyolította az agrárátalakulást az ún. „sváb kérdés” is. Bonyolította az ügyet, egyrészt azért, mert nehezítette az igényjogosultság megállapítását.

A 600-as rendelet IV. fejezete szerint: „A kiosztásra kerülő földekből kis gazdaságok létesítésére földhöz juttatandó a gazdasági cselédek és mezőgazdasági **248**munkások – birtokuk kiegészítésére a

törpebirtokosok és olyan nagy családú kisbirtokosok nős fiúgyermekai, akiknek földbirtoka várható örökrészükkel együtt 5 kataszteri holdnál nem több.”⁷⁽⁹⁶⁾

Vagyis földhöz juttatni csak a mezőgazdasági főfoglalkozású egyéneket lehetett, ugyanakkor a német községekben és Sopron városban ezek túlnyomó többsége az 1941. évi népszámláláskor német nemzetiségűnek vallotta magát, valamint jelentős részük (90 százalék) tagja lett a Volksbundnak.⁸⁽⁹⁷⁾ A 600-as rendelet értelmében idegen állampolgárok földet nem kaphatnak (38 §, 6. pont), sőt a Volksbund-tagoktól és egyéb fasiszta vezetőktől teljes egészében és nagyságra való tekintet nélkül el kellett kobozni a földet (4. §).

Tehát ezekben a helységekből a természetes személyek alkalmatlanok voltak földhöz juttatásra. Erről a bonyolult problémáról tesz említést jelentésében a főispán is, amikor arról írt, hogy: „Sopron város területén földosztásra kerülő földre soproni illetőségű mezőgazdasági főfoglalkozásúak jogosultak és ezek 99 százaléka Volksbund tag... a soproni földosztás csak megfelelő áttelepítéssel oldható meg. Éppen ezért a Soproni Földigénylő Bizottság első feladata a Volksbund tagok javainak elkobzása a már elhagyott javak tárolása, megőrzése...”⁹⁽⁹⁸⁾

СОЮЗНАЯ КОНТРОЛЬНАЯ КОМИССИЯ В ВЕНГРИИ
Уполномоченный в Венгрии: _____ М о п р о н _____

24 августа 5 101

Господину фруншану комитета Мопрон

Прошу 1, 5, 10, 15, 20 и 25 числа каждого месяца к 12 часам дня представлять мне сведения о ходе осеннего сева и поднятии зяби 1945 г. по следующей форме /в кольцах/:

1. Вспахано под озимые.
2. Посеяно по культурам.
3. Поднято зяби.

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ ОКВВ ПО КОМИТАТУ МОПРОН
М А Й О Р : _____ /ТУРИК/

A Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság Sopron vármegyei megbízottjának, Turik őrnagynak 101. számú utasítása a megye főispánjához

Áthidaló megoldásként a Soproni Nemzeti Bizottság felhívta tagjait, hogy „...szélesebb körben hozzák nyilvánosságra azt a körülményt, ha valaki – mert nem fő kereseti forrása a földművelés és így tulajdonul földet nem igényelhet, de mellékesen földet mégis művelni óhajtana, a Földigénylő Bizottságnál bérletként

igényelhet”.[10\(99\)](#)

249Másrészt bonyolította az ügyet a német községekben és Sopronban az is, hogy a németek Németországba való kitelepítés előtt álltak. Mint ismert a potsdami határozat értelmében a három nagyhatalom államfője megállapodott abban, hogy a „...Magyarországon maradt német lakosságot vagy annak egy részét át kell telepíteni Németországba”.[11\(100\)](#)

A kitelepítés előtt álló német lakosságot rendszeres munkavégzésre bírni már nehezen lehetett, sőt a meglévő vagyontárgyaikat igyekeztek felélni. „...Mezőgazdasági ingatlanaikat, különösen pedig a hozzájuk tartozó élő- és holt felszereléseiket részben, vagy egészben elidegenítik, ami által veszélyeztetik a földreform végrehajtásának nemzeti szempontból életbe vágóan fontos sikerét és a földhözjuttatottak gazdasági érdekeit”[12\(101\)](#) – írja a kormánybiztos a főispáni jelentésre válaszul és erélyes intézkedések megtételét követeli.

Veres Péter, az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke külön foglalkozott a német községek ügyével és elrendelte, hogy „...Sopron vármegye Földrendező Tanácsa gondoskodjék arról, hogy a Földigénylő Bizottságok kizárólag teljes-jogu – vagyis – magyar földigénylőkből alakuljanak újra”.[13\(102\)](#)

Mindezek a problémák csak nehezítették a földreform végrehajtását, de annak lebonyolítását megakadályozni nem tudták. Az események gyorsan peregtek le a megye területén és 1945. július 4-én a Sopron Megyei Földbirtokrendező Tanács elnöke jelentésében már a birtokviszonyok tekintetében megváltozott forradalmi események következményeiről számolhatott be.[14\(103\)](#)

A földbirtok eloszlása birtokcsoportok szerint Sopron megyében a földreform előtt

Egyes csoportok eloszlása terület szerint	A gazdaságok száma	Az összes gazdaságok %	Az egyes csoportok területe	
			kh	%
0–5	26974	55,6	76696	22,8
5–25	10642	21,9	91184	27,2
25–50	596	1,2	15286	4,5
50–100	127	0,3	6863	2,0
100–200	11	0,1	1612	0,5
200–1000	63	0,1	10723	3,1
1000–3000	22	0,1	34001	10,1
3000–felett	3		51325	15,2
állami	2		602	0,2
közületi utak stb.	114	0,2	29361	8,9
nincstelen	9877		18817	5,5
Összesen:	48441	100,0	336499	100,0

250A földbirtok eloszlása birtokcsoportok szerint Sopron megyében a földreform után

Egyes csoportok eloszlása terület szerint	A gazdaságok száma	Az összes gazdaságok %	Az egyes csoportok területe	
			kh	%
0–5	29569	61,1	80753	23,6
5–25	17909	37,0	128850	38,6
25–50	595	1,2	15251	4,6
50–100	126	0,3	6783	2,0
100–200	34	0,1	3404	0,9
200–1000				
1000–3000				
3000–felett				
állami	11	0,1	36403	10,8
közületi	114	0,2	46238	14,0
utak stb.			18817	5,5
nincstelen				
Összesen:	48358	100,0	336499	100,0

A táblázatból világosan kitűnik, hogy erőteljesen az 5–25 kataszteri-holdas gazdaságok száma és területe növekedett meg, és az is, hogy a 0–5 kataszteri-holdas gazdaságok száma nem csökkent, hanem emelkedett. A 25–50 és az 50–100 kataszteri holdas gazdaságok száma nem változott. A 100–200 kataszteri holdas gazdaságok száma 11-ről 34-re nőtt, és eltűntek a 200 hold feletti gazdaságok. Jelentős földmennyiség és gazdaság került állami és közületi tulajdonba, az összes földek több mint 30 százaléka. Ezek jelentős része országos jelentőségű állami, minta- és kísérleti gazdaságok, valamint szakiskolák mintagazdaságai.

A Sopron vármegye területén működő és szervezés alatt álló állami gazdaságok¹⁵⁽¹⁰⁴⁾

A gazdaságok megnevezése:	kh
Tejipari és Mezőgazdasági Szakiskola, Csermajor	577
Szőlészeti és Borászati Szakiskola, Sopron	25
Növénynevelő és Gazdasági Szakiskola, Nagycenk	230
Növénynevelő Gazdaság Peresztég	217
Növénynevelő Gazdaság Sopronhorpács	205
Növénynevelő Gazdaság Eszterháza	273
Állattenyésztő és Kísérleti Gazdaság és Gazdasági Szakiskola, Rábakecöl	400
Állattenyésztő és Kísérleti Gazdaság és Szakiskola, Csepreg	220
Állattenyésztő és Kísérleti Gazdaság, Iván	450
Állattenyésztő és Kísérleti Gazdasági Szakiskola, Csorna	450
Állattenyésztő és Kísérleti Gazdaság, Sopron	650
Összesen:	3697

²⁵¹A Sopron Megyei Földbirtokrendező Tanács elnöke 1945. július 4-i keltezésű – már említett – jelentésében arról is szól, hogyan alakultak a megye gazdaságai a földreform végrehajtása során, milyen

változásokon mentek keresztül.[16\(105\)](#)

Kimutatás a gazdaságok sorsának alakulásáról:

Gazdasági csoportok	A reform előtt		Elkobozva		Megváltva		Kisajátítva		Reform után	
	gazd.	kh.	gazd.	kh.	gazd.	kh.	gazd.	kh.	gazd.	kh.
0–5	26984	76696	20	21					26964	76675
5–25	10642	91084	2	15					10640	91169
25–50	596	15286	1	35					595	15251
50–100	127	6863	1	80					126	6783
100–200	11	1612	1	132			10	17(106) 480	10	1000
200–1000	63	10722	1	959	41	6042		1621		
1000–3000	22	34001	1	1538	21	32463	21	18(107) 1621		
3000–felett	3	51325			3	51325				
állami	2	602							2	602
közületi	114	29391							114	29391
utak stb.		18817								18817
nincstelen	9817									
Összesen:	48441	336499	27	2780	65	89830		2101	38472	241788

31

[252](#) Magyarországon és megyénkben is azért tett szert gyorsan népszerűsége a földreform-rendelet, mert figyelembe vette a szegényparasztság érdekeit, azt, hogy 1945-ben egyéni tulajdonába kívánta venni ősi jussát, a földet. A rendelet biztosította, hogy a földosztást azok hajtsák végre, akik maguk is földigénylők. Ezáltal elérték azt, hogy érvényesüljön a végrehajtásban az antifeudális, antifasiszta és antikapitalista jelleg. Ugyanis a rendelet nemcsak a külterjes gazdálkodást folytató nagybirtokokat vette el, de nem kímélte a tőkés nagybirtokokat sem.

Elvette a rendelet a földet, továbbá a városoktól,[19\(108\)](#) a községektől, a közületektől, a bankoktól, a vállalatoktól és állami tulajdonba veszi a 10 holdnál nagyobb erdőket. Ezzel biztosította egyrészt az antikapitalista, vagyis tőkeellenes jelleget, másrészt ekkor teremtik meg a majdani szocialista erdőgazdálkodás objektív feltételeit. Például Sopron város határa 22 512 kh, ebből 1945-ig a város tulajdonát képezte 14 572 hold, magántulajdonban volt 7944 kh. A város tulajdonából 9514 kataszteri hold erdő ment át az állam tulajdonába. A város szántóföldjeit is kiosztották. A városnak még Ausztria területén is voltak birtokai:[20\(109\)](#) 380 hold erdő, 1800 hold nádas, 106 hold szántó. A város területén mintegy 700 kh szántóföld ingatlana volt osztrák állampolgároknak, amelyet az ausztriai magyar birtokkal cseréltek el.

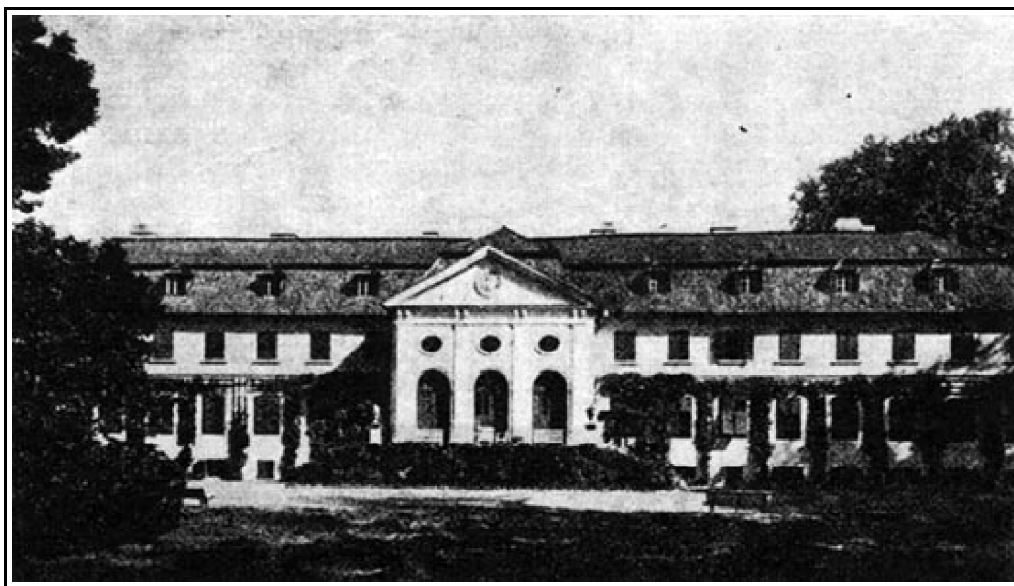

A Nemzeti Parasztpárt felhívása
(A Soproni Állami Levéltár plakátgyűjteményéből)

Az antikapitalista jelleget erősítette ráadásul az is, hogy a földigénylő bizottságok számos esetben túlmentek a rendeletben előírt birtokhatárokon, s ez idézte elő azt a helyzetet, hogy az agrárreform agrárforradalomra nőtt át. A végrehajtás során forradalmi korrekciókra került sor, mert a földreform-rendelet radikalitása ellenére sem tudta kielégíteni a jogos igényeket. Magyarország extenzíven termelő agrárország volt, nagy fölös mezőgazdasági népességgel, amelynek kétharmada nincstelen vagy egy-két holdas falusi szegénységből tevődött ki. Tehát jóval nagyobb volt a földigénylők száma, mintsem azokat ki [253](#) lehetett volna elégíteni. Hazánkban a földreform során 5,6 millió kataszteri holdat vontak be a közös földalapba, aminek kb. 60 százalékát kiosztották és 40 százalékát pedig állami vagy községi tulajdonba adták. Állami tulajdonba főként az erdők és mintagazdaságok kerültek. Mivel nagy volt a földéhség és az egy főre jutó földterület viszonylag kicsi, országosan 5,1 kataszteri hold, Sopron vármegyében 4,2 kataszteri hold.

Már volt róla szó, hogy a földosztásnál nemcsak természetes személyek részesültek juttatásban, hanem például házhely céljára megyénkben 2062 kataszteri holdat osztottak ki. Gondoltak továbbá a hadifogságból hazatérő igényjogosultakra is, akik részére Sopron megyében 5549 kataszteri holdat tartalékolnak. [21\(110\)](#)

A megyében voltak olyan községek is, amelyekben kiosztásra kerülő föld igen kevés volt, vagy egyáltalán nem állt rendelkezésre. Ilyen esetekben úgy oldották meg a kérdést, hogy vagy a szomszédos község határából adtak át földet, vagy pedig a földigénylők áttelepültek olyan községbe, ahol földet kaphattak. Például Völcsej község főjegyzője azt jelentette, hogy „...a községben kiosztásra kerülő föld nincs... 10 olyan földigénylő van, akik idegenbe is kitelepnének...” Hasonló problémáról tett jelentést Dör község jegyzője, miszerint „...községünkben felosztandó, vagy elkobzandó föld nincs, s így a 100 földigénylőt kielégíteni nem tudjuk, de még házhelyhez sem tudjuk juttatni az arra igényjogosultakat.” [22\(111\)](#)

Sopronhorpács. A volt Széchenyi kastély

Ugyanerről a problémáról írt Kópháza földigénylő bizottságának elnöke: „...minthogy Kópháza község határában megváltásra kerülő nagybirtok nincs és az elkobzásra kerülő föld 20 hold, földigénylő pedig 188 ... kéri, hogy adják át Sopron város tulajdonát képező Kópháza határával összefüggő kb. 600 kataszteri 254hold földjét... Ezeket a földeket már 35 év óta a kópházi napszámosok és törpebirtokosok bérlik...”²³⁽¹¹²⁾

Bár a földosztás megyénk területén késő tavasszal kezdődött, az országrész felszabadítása után, mégis a kibontakozó forradalmi lendület azt eredményezte, hogy első hullámban a földosztást április–május hónapban befejezték. Erről tettek sorban jelentést a megye járásai, bár véglegesen a földosztást csak 1948–1949-ben fejezték be, amikor az összes igényjogosultak hazatértek.

Az újonnan földhöz juttatott gazdák elsősorban, de a háborús károk és pusztítás következtében az egész magyar mezőgazdaság rendkívül nehéz helyzetben voltak 1945 tavaszán, nyarán. Az igavonó állatokban, gépekben és vetőmagban volt a legnagyobb hiány. Ezért a kormányzat intézkedéseket tett; arra kötelezte a módos gazdákat, hogy állatokkal és gépekkel segítsenek az újonnan földhöz juttatott törpebirtokosoknak.²⁴⁽¹¹³⁾

A szovjet hadsereg egységei is segítséget adtak. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság Sopronban székelő teljhatalmú megbízottjának, Turik őrnagynak sokat köszönhetett megyénk lakossága, mivel mind az üzemanyag, mind a vetőmag ellátásban „...a jóindulatú támogatását teljes mértékben megkapták”.²⁵⁽¹¹⁴⁾

A parasztság komoly támogatást kapott a várostól, a munkásosztálytól. A munkásosztálynak erős érdekei fűződtek ahhoz, hogy az agrárforradalom következetesen végbemenjen falun, és biztosítsák a gazdaságok részére a mezőgazdasági termelőmunka nyugodt és folyamatos menetét. Ez 1945-ben létkérdés volt, egyrészt az élelmezés biztosítása tekintetében, másrészt a forradalom továbbfejlődése terén. Az az igazság, hogy az agrárforradalom következetes végigvitelének előfeltétele a politikai forradalom következetes végigvitele, egyértelműen 1945 őszén vált nyilvánvalóvá, amikor a választások során a kisgazdapárt

abszolút többséget szerzett a parlamentben.

A kiszegzardapárt reakciós jobboldali vezetói azonnal megkezdték a földreform revízió alá vételét. Éles politikai küzdelem bontakozott ki a forradalom vívmányainak megvédéséért és továbbfejlesztéséért. A bizonytalankodó kisbirtokos parasztek előtt is példázttá az események, hogy földjüknek egyedüli biztos támasza a forradalom továbbvitele. Ezért 1946 tavaszán a kommunista párt által meghirdetett „Földet vissza nem adunk!” jelszó azon túl, hogy a parasztság érdekeit védte, egyben mozgósított a népi demokratikus rendszer megszilárdítására és továbbfejlesztésére.

Nálunk is igaznak bizonyult Lenin elvtárs tanítása, miszerint „...a politikában, akárcsak az egész társadalmi életben az a helyzet, hogy aki nem halad előre, azt visszavetik... Előre kell haladni, mert a politikai rend teljes demokratizálása nélkül, köztársaság nélkül, és a nép egyeduralmának tényleges biztosítása nélkül gondolni sem lehet sem a parasztfelkelés vívmányainak megtartására, sem pedig arra, hogy akár csak egy lépéssel is tovább haladjunk”.²⁶⁽¹¹⁵⁾

A munkásosztálynak a támogatásával végrehajtott agrárátalakulás megmutatkozott jellegében és abban, hogy a földet elsősorban a parasztság legszegényebb rétegei kapták. Például megyénkben a kiosztott földeknek 35 százalékát a nincstelenek, 22 százalékát a mezőgazdasági munkások, 35 százalékát a 2–3 holdas törpebirtokosok kapták. Vagyis a földnek több, mint 90 százalékát a nehéz anyagi helyzetben lévő falusi dolgozók kapták. „A parasztfelkelés 255– mondja Lenin – polgári országban csak a proletariátus vezetésével valósítható meg.”²⁷⁽¹¹⁶⁾

Ezzel magyarázható, hogy az agrárátalakulás során elsősorban a falu alsó rétegei mozdultak meg, jutottak szóhoz. Ezzel a kommunista párt megvetette a szilárd munkás-paraszt szövetség alapjait, osztálybázisát és a hatalom jövőjének is megadta a fejlődési irányát.

Az 1945-ben kibontakozott agrárátalakulás beteljesedését a szocialista termelőszövetkezetek győzelme jelentette. Bár az 1945-ös földreform rendelet kidolgozásában, a törvénybe iktatásáért folytatott harcban a Dunántúl és így megyénk sem vett részt, ezért részben igaza van. M. Somlyai Magdának, amikor egy kissé elmarasztalóan ezt írta: „...a dunántúliak elfogadták a földreformot, a tiszántúliak megverekedtek érte”.²⁸⁽¹¹⁷⁾ Azóta már ehhez az értékeléshez azt is hozzá kell tenni, hogy a szocialista mezőgazdaságért folytatott harcban a dunántúliak, konkrétan Győr-Sopron megye dolgozói és kommunistái megverekedtek és megyénk az első szocialista megye lett az országban.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Soproni József: Jacques F. Carabin belga festő olajfestménye

Soproni József: Jacques F. Carabin belga festő olajfestménye

1969. június elsején igen érdekes képet láttam Bécsben. A belvárosi Dorotheer Gasse egyik kirakatában a közeli Dorotheum nevű nagy árverési csarnok árverésre kerülő anyagának fényképei közt feltűnt nekem egy kép, amelynek „Extrapost”, vagyis a „Külön posta” címet adták. Azonnal felismertem rajta a soproni Szent Mihály templomot, amelyet a festő az egykori városkapun kívül festett. Az előtérben egy postakocsi, balról a vámházikó és régi temető jellegzetes, pártás kapuja, ahogy ma is látható. A tornyon kivehetők azok a fiatornyocskák, amelyek az 1860-as évek nagy restaurálásakor kerültek oda. A kép mérete 45×57 cm. Festője a kép aláírása szerint Jacques F. Carabin (1834–1889). A kép keletkezése nem nehéz: a templom restaurálása után készült, mivel a Bástya utca irányában a külső városfal már hiányzik. Megnéztem a Dorotheumban magát a képet is. Derűs, biedermejer hangulatot árasztó mű, színei élénkek. Vajon tudnak-e erről a festményről Sopronban, illetőleg arról, mi módon került festője városunkba? A Dorotheumban nyilván nem tudtak arról, hogy a kép soproni részletet ábrázol, különben feltűntették volna ezt a körülményt.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Huszár Lajos: A pankart (Részlet Sopron középkori pénztörténetéből)

256 Huszár Lajos: A pankart (Részlet Sopron középkori pénztörténetéből)

A XV. század első felében, pontosabban az 1424–1434 közötti évtizedben gyakran felbukkan a soproni forrásokban egy pénznév, mely különböző módon (*pankart*, *pankchar*, *pankchart*, *banchart* és *bankchart*) írva szerepel, de valamennyi elnevezés nyilvánvalóan egy és ugyanazon pénzfajra vonatkozik. Házi Jenő műve tárgymutatójában¹⁽¹¹⁸⁾ *banchart* néven emlegeti ezt a pénzfajt; minthogy azonban a forrásokban a leggyakrabban *pankchart*, illetve *pankart* alakban jelentkezik, mi ez utóbbi, legegyszerűbb elnevezést használjuk a továbbiakban. Az első előfordulását 1424-ből figyelhetjük meg,²⁽¹¹⁹⁾ majd ettől kezdve 1428-ig gyakran, ezután pedig már csak szórványosan tűnik fel és 1433-ból való az általunk ismert utolsó említése.³⁽¹²⁰⁾

Ez a pénznév jelenlegi ismereteink szerint Magyarországon csupán a soproni forrásokban fordul elő. Minthogy pedig itt a végrendeletekben mint hagyományozott pénzösszeg, a számadások bevételi és kiadási tételeinél mint effektív fizetőeszköz szerepel, egészen nyilvánvaló, hogy az egykorú soproni pénzforgalomnak tevékeny tényezője kellett hogy legyen. Kétségtelen tehát, hogy az egykorú forgalmi pénzek sorában kell keresni azt a pénzfajt, amely emögött a szó mögött áll. Első pillantásra még azt sem lehet tudni, hogy magyar vagy idegen pénzről van-e szó. Hiszen Sopronban ebben az időben a pénzforgalom képe igen tarka képet nyújtott. Így tehát a kérdés megfejtése csak a korabeli pénzforgalmi viszonyok ismeretében lehetséges, mégpedig a soproni számadásokban szereplő pénzfajok egymáshoz és a pankarthoz viszonyított értékének a figyelembe vétele, illetve egybevetése útján.

Ebben az időben Sopron városa, de általában az egész nyugati határsáv pénzforgalmi vonatkozásban különleges helyzetet foglalt el. A határ mentén már a XIII. század vége óta általában a bécsi denár volt az uralkodó fizetőeszköz, ami könnyen magyarázható részint Ausztria közelségéből, részint pedig a bécsi

dénárok erőteljes magyarországi forgalmából. Károly Róbert a tényleges állapotot rögzítette, amikor 1323-ban a soproniakat felmentette a magyar királyi veretek elfogadási kötelezettsége alól, vagyis megszabadította őket az évi pénzűjtás és vele kapcsolatos pénzbevéltési kényszer terhétől, Ezzel viszont legalizálta a bécsi dénárok itteni forgalmát, ami egyébként gyakorlatilag ugyis megvolt. 1405-ben Zsigmond az idegen pénzek, elsősorban természetesen a bécsi dénárok forgalmát az ország területén végleg megszüntette, viszont 1436-ban Sopron régi szabadalmát megújította, minek következtében a bécsi dénárok Sopronban tovább is rendes, elismert fizetőeszközök maradtak.⁴⁽¹²¹⁾ Minthogy Pozsony város is hasonló kiváltságban részesült, azért itt is, valamint a két város gazdasági körzetébe tartozó határmenti területeken is természetesen elsősorban a bécsi dénárok forogtak. Ezek forgalmát tükrözik vissza az egykorú éremleletek is, melyek többnyire bécsi dénárokból tevődnek össze.

A határmenti területeken azonban nemcsak a bécsi dénár túlnyomó forgalma állapítható meg, hanem ezzel együtt az osztrák számolási módszer átvétele is. A középkorban ugyanis a számadásokat bizonyos számolási egységek (számolási pénzek) szerint vezették, azaz a rendes forgalmi pénzek bizonyos mennyisége tett ki számolási egységet, tekintet nélkül a forgalmi pénzek súlyára vagy finomságára. Osztrák mintára ilyen számolási egység volt a talentum (más néven libra vagy font) és a solidus (schilling). A solidus egyenlő volt 30 dénárral és 8 solidus tett ki egy talentumot, tehát ²⁵⁷egy talentum (vagy font) = 8 solidus = 240 dénár összeget jelentett az éppen forgó dénárokból. A számadások „talentum denariorum” vagy „solidus denariorum” kifejezései alatt mindig ennyi összegű bécsi dénárt kell érteni, függetlenül a dénárok hullámzó pénzlábától.

Rendkívül jellemző a soproni pénzforgalmi viszonyokra, hogy a számadásokban előforduló magyar dénárokat is ilyen dénárfont rendszer szerint számolták és nem a Magyarországon egyébként szokásos márka vagy pensa szerinti számítás alapján. A soproni pénzforgalomban ugyanis a bécsi dénárok kétségtelenül uralkodó helyzete ellenére bizonyos szerepet azért játszottak természetesen a magyar pénzek is. A privilégium csak azt jelentette, hogy a soproniak nem voltak kötelesek az évi pénzűjtás idején bizonyos mennyiségű magyar pénzt átvenni (egy új denárt két régi ellenében). Ettől eltekintve a magyar pénzt is forgott a bécsi dénárokkal együtt, de lényegesen kisebb mennyiségben. Éppen Zsigmond korából találunk a számadásokban gyakori említést magyar pénzről, ami leginkább azzal magyarázható, hogy Zsigmond uralkodása alatt szünetelt az évi pénzűjtási, illetve kényszerbevéltési rendszer és így az ő veretei, mint állandó értékű pénzek könnyebben találtak utat a határmenti pénzforgalomban. Eltekintve a különleges helyzetet elfoglaló és állandóan szereplő magyar aranyforinttól, az aprópénzek közül a szóbanforgó évtizedekből, tehát a húszas és harmincas évekből szerepelnek a forrásokban magyar dénárok, melyek nyilvánvalóan Zsigmondnak 1390–1427 között vert (CNH. II. 121. sz.)⁵⁽¹²²⁾ dénárai kell hogy legyenek. Egy ilyen Zsigmond-dénár a számadások adatai szerint 1,77 (azaz kereken egy és háromnegyed) bécsi dénárral volt egyenértékű. Ez az értékviszony valószínűleg csak Zsigmond dénáraival kapcsolatban állott fenn, mert egyébként korábban is és később is a magyar dénár általában 1,5 (azaz másfél) bécsi dénárral volt egyenértékű. Egyidejűleg elég sűrűn jelentkezik a számadásokban az ún. „fehér pénz” (*weiss gelt* vagy *albus*) néven emlegetett pénzfaj is. A rendelkezésre álló adatok szerint ez a fehér pénz úgy viszonylott a bécsi dénárhoz, hogy egy bécsi denár 1,5 (azaz másfél) fehér pénzzel volt egyenlő értékű. Tehát a napi forgalomban a magyar dénár ötven százalékkal értékesebb volt a bécsi dénárnál, a fehér pénz viszont ugyancsak ötven százalékkal kisebb értékű volt, mint a bécsi dénár, tehát ezt a pénzt Zsigmond veretei között a dénárnál kisebb értékű érmek sorában kell keresni.

Mielőtt azonban a fehér pénzt Zsigmond valamelyik aprópénzével azonosítanánk, foglalkozni kell a tanulmányunk voltaképpen tárgyát képező pankart pénzfajjal, amelyik a számadások adatainak

egybevetése szerint minden bizonnyal magyar pénz kellett hogy legyen. Melyik magyar pénz lehet vele azonos?

A soproni forrásokból csupán következtetni lehet arra, hogy a pankart elnevezés mögött valamilyen magyar pénz rejtőzik, ismeretes viszont két olyan külföldi eredetű adat is, amely határozottan bizonyítja ezt. Az egyik egy XV. század közepéről származó osztrák forrás, amelyik kimondottan magyar jelzővel illeti a pankartot,⁶⁽¹²³⁾ a másik pedig egy cseh adat, mely szerint 1424-ben Zlebichben hamisítottak filléreket, rossz magyar pankartokat.⁷⁽¹²⁴⁾ A két egymástól teljesen független idegen forrás tehát egyértelműleg magyar pénzként említi a pankartot és ezen adatok hitelességében nincs semmi okunk kételkedni.

Az általunk ismert és használt soproni forrásanyagban 22 alkalommal találjuk említve a pankartot. Ezek közül három említésből egészen bizonyosan kiderül, hogy a pankart értékben egyenlő volt a fehér pénzzel. Legalábbis a számadások így könyvelik el. Ugyanis 1427-ben 10 talentum pankartot a fizetésnél egyenlő értékben számítottak 10 talentum albusszal.⁸⁽¹²⁵⁾ Majd egy 1427–1428 évekből származó számadás a **258** „weiss gelt” nevű pénzt *pankart* néven is említi.⁹⁽¹²⁶⁾ Végül 1428-ban azt a feljegyzést találjuk, hogy 10 talentum banchart = 10 talentum albus.¹⁰⁽¹²⁷⁾ Ebből a három adatból világosan kitűnik, hogy a fehér pénz és a pankart teljesen azonos értékű pénzfaj volt. Az értékazonosság kétségtelenül nyilvánvaló akkor is, ha a pankartnak a bécsi dénárhoz való értékviszonyát vizsgáljuk meg.

Így 1427-ben egy bejegyzés szerint 13,5 talentum bécsi dénárnak 20 talentum pankart felelt meg.¹¹⁽¹²⁸⁾ Ebből nyilvánvaló, hogy a bécsi dénár körülbelül másfélszer volt nagyobb értékű a pankartnál, vagyis egy bécsi dénár = 1,5 pankart. Hasonló eredményre jutunk egy másik átszámításnál is. Eszerint 1 talentum (azaz 240 darab) bécsi dénár és 5 solidus (azaz 150 darab) pankart = 17 solidus (azaz 510 darab).¹²⁽¹²⁹⁾ Ez az 510-es eredmény csak akkor jön ki, ha a bécsi dénárt másfél pankart értékben számoljuk, mert akkor 1 talentum bécsi dénár 360 pankartot tesz ki (240+120), és ehhez hozzáadva 150 pankartot, a végösszeg valóban 510 darab, azaz 17 solidus. Végül egy harmadik átszámítást jelent, minthogy eszerint 20+24, azaz összesen 44 albus egyenlő 30 bécsi dénárral, de egy pankart híján.¹³⁽¹³⁰⁾ Ha a bécsi dénárt a szokásos értékeléssel másfél albusszal számoljuk, akkor a 44 albusnak megfelel értékben 29,3 bécsi dénár (44:1,5), tehát valamivel kevesebb, mint 30 bécsi dénár, úgyhogy ehhez az összeghez valóban körülbelül az albusszal egyenértékű pankartot kell hozzáadni, hogy a 30 bécsi dénár összeg bőven meglegyen. Természetesen figyelembe kell venni, hogy e régi átszámításoknál a kisebb összegek gyakran csak körülbelül felelnek meg a pontos számításnak.

A pankart (vagy banchart) többi előfordulásai csak egyszerű említések, azaz csupán jelzik, hogy bizonyos pénzösszeget ebben a pénzfajban fizettek ki vagy számoltak el. Tehát az általunk vizsgált kérdés megoldásához használható adatokat nem nyújtanak. Az egyik említéssel érdemes azért külön is foglalkozni, mert bizonyos viszonylatban jelzi a pankart forgalmi értékét. Eszerint a soproni sütőiparosok a húszas évek folyamán kijelentették, hogy azért nem csökkenthetik a sütemények árát, mert nekik a nyersanyagot bécsi dénárért kell vásárolni, a készárut viszont pankartokért adják el. Tehát pankartokért árulnak, de ruhát, cipőt stb. megint csak bécsi dénárért tudnak vásárolni.¹⁴⁽¹³¹⁾ Ez a nyilatkozat is a kétféle pénzfaj közötti értékkülönbségre utal s ha a különbséget pontosan nem is jelzi, annyi nyilvánvaló a közlésből, hogy a pankart kisebb értékű pénzfaj volt a bécsi dénárnál.

Az eddig közölt adatok alapján kétségtelen, hogy a „fehér pénz” és a „pankart” teljesen egyenlő értékű pénzfaj volt, sőt nagy valószínűséggel az is állítható, hogy a két elnevezés egy és ugyanazon pénzfajra vonatkozott. Zsigmond korában általában kevés pénzfaj volt forgalomban és minthogy a magyar dénár

értékesebb volt a bécsi dénárnál, a pankart nem lehet más, mint Zsigmondnak a CNH. II. 125. sz. alatt leírt kisebb érme, melyet az egykorú magyarországi oklevelek „parvus”, azaz ’kicsiny’ (vagy „parvus denar”) néven emlegetnek. Ez a pénzfaj hosszú ideig (1387–1427) került kiverésre, illetőleg volt forgalomban párhuzamosan a CNH. II. 121. sz. denárokkal és a forgalmuk 1427-ben szűnt meg. A finomságuk $5 \frac{2}{3}$ latos (353/1000) volt és óriási tömegben készültek, viszont rendkívül sok panasz merült fel ellenük a forgalomba került rengeteg kopott, körülnyírt és hamis veret következtében. Zsigmond a sok panasz miatt 1424-ben a hamis vereteket rendelettel tiltotta ki a forgalomból, de e rendelkezésnek kevés fogantja volt. Nyilván emiatt került sor 1427-ben a parvusok veretésének beszüntetésére.

Az egykorú magyar oklevelek szerint ezekből a parvusokból 3 darab ment Zsigmond dénárára. Így 1403-ban egy forint antiqua moneta (vagyis 100 darab parvus) = 25933 új denár, tehát 1 új denár = 3 régi parvus.¹⁵⁽¹³²⁾ Majd 1408-ban 50 forint nagyobb denár == 17 forint kisebb pénz, tehát eszerint is a denár egyenlő körülbelül három parvusszal (500:170 = 3,4).¹⁶⁽¹³³⁾ A soproni számadások szerint 1 magyar denár kerekben = 1,75 bécsi denár és 1 bécsi denár = 1,5 pankart; tehát a magyar denár 2,62 pankarttal, vagyis fehér pénzzel egyenlő. Ez ugyan valamivel kevesebb, mint 3 pankart, tehát mint amennyi a parvus értéke a magyar oklevelek szerint, de az idézett oklevelek a XV. század elejéről származnak, a soproni adatok pedig a húszas évekből valók és akkorra már lényegesen csökkent mindenütt a parvusok iránti bizalom és ennek megfelelőleg csökkent forgalmi értékük is. Mindenesetre a magyar dénárnak a parvushoz, illetve a pankarthoz viszonyított értékegyezése igazolja, hogy ez a két elnevezés valójában egy és ugyanazon éremtípust jelölte. Nem kétséges tehát, hogy a pankart azonos az albusszal (fehér pénzzel), illetve a parvusszal és mindhárom név Zsigmond említett CNH. II, 125. sz. ’kis pénzét’ jelenti.

Összegezve tehát a mondottakat, a rendelkezésünkre álló adatokból annyi állapítható meg, hogy a pankart feltétlenül magyar pénz volt és az albus nevű pénzzel egyenlő értékű. A két név Sopronban ugyanazon pénzfajt jelentette és ez a pénzfaj nem lehet más, mint Zsigmond CNH. II. 125. sz. „parvus” néven ismert ’kis ezüstpénze’. Az értékviszonyok:

1 Zsigmond denár = 1,75 bécsi denár

1 Zsigmond denár = 3 parvus (Sopronban 1424–1432 között 2,62 albus vagy pankart)

1 bécsi denár = 1,5 pankart

Meghatározva a pankart pénz milyenségét, tisztázva értékét és szerepét a soproni pénzforgalomban, megoldandó kérdés lenne e különös név értelme és eredete. Erre nézve azonban a rendelkezésre álló adatok alapján semmi közelebbi felvilágosítást nem tudunk nyújtani, csupán analógiaként említhetjük meg, hogy valamivel később, 1438–1441 között hasonló jelenséggel találkozunk a pozsonyi pénzforgalomban, amikor is a pozsonyi források az említett években forgó magyar denárokat ugyancsak külön elnevezéssel „tzsopczen” néven emlegetik és ennek a speciális helyi elnevezésnek sem tudjuk az értelmét.¹⁷⁽¹³⁴⁾ Hasonló jellegzetes helyi elnevezés lehetett a soproni pankart név is, melynek eredetére talán a nyelvészeti kutatások adhatnak majd felvilágosítást.¹⁸⁽¹³⁵⁾

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mikó Sándor: A tanító Sopron vármegyében a XVIII. század második felében

260 Mikó Sándor: A tanító Sopron vármegyében a XVIII. század második felében

A tanítói fizetés a XVIII. században elég hitvány volt, ezért a ludimagisternek a megélhetés céljából több mesterséget kellett űznie. A tanító leggyakoribb mellékfoglalkozása a jegyzőség és a kántorság volt. Így tehát jövedelme többféle díjból tevődött össze. Egykorú források szerint Mária Terézia korában, amikor az egységes urbárium rendezte a községi jegyzők alkalmazásának kérdését is, az ország mintegy 2800 tanítójából legalább kétezer viselte a nem sok pénzt hozó jegyzői tisztséget. Körülbelül ugyanennyien teljesítettek kántori funkciót is.¹⁽¹³⁶⁾

A tanítók Sopron vármegyében is a község éves cselédei voltak, akiket évenként fogadtak fel. „...vallyuk Babothi Helységbéli bősületes lakosok – olvassuk az 1783. április 13-án datált szerződéskötésben –, hogy szegődségképpen meg fogattuk Ezen Te(kin)t(e)tes Nemes Sopron V(ár)me)gyében Endrődi bősületes helységnek Iskola Mesterjét Deák Józsefet Iskola Mesterünknek és Notáriusunk(na)k,” szolgálata pedig „az 1783-ik Eszt(endő)b(en) meg esendő Sz. György napkor” kezdődik. Az új tanító szerződtetése azonban nemcsak a falu lakossága és a plébános hatáskörébe tartozott, hanem ebbe beleszólt a földesúr is. Ebből bizony sokszor bonyodalmak állottak elő, aminek legtöbbször a tanító vallotta kárát. Ezt bizonyítja a már említett Deák József esdeklő levele, amelyben az úriszék segítségét kéri a személyén esett károsodás miatt:

Te(kin)t(e)tes Ur Szék, Kegyes

Patronus Urak!

Alább meg irt nagy alázatossággal repraesentálom,²⁽¹³⁷⁾ hogy á Babothi Helységbéliek miatt sok rövédségim történtek. Nem említtem azt á kissebséges gyalázatot, melly történt raitam; mikor ednyéhány napokig á Kapuvári vámháznál miattok jószágom által vétetése meg gátoltatott, á miért kéntelenéttetem Szégyenemmel Endrődre Lakó képpen vi(s)za térni: első károm az, hogy a Babothi Helységbéliek biztatásira az Endrődi Conditionak,³⁽¹³⁸⁾ á hol három esztendőig Szolgáltam, s – á hol szivessen továbbis meg tartottak volna, sött, hogy maradgyak meg, sok izben kértek, s – még minek utánna más fogattakis, szabadságot adtak á kötis le tétele mellyet á meg maradásra, ellene mondottam á jobb kenyér felől való reménységre nézve, s – ugy az Endrődieket ellenem fel gyullasztottam, s – tőlem el idegenéttetem. Második károm az, hogy Babothra bé szegődvén á jó reménységnek fejében á kivánt áldomásnak díjját le tettem. 3-dik és leg főbb, hogy már Conditio nélkül lévén, és csupa készbül uj bé vétel nélkül élni kéntelenéttetvén régen mindenbül ki koptam, és á szorutság miatt hol itt, hol amott kell csak eledeletem is keresnem: Maid pedig á tél reám jó, a mikor kézi szolgálattal kenyeret nyerni nem lehet: á ruhám lassanként szakadoz, ujra pedig szert nem tehetek, mivel költségem nintsen: mit cselekedgyem tehát harmad magammal, ha tsak á Tekintetes Ur Szék nem könyörül raitam? Én abban tudós nem voltam, hogy á mostani Babothi Iskola Mester már előbb bé szegődött, sött mint egy lehetetlennek tartottam azt, mivel hallottam, több feléis keresett Conditiot, vétekül tehát nékem tulaidónéttani nem lehet, hogy á Babothiaktul hivattatván szegődni oda mentem. A mi T. Plébános Uramat illeti, valamint tudom tartozó kötelességnek lenni mindenütt azt, udvarlásra kívántam lenni, s – Uri házához á veghett el mentem, de szerentsém hozzá nem volt; A Mélt(osá)gos Uraság részéről pedig, azon kívül, hogy nem tudtam á szokást, mivel másutt csak á Plébános Ur, és á kösség hírével szokott fogadtatni az Iskola Mester (á mennyire én tudom) a Babothiak azt felelték, hogy ők híriül fogják adni, és ha valamely akadál lenne, fogadásokat meg tartják, és **261**ha másutt nem, az Helység házánál is el tartanak engemet. Mind ezek igy lévén alázatos fej haitással könyörgök á Te(kin)t(e)tes Ur szék színe előtt, hogy nékem a költségemet meg adatni, s – az ide accludált kötésben fel

tett pénzt adjustálni méltóztassék,⁴⁽¹³⁹⁾ mert szintén olly ártatlanul maradtam kenyér nélkül á Babothiak miatt, mint á néhai Kapuvári Iskola Mester azok miatt, keik ötet mással tolták ki a szolgálatbul, s – ugyan azért mind á kettőnek fizetniek köllött. Illy kegyes resolutiot⁵⁽¹⁴⁰⁾ bizodalom(m)al várván örökös tisztötlettel el halok

A Tekintetes Ur Széknek

Alázatos Szegén Szolgája

Deák József Loosi Lako mp.⁶⁽¹⁴¹⁾

A tanítás – amely ekkor még minden módszer nélkül folyt – a hittan, olvasás, írás és számolás elemeit ölelte fel. Az oktatás novemberben kezdődött és áprilisban, a tavaszi munkák emelkedésével fejeződött be. Ugyanis az iskolások segítkeztek szüleiknek a gazdasági munkákban, továbbá az ő feladatuk volt a marhaörzés, libalegeltetés stb. Az alig félévig tartó oktató-nevelő munka bizony kevés hasznot hozott a tanító konyhájára. 1733-ban a lozsi tanító egy kert nélküli parasztházban lakott. Kapott rétet is, amelyet csak minden második évben kaszáltathatott. Másfél hold szántóföldjét szintén kétévenként vethette be. A vetési és aratási munkákat a plébánia hívei végezték el. Pénzbeli fizetése 40 forintig emelkedett. A század második felében jelentékenyen megnövekedett a jövedelme. 1766-ban az egész telkes jobbágy 25 dénárt s 1/8 mérő búzát, a féltelkesek 20 dénárt s 1/8 mérő rozsot, a zsellérek 15, az özvegyek pedig 10 dénárt fizettek párbér címén neki. Ugyanezen évi Canonica Visitatio még azt is észrevételezte a lozsi tanítóról, hogy „egyéb elfoglaltságok miatt hanyagul tanít.”⁷⁽¹⁴²⁾

A kántorsággal és a jegyzőséggel járó kötelezettségeket, az ezekért járó díjazást külön szerződésekben rögzítették. A széplaki kántor szerződése a következőket tartalmazta:

Anno 1768. Die 24^{-ta} Aprilis kezdődik Esztendeje Farkas Imre organistanknak kinek is lészen

Kész pénz fűzetisse		20 f.	
S. V. Esztendős Südőért és Boraert		15 f.	
Deputatumra ⁸⁽¹⁴⁾ Buza	Cubulos	4	
	Ross	Cubulos	8
	Lencse		1/4
	Tehén Hass		50 f.
	Soó		25 f.

Mely Bocsületes fűzetisert elsőben is az Isteni filelemre köteleztetik, benünket pedigh hiven, igazán és jámborul szolgáljni tartozik, gyakorta amidőn oskola Nap nintsen udvarlásunkra meg jelenni, az organánkra jó gondot viselni, s – aztott minden héttén leg aláb egy szer le porozni, és tisztán tartani, hogy gondatlansága miatt megh ne romollik, egyéb éránt az maga Conventiora⁹⁽¹⁴⁴⁾ bányá megh. Szokott Devotiok¹⁰⁽¹⁴⁵⁾ napján köllemetesen organálni, az olvasót parantsolatunk szerint hellesen ell mondani, az ²⁶²föllhőkre szargalmatassan vigyazni, eleibek jó údein harangozni, Tökélletes, jámbor életet viselni, masoknak jo például lenni, mindenek(ne)k érdemek szerint böcsöleteket megh adni, egy szóval magát mindenekben úgy viselni hogy Nékunk Contentumunkra¹¹⁽¹⁴⁶⁾ lehessen és maganak böcsületét nagyobbithassan ha penigh szolgálatunkbul tovább szandikoznék menni, egy fertál esztendővel magát be

jelenteni tartozik. Die et Anno ut Supra

Groff Szecsenyi Sigmond mp.[12\(147\)](#)

A bogoyoszlóiak 1786-ban ilyen megállapodást kötöttek tanítójukkal a notáriusi szolgálatot illetőleg:

Minémő fizetése légyen Bogoyoszlói Iskola Mesternek Bogoyoszlói helységtől á Notáriusi Szolgálotjáért, és főképpen minémő Szolgálatot téssen ezen fizetésért, így következik.

1-^o Ad az Helység Esztendőnként egy hold földet három mérő alá valót, mellet az Helység háromszor megszántván és az Iskola mesternek magvával bé vetvén, és Ő általa le arattatván, termését bé horja.

2-^{do} Ad egy kis szekérre való fűvet, mellyet maga költségén kaszáltat, győjtet, és bé hordat á Notarius.

3-^{tio} A faluházi kertetis oda engedi á Helység, ha maga fárodtsága után hasznát veheti.

Szolgalot.

1-^o Biró szám adásának tsinálása.

2-^{do} Öreg Esküttnek falu jövedelméről való számadás.

3-^{uo} Kotsma számadása.

4-^{to} Bor Mesterek számadása.

5-^{to} Valahányszor bort egy, 's két hordóval, 's többet á Kortsára vesznek, annak három részre való bé írása.

6-^{to} Bor fuaroknak ki tsinálása.

7-^o Repartitionak[13\(148\)](#) Esztendőnként uj ki vetése, mellyel tart három, 's négy nap is magam házánál.

8-^o Contributionak[14\(149\)](#) á Biró házánál rovásokra való fel diktálása á gazdákon el kezdvén á szolgákon végezvén.

9-^o A Katona tartás le hajtásának munkája, 's ugy nem külömben, midőn Bonificatio[15\(150\)](#) vagyon, annak á gazdákra, és minyájokra ki osztása.

10-^o Robotbéli szolgáltnak de die in diem[16\(151\)](#) kinek kinek fel írása.

11-^o Emlékezetre való Currenseknek[17\(152\)](#) le páriálása.[18\(153\)](#)

12-^o Mind az M(él)t(ósá)ghos Uraság, 's mind pedig á Te(kin)t(e)tes Nemes Vármegye Cassájához küldendő pénzeknek olvasásán való jelenlétel, és de Specie in Speciem[19\(154\)](#) fel írása.

13-^{tio} Akárhová kívántatik Instántziát[20\(155\)](#) bé nyujtani, annak munkája, 's ugy leveleknek írása.

14-^{to} Kántoronkint á robotbéli szolgáltról való számadáson jelenlétel, és á robotbéli Lajstromból való által adás.

15-^{to} Birónak különös költségének fel jedzése.

16-to Transenáknak²¹⁽¹⁵⁶⁾ contra quietántziák²²⁽¹⁵⁷⁾ írása, 's mihelyest valamely forspontos érkezők, hozzá való menetel.

17-o Ha valamely Conscriptio²³⁽¹⁵⁸⁾ adja elől magát, annak fel írása.

18-o Rovásnélkül való pénzbeli Perceptionak²⁴⁽¹⁵⁹⁾ Lajstromra való fel írása.

19-o A Katonáság lovainak adando portzioknak²⁵⁽¹⁶⁰⁾ ki számlálása.

20-o Némelykor Sopronba, gyakorrább Kapuvára pénzfel való fel járás.

²⁶³21-o Katonáság lovainak futrás öszve hordássának lajstrom tsinálása, és annak bé hordásán való jelenlétel kívánása.

22-do Fű bérnek kivetése az egész helység marháira.

23-tio Árenda lajstrom tsinálása, és ki mikor mit fizet, annak felvétele.

24-o Portziobéli restánsziákról²⁶⁽¹⁶¹⁾ való lajstrom tsinálása, és ha ki mit fizet, annak különös fel jedzése.

25-to Egy szóval az egész helységnek ügyét irással, és számvetéssel jól dirigálni.

És mind ezeket á föllebb irt fizetésért végbe vinni parantsolják.²⁷⁽¹⁶²⁾

Az idézett dokumentumok hiteles képet adnak a Sopron vármegyei tanítók helyzetéről a XVIII. század utolsó évtizedeiből. Nem kétséges, hogy a pedagógus pálya ekkor sem tartozott a jól dotált állások közé. A tanító csak akkor tudta saját maga és családja létét biztosítani, ha több munkakör elvégzését vállalta magára.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Mi lett a sorsa a soproni 1848-as fegyvereknek?

Csatkai Endre: Mi lett a sorsa a soproni 1848-as fegyvereknek?

Az 1848/49-es szabadságharcnak két háborús epizódja fűződik Sopronhoz. 1848. október 10-e körül Jellasich martalócai – elszakadva a Duna mentén Bécs felé masírozó főszeregtől – a Fertő mosoni partja mentén vonultak le Fertőszentmiklós felé és szándékuk az volt, hogy a megyén átvonulva, Kőszeg környékén átcsapnak Ausztriába és úgy jutnak hazájukba. A soproni felfegyverzett polgárőrség némi katonaság kíséretében kivonult Cenkig és egy rész Lövoig, hogy a horvátokat, ha netán a város felé törnek, visszaverjék. Valóban csatára került a sor: a mieink visszavonultak, szerencsájükre a horvátok nem üldözték őket, viszont eredeti útitervüket azzal bővítették, hogy a közbeeső falvakat feldúlták és felégették. A másik epizód az volt, hogy 1848. december 16-án Windischgrätz herceg három oszlopban zúdította a császári sereget Nyugat-Magyarországra, az egyik szárny még aznap bevonult Sopronba, miután a Bécsi kapunál kisebb csetepaté után szabad lett az útja a városba.

Ilyenkor ősi szokás szerint az ellenség szigorú rendeletet ad ki a fegyverek beszolgáltatásáról. „Minden katonai fegyverek, mellyek testületek vagy egyes egyének fel szerelésére kiosztattak, a helységek birói rögtön beszédessenek, a fegyvereket eltitkolók szigoruan büntettendők.” Így szólt a december 28-án a

falvakban kihirdetett rendelet.¹⁽¹⁶³⁾ Nyilván Sopron is megkapta a szigorú parancsot. Olyan hangja lehetett, hogy nagy halom állt össze az elkobzott fegyverekből. A császári sereg vezére nem tréfált; egy-kettőre válogatás nélkül vitette tömlöcbe a magyar hazafiakat, az élen Kolbenheyer Móric papot, Stettner ügyvédet és mesterembereket.

A hatalmas fegyvergyűjtemény 1866-ig nyugodott a „császári királyi rendőrigazgatóság” valamelyik raktárában. Ekkor a rendőrigazgatóság ráizent a városra, vegye át a tisztos ócskavas tömeget, mert valóban másnak alig lehetett nevezni a tanácsjegyzőkönyvben²⁽¹⁶⁴⁾ feltüntetett fegyvereket. Volt ott ugyanis két duplacsövű, 272 egycsövű puska, nyolc rövid puska, 23 másfajta egycsövű, egy árva puskacső, 87 kard, hat kardvas, három kardhüvely, egy pallosvas, egy handzsár és hat „döföny”, amin biztonnal szuronyt értettek. A városi rendőrség át is vette a lomot és jelentette a tanácsnak, hogy a tulajdonosok nem jelentkeztek. Végül a tanács a fegyvereket a szegényház javára eladatta, mivel árverés sem igen ígérkezett sikeresnek.³⁽¹⁶⁵⁾

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Széchenyi István halotti emléke

264 Csatkai Endre: Széchenyi István halotti emléke

Halotti emléken olyan kis ájtatossági képet értek, melyet közeli rokonok vagy jóbarátok adnak ki valamely kedves megboldogult emlékére; a képecske hátlapján feltüntetik az illető életrajzának legszükségesebb adatait és imádságot. Van kétoldalas, de többnyire az ima miatt négyoldalas az ilyen halotti emlék. Többnyire kész metszetre szokták rányomtatni az adatokat, újabban nyomatra. Legújabbban azonban a kisgrafika hódít olyanformán, hogy a hátramaradottak művésszel készíttetik az egész lapot szövegestül. Ezzel a maguk ízlésének, esetleg a halott gondolatvilágának inkább tesznek eleget, mint ha kész lapok közt válogatnak.

A halottak emlékét Sopronban a középkor folyamán igen szép módon örökítették meg, Szokásban volt a halálozás évfordulóján az ún. halotti levelek (Totenbrief) kiadása.¹⁽¹⁶⁶⁾ Ezzel megkapjuk az őst annak a szokásnak, amely a mai halotti emlékhöz a gyászjelentésen át visz. Ez utóbbi már a XVIII. században divatozott, bár korántsem volt annyira szabványos és tömör nyelvezetű, mint ma. Nyomatott gyászjelentésben adta például tudtul Széchenyi Antal halálát özvegye. Szinte lírai költeménnyé alakul át a szöveg:

„Elvesztettem tehát Fejemnek ékes koronáját, életemnek gyönyörűségét, szívemnek mássát, legkedvesebb kintsemet, gyámolomat, Pártfogómat, egy szóval mindenemet örökre elvesztettem. Ezen megtéríthetetlen káromnak említésére folynak könyveimnek árjai, zokog fájdalomtúl majd elnyomatott szívem.”²⁽¹⁶⁷⁾ Az 1767-ben elhalt magasrangú katonatisztet a soproni ferences (volt bencés) templomban temették el. Hamvai azonban már nem ott pihennek, hanem a nagyeceni temetőben, csak mellszobrával ékes, de sajnos megcsonkított feliratos síremléke maradt régi helyén. A gyászjelentés érdekessége, hogy a nyomdász a megszólítás számára helyet hagyott, a grófné aláírása számára is.

A mai formájú gyászjelentések legkorábbi soproni példányai a XIX. század második negyedéből ismertek. Szövegezésük a maihoz hasonló, alakjuk alig nagyobb a szokásos levélpapírénál. Az 1840-es évekből több magyar nyelvűt is őriz a Liszt Ferenc Múzeum. Az 1850-es években már a mai alak járta. A Liszt Ferenc

Múzeumnak sok száz darabra menő gyűjteménye van belőlük, és folyamatosan gyűjtik a mai napig.

Hogy a szóban forgó halotti emlék mikor jelenik meg először és hol, nem firtatták eddig. Valószínűleg Németországban. Magyarországon talán a Széchenyi István halála alkalmából kiadott példány a legkorábbról ismert darab. Kiadója nincs említve. Az acélmetszet Deger E. nevű grafikus munkája és Szűz Máriát ábrázolja; valószínűleg a németországi Manz nyomda sokszorosítása, de alája nyomták: „Mennysorság királynője, Magyarország védasszonya, imádkozzál érettünk.” Hátlapján ez olvasható: „Ájtatos fohász gróf Széchenyi István emlékeül. szül. 1791 sept. 23. meghalt 1860 ápril 8. honunk javára, felvirágzására s dicsőségére szentelt munkateljes s áldásdus életének 69-dik évében. Hazafiui törekvéseinek méltánylásában tiszteljük emlékezetét, erényeit, érdemét, esedezve az élet és halál mindenható ura előtt, miszerint nemzetünk anyagi és szellemi érdekében tanusított buzgalmát tudja-be neki érdemül s helyezze-be őt ama boldog országába, hol e földi vándorélet után honért szolgálait fogyhatatlan öröm, végnélküli ünnep, felhőtlen derű s mérhetetlen örökkévalóság várja. Nyugodjék békével s az enyészhetetlen világosság fényeskedjék neki!!!”

Ezt a szöveget Gerold Károly fiának nyomdája nyomta Bécsben. Egy példány van belőle az esztergomi prímási könyvtárban.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Szerecz Imre: Horváth József Munkácsy-díjas festőművész diákkorából

265 Szerecz Imre: Horváth József Munkácsy-díjas festőművész diákkorából

Innen-onnan már tíz éve annak, hogy legutóbbi több évtizedes keszthelyi öregdiák-találkozónk baljóslatú mozzanattal zárult. Rendező osztálytársunk a búcsúzásakor azt javasolta, hogy a legközelebbi találkozóval ne várjunk újabb tíz évig, hanem találkozzunk öt év múlva. Javaslatát elfogadtuk, de az addig eléggé hallgatag Horváth József barátunk megszólalt: Fiúk, engemet hagyjatok ki, öt év múlva én már nem jövök. Szinte némán váltunk el egymástól. Amúgy sem voltunk már sokan. Nemsokára Horváth Jóska haláláról értesültünk.

Fiatal tanár korában egy szép Ex Libris képpel lepett meg. A jó barátunk készített tartalmas és hangulatos kép a csodás tó partján gyümölcsfát oltó emberrel és a háttérből idefigyelő Alma Mater rajzával nem más, mint a festőművész tevékeny életének remek kompozícióba sűrített vetülete. Az emlékezés tükrében jóleső érzés, hogy az Ex Libris színtere azonosul azzal a régi és szabad fürdőnek nevezett parti résszel, ahol először találkoztam Jóskával. Mint Kőszegről jött új osztálytársuk, a tó partján haladva messziről megláttam a gyepen üldögélő nagydiákokat. Nem minden gátlás nélkül közeledtem, mert azt még Kőszegen hallottam, hogy a májusi kerületi tornaversenyen ők nyerték meg az első díjat. Jómagam az elméleti tárgyakkal rendben voltam, de tornatanárunk elnézte, hogy csak a korláton igyekeztem valamit teljesíteni. El voltam arra készülve, hogy ezek a fiúk most másról sem beszélnek, mint nyújtógyakorlatokról, súlydobásról, diszkoszvetésről. Az utóbbi kettőről a görög régiségtanból kitűnően tudtam volna felelni, de utána csinálni...! Ezeknek a leendő hetedikes osztálytársaimnak mindez a kisujjukban van ... Aggályaimmal szívemben hozzájuk érkeztem. Egy óriás termetű társuk felugrott, elém jött és megrázva kezemet azt mondta: Én is Vas megyei vagyok, mi jó barátok leszünk. Azzal a társaság felé vezetett. Beszélgetés közben fürdéshez vetkőztem. Egyszer csak hallom, mit mond az én újdonsült Vas megyei barátom: Fiúk, én most úszni megyek. A Szent Mihály-hegy alján megpihenek. Mire visszajövök, késő lesz.

Szervusztok! Hatalmas karcsapásokkal szelni kezdte a vizet és eltűnt a messzeségben. Ez volt Horváth Józseffel az első találkozásom.

Október havában már jól benne voltunk az iskolai munkában. Egyik este házuk előtt megállít Horvát Laci, az öcskös. Bátyja küldte ki lesni engem. Bátyám vár – mondta –, hazaink jött, a fiúk már együtt vannak. Beléptem. Jóska éppen nagy darabot vágott a kolbászból és kenyérral együtt markomba nyomta: Mindkettő hazai, kóstold meg! Hasonló agapé ismételt volt Jóska diáktanyáján. Rágyújtani csak akkor lehetett, ha már mindenki evett.

Közben szakszerű diákmegjegyzések peregtek a napi izgalmakról, a másnapi lehetőségekről. Kéértelmű vagy sikamlós beszéd sohasem volt. Ellenben szívesen hallgattuk Jóskának elbeszéléseit nyári élményeiről.

Apja káptalani gazdatiszt volt. A majori élet sok tarkaságot vetett fel. Egyik, majdnem végzetes esetét is ilyen alkalommal adta elő. Birkahúst metélt a kutyáknak és vérmérgezést kapott. Keze kékülni kezdett. Apja rögtön befogatott és orvoshoz vágattak. Az orvos a dolgot súlyosnak találta. Ha estére egészen megkékül, a kart amputálni kell, Jóska sehogysem sem akart beleegyezni, inkább meghal. Az uradalmi kanász éppen haza hajtott és amikor megtudta, mi baja van a fiatalúrnak, azonnal munkához látott. Az egyik malacvályúnak kiütötte egyik oldalfalát, azután sok tiszta agyagot gyúrt meg ecettel és a masszával megtöltötte a vályút. Jóskának a karját beletemette az agyagba jó szorosán, azután takarót hozatott betegének és leült melléje. Majd pipára gyújtott és mesélt neki. A gyerek elaludt, a kanász meg virrasztott mellette. Hajnalban Jóska felébredt és karját hófehéren kihúzta a malacvályúból.

Pusztai élethez szokott fiú volt, a természet nagy barátja. Az időjárással nem sokat törődött. Télikabátot sohasem láttam rajta, akármilyen hideg volt.

Tornán a súlydobás volt szakmája, ebben nagy eredményeket ért el. Mi kisebbek nem győztük erejét csodálni. Egy tornaóra után a fiúk vadul berontottak az osztályba és a tülekedésben szétnyitottak egy padot. Jóska asztalosenyvért szaladt, megragasztotta 266a padot és a rákövetkező történelemórán kezével-térdével összeszorítva tartotta. Óra végén a pad megint jó volt.

Görögpótlót választott, mert inkább szeretett rajzolni-festeni, mint Homéroszt skandálni. A görögösök a homéroszi Eumajoszra gondolva elnevezték isteni kondásnak. Tréfaértő, közkedvelt osztálytársunk volt. De a csúnyaszájú társaságból észrevétlenül eltűnt.

Tanárokunkban sokat beszélgettünk a festésről. Miért csak aquarell? – kérdeztem egyszer. – Én nem maradhatok mindig a vásznammal s ha abbahagyom, a határvonal meglátszik, s azt nem lehet eltüntetni. A klasszikus képekben a szerkesztést, a kompozíciót tanulmányozta. Mesterének Munkácsyt tekintette. Krisztus Pilátus előtt című képét el-elmagyarázta.

De Jóskám! nem engedsz a melancholiából? – kérdeztem 1914 előtt. – Nem lehet, felelte. Én mindenütt borulást, csüggedést látok. Többször hívták a fővárosba. Érte is jöttek. Főiskolai tanárnak, társulati elnöknek akarták. Nem mozdult. – Nekem csend kell, az volt mindig a válasza.

Sopronban szívesen tartózkodott. A nagymúltú és művelt város apraja-nagyja, tanulók és felnőttek egyaránt, mind csak Jóska bácsinak titulálták. Velük is maradt. Sopron pedig, valahányszor Horváth József emlékének hódol, önmagát és a város ősi hagyományait tiszteli.

Fried István: Csehországi híradások az egykori Sopron városról és megyéről

Sopron városa és a megye már a XVIII. század végén jelentős látogatottságnak örvendhetett. Tudósok, költők, államférfik jutottak el e műemlékekben és szép tájakban gazdag vidékre. A teljesség igénye nélkül említsük meg, hogy Nelson admirális Anglia nápolyi követével, Hamiltonnal látogatta meg Kismarton európai hírű kastélyát.¹⁽¹⁶⁸⁾ 1806-ban Sopronban fejezi be Osszián költeményeihez írott kommentárját. James Macdonald, kivel a mi Batsányi Jánosunk is igyekezett fölvenni a kapcsolatot.²⁽¹⁶⁹⁾ Kismarton s a Fertő tava pedig 1809-ben látja vendégül a Stendhallá fejlődő Henry Beyle-t, ki akkor még csak a napóleoni hadsereg szürke katonája.³⁽¹⁷⁰⁾

Mikor a XIX. század elején elszaporodnak – főleg a Habsburg-birodalom német nyelvű lapjaiban – a topográfiai-statisztikai leírások, Sopron ismét divatba jön. Utazók járják, s a város érdekesebb létesítményeit, nemegyszer a mindennapok eseményeit tűzik tollhegyre. Sopron a magyarországi kisvárosok jellegzetes típusa, az ott tapasztalt jelenségekből általánosítani lehet, a város helyzete sok esetben valamennyi hasonló magyarországi kisváros helyzetének tükörképe. S miután Sopron XIX. századi gazdaságtörténete egyetlen harc a fejlettebb, nyugat-európai értelemben vett városi létért (azaz ipari-gazdasági létesítmények keletkezésének, virágzásának s elsorvasztásának vagyunk tanúi), e harc mindennapjainak ábrázolása minden Habsburg-birodalomban kifejlődött kisváros olvasóközönségének érdeklődésére számot tarthat. E kisvárosok olvasóközönsége élteti a hasonlóan szerkesztett s ugyanazon eszmeiséget tükröző pozsonyi Pressburger Zeitungot, a brünni Patriotisches Tageblatt-ot, de ugyanilyen hasonlóságot találunk a magyar Nemzeti Gazda s a csehországi Oekonomische Neuigkeiten között; e lapok, melyeknek számaikat olvasgatva számtalan soproni hírrel találkozunk, ugyanannak a kispolgári-patriotisztikus eszmevilágnak kifejezői. ²⁶⁷A felvilágosodás szelétől megérintett, utilitarisztikus gondolkodású szerkesztők jól ismerték azoknak a világát, akikhez szólni akartak. Ezért érdekes olvasmány Sopron akkori állapota, ezért figyelnek föl Sopron életére.

A brünni Patriotisches Tageblatt például több ízben részletesen ismerteti Bredeczky Sámuel „Beyträge zur Topographie des Königreichs Ungarn” című könyvét.⁴⁽¹⁷¹⁾ A szerzőt nemcsak életének jónéhány esztendeje köti a városhoz, hanem éppen e művének több fejezete szól részletesen Sopronról, a Fertő tóról.

Egy Sopronból 1803-ból keltezett levélben pedig annak a polgárnak akkor nagy port fölvert esetét beszéli el, ki tudatlanságból nadragulyával etette meg öt gyermekét, de még a szomszéd gyermekeinek is jutott a mérgező növényből.⁵⁽¹⁷²⁾ Lehetséges, hogy a Pressburger Zeitung egy soproni tudósítását vették át, hol szinte szó szerint leírják a szörnyű esetet.⁶⁽¹⁷³⁾

Ennél sokkal érdekesebb számunkra az a híradás, melyben a viharos életű soproni üveghuta történetét beszélnek el.⁷⁽¹⁷⁴⁾ Így szól a cikk: Hogy mily nagyon fáradoznak hazánkban a művelődés ápolása mellett az ipart is fejleszteni, s mindkettőt tökéletesíteni, arra Sopron városában jó példát látunk. Dr. Österreicher vezetése alatt működik a gróf Saurau-féle üvegyár. A gyár fejlesztésére cseh munkások érkeztek, akik a kőszénnel fűthető üvegmencét kezelik. Az üveg legcélszerűbb nyersanyaga, a kvarc lelőhelye is közel található, s e kvarc igen jóminőségű, így remélhető, hogy a cseh üveghez hasonló minőségű üveget fog a gyár előállítani. Az is remélhető, tekintve az alacsony előállítási költséget s az áru remélhető kelendőségét, hogy olcsó áron árulják majd a tulajdonosok.

Miről is volt szó? Már a XVII. században találunk Sopron környékén morva üvegeseket, 1718-ban pedig Kismartonban üvegescéhről olvashatunk.⁸⁽¹⁷⁵⁾ Saurau gróf 1800-ban vásárolja meg a telket, mely a Balfi kapun kívül terül el, s már a Pressburger Zeitung 1801. február tizedi ki hírei között olvashatunk róla. Eszerint január végén megindul a termelés. A fűtést a közelben található kőszénnel kívánják megoldani. A gyár fellendüléséhez hozzájárul, hogy Österreicher József (füredi orvos) találmánya, miszerint csupán kvarc és kőszén kell a fűtéshez, nálunk itt kerül először alkalmazásra.⁹⁽¹⁷⁶⁾ A gyár termelését Österreicher Sándor irányítja, aki nyilvánvalóan a találmányt hazai viszonyokra alkalmazó füredi orvos közeli rokona lehetett.¹⁰⁽¹⁷⁷⁾ 1802-ben jó hírre tesz szert a gyár egyik terméke: a fehér üveg, de kísérletek folynak arra, hogy fekete üveget is előállítsanak, melyekből egész készletet lehetne összeállítani.¹¹⁽¹⁷⁸⁾ De szó esik két új üvegekemence építéséről is. A huta a város nevezetességei közé tartozhatott, hiszen március 14-én Ferdinánd főherceg is meglátogatta.¹²⁽¹⁷⁹⁾ Ekkor tudjuk meg, hogy 4800 db pezsgősüveget szállítottak innen Bécsbe. 1803-ban már a Csehországból származó Adler József lesz a gyár termelésének irányítója.¹³⁽¹⁸⁰⁾ A gyár 1805-ben gazdát változtat. Az új tulajdonos: Batthyány Tivadar.¹⁴⁽¹⁸¹⁾ Új zúzómalom felállítását, majd új üvegekemence építését tervezik. Az üzem vezetői Österreicher Sándor és Loderer Mihály.¹⁵⁽¹⁸²⁾

Az ebben az évben kiadott statisztikai könyv¹⁶⁽¹⁸³⁾ szerint mintegy harmincra tehető a magyarországi üveghuták száma, ám termékeik messze lemaradnak a cseh **268** üvegáruk mögött. A szerző egyedül a soproni huta pezsgősüvegeit tartja megfelelő minőségűnek, ezek azonban nem maradnak el a külföldi hasonló termékek mögött sem.

Az üveghuta sorsa egyre kalandosabbá válik. Bécs gazdasági kizsákmányolása az üzem megszüntetésére törekszik. Mindenféle nehézséget támasztanak a nyersanyagok megszerzése elé, Österreicher nem kap kedvezményes áron szenet.¹⁷⁽¹⁸⁴⁾ Majd a francia megszállás idején (1807.) pékséget rendeznek be helyiségeiben, aztán gazdáról gazdára száll, lassan megszűnik.¹⁸⁽¹⁸⁵⁾ Csaplovics János már nem említi.¹⁹⁽¹⁸⁶⁾

Bécsnek nem állt érdekében ilyen erős versenytárs, az örökös tartományok iparát támogató gazdaságpolitika ezúttal is maradéktalanul érvényesült. Brünn érdeklődése azonban nem véletlen; s a létesítmény rokonszenves biztatással kísért bemutatása a Patriotisches Tageblatt-hoz hasonló lapok szellemét érzékelteti.

Még érdekesebb, ha a Hesperus s az Oekonomische Neuigkeiten című csehországi német nyelvű lapok híradásai között lapozgatunk. A Hesperus soproni tudósításait egy ízben ismertettük már,²⁰⁽¹⁸⁷⁾ ezúttal a korai évfolyamok néhány hírét mutatjuk be. Már az is érdekes, hogy a lap munkatársai között számos magyarral találkozhatunk, így Mednyánszky Alajossal, Rummy Károly Györggyel, Zipser Andrással. Különösen Rummy Károly György tevékenykedik nagy buzgósággal: ő szól a cukorfinomítóról,²¹⁽¹⁸⁸⁾ adja hírül Kazinczy (*der Goethe der Magyaren*), Kisfaludy Sándor, Dayka, Virág Benedek, Berzsenyi, Kis János műveinek megjelenését.²²⁽¹⁸⁹⁾ Kis Jánosról többször ír, kiemeli a tudós szuperintendens Párizs elfoglalása alkalmából elmondott szónoklatát, s felhívja arra a figyelmet, hogy „die lieblichen ungarischen Poesien des Superintendenten KISCH (!) sind bei Trattner in Pest im Druck erschienen”.²³⁽¹⁹⁰⁾

Az Oekonomische Neuigkeiten, mely jellegénél fogva elsősorban gazdasági tudósításokat tartalmaz. 1812-ből részletes, sőt olykor terjengős útleírást közöl Sopron és Veszprém megyéről. Az alábbiakban a Sopron megyére vonatkozó részt kivonatoltuk.²⁴⁽¹⁹¹⁾

Csakhamar fölfedeztük – írja az utazó – Sopront, ezt a vidéki várost, amely egy kis völgyben, szelíd dombok között fekszik. Az Ausztriába irányuló marha- s gabonakereskedelem különösen jelentős, az itteni

vásárokon hatalmas összegek cserélnek gazdát. Sopron szinte minden esztendőben gyarapodik, a város minden évben szépül. Ismételten tűzvészek sújtották a lakosságot, s a legutóbbi tűzvész (1808) óta már igen sok téglapépület emelkedett. Egy pár ökör ára: 500–600 Ft; a termények ára (vékában számolva): a búzáé 10, a rozsé 9, az árpáé 6, a zabé 5 1/2 Ft.

Termékenység, a táj szépsége, a föld jó művelése jellemzi a Sopron mögött egy óra járásra elterülő vidéket. Cenk felé a földművelés mind kevésbé tökéletes. Mielőtt az utolsó falut elérnénk, nagy fiatal akácerdő mered elénk, mely létét az uradalom gazdája, Széchényi Ferenc gróf hazafias szellemének köszönheti. Széchényi gróf minden szükséges és jó intézménynek alapítását saját példájával segíti.

Ennek az akácerdőnek az ültetése szinte tökéletesen sikerült, az erdő immár 3 öl magas fákkal pompázik, melyek utazásunkkor teljes virágzásban díszlettek. E hasznos, külhoni fa, melyből igen rövid időn belül sok és kitűnő tűzifa s szőlőkaró lesz, fokozatosan kezd Magyarországon meghonosodni; nemcsak e vállalkozásból, hanem a többi nagy hasonló ültetésből következettünk. Például Esterházy herceg²⁵⁽¹⁹²⁾ a Kismartonból ²⁶⁹Sopronba vezető úton, Esterházy gróf lanschützi és szeredi birtokán, Zichy Ferenc gróf Nagyszombat környékén és Kalózon, Székesfehérvár szomszédságában, valamint Viczay Mihály gróf Hédervárt létesített akácerdőt.

A továbbiakban az akácfa hasznáról, kezeléséről elmélkedik. Majd így folytatja: Igen szép a cenki kastély, kívül-belül tetszetős látnivalókkal. A kerti létesítmények ellenben ellentétben állanak a vidék általános jellegével.

Szent-Miklós felé a vidék holt terület s teljesen érdektelen. A földek művelése rossz, végeláthatatlan ugarok fásasztják az utazó tekintetét, s a táj csak ritkán népesül be szarvasmarhák silány csordájával.

E vidéken a sertések, birkák, kecskék, lovak, ökrök s tehenek csordái tűnnek a szemünkbe, ám ezeket gyakran oly legelőkön látjuk, melyek minősége nem felel meg egyik vagy másik állatfajta igényeinek. Szerdahelyen, az út mellett, a baloldalon, a szép ligetből álló erdők között pillanthatjuk meg az egykor fénye miatt egész Európában ismert Eszterházát.

Szent-Miklóstól a vidék termékenyebb, s a mezőgazdaság jelentős. Kapuvárt a gyümölcsstermelés igen kedvelt, a földeket szorgalmasan művelik. Kapuvár s Babot közt a szarvasmarha tenyésztését emelhetjük ki, erre az óriás méretű legelők pompás lehetőséget nyújtanak. Kapuvár Esterházy herceg birtokaihoz tartozik. A véletlen úgy akarta, hogy az itteni útmenti kocsmában töltssem az éjszakát. A fogadás a nagy adó miatt panaszkodott.

A baboti mezők után, Esterházy herceg földjén mintegy 150 4–6 állat húzta ekét láttam, egyes ekék elé 4 ökröt s lovat, mások elé 6 ökröt, többnyire azonban 4 ökröt fogtak. E gyöngye eke mellé inkább laza, mint nehéz talaj párosult, s a zabot termő föld tavalyi maradványait kurtították. Valóban, nagy erőpocsékolás ez, sőt, ezenfelül még egy emberre is szükség volt, hogy az állatot irányítsa.

Innen pompás gabonaföldeken keresztül utazhatunk, beláthatatlan síkságokon át egész Szil-Sárányig, amely több nemesé, s ahol jelentékeny a marhatenyésztés. Chernel Ferenc a szomszédságában fekvő birtokán kitűnő minőségű birkákat tenyészt, évégre Theresienfeldből kosokat vásárolt. Estig 12 csordát számláltam meg, ezek a legelőről tértek haza. Mindegyikben hozzávetőlegesen 150 darab a birkák száma. A tehenek s a juhok számát 300-ra becsültem, az ökrökét s a lovakét mintegy 600-ra, a libákét 3000-re. A házak száma majdnem eléri a százat, ebből 12 a nemesi ház. A számban is jelentős s gazdaságos állattenyésztés révén a házak jókarban vannak, a földek jól trágyáztak, s az ugar felét kenderrel,

törökbúzával s burgonyával telepítették be. A földeket is jó állapotban találtam. Az utakat jól gondozzák, az emberek éppen avval foglalkoztak, hogy gondosan kimért távolságban, tölgyfából készült útjelző póznákat helyezzenek el. Szany felé mind több a legelő, itt jelentékeny a lótenyésztés. Az egyik helység legelőjén mintegy 1500-ra becsültem a ménes állományát, s még legalább 6000 libát láttam. A tehenek s az ökrök száma 600-ra rúgott. E vidéken fontos szerepet játszik a tollkereskedelem.

Ezután Veszprém megyébe tér az utazó, s a megyét hasonló stílusban mutatja be. Ez az útleírás igen jellemző e racionalista korra. A nemzeti mozgalmak első hulláma (1780–1795.) elült, az erőgyűjtés, a békés fejlődés évei következtek, melyeket a napóleoni háborúk zűrzavarái megzavarnak ugyan, alapvető tendenciájában azonban nem tudnak megállítani. A gazdasági lehetőségek számbavétele, a természettudományi felmérés korszaka ez. Berzeviczy Gergely és Bredeczky Sámuel tudós neve fémjelzi ezt az időszakot, melynek költője az előítéletek ellen küzdő, kissé száraz Kis János; melynek országos költői-nyelvészi tekintélye Kazinczy Ferenc, aki éppen a személyes líra intenzitásában nem éri el Csokonai, Batsányi, Berzsenyi vagy Kölcsey génuszát. Kazinczy útleírásai művelődéstörténeti jellegűek, irányzatukban azonban az ilyen típusú művekkel tartanak rokonságot. Céljuk: a felmérés, a feltérképezés. A romantika utazói majd a tájak regényességét, a műemlékekhez fűződő mondákat, lírai élményeiket rögzítik. A főntebb kivonatolt, objektív, adatokat soroló útleírás nem is akar más lenni, mint a hasznosság elvét szem előtt tartó gazdász jegyzete. A lap németül olvasó közönsége hasonlóképpen gondolkodott, így érdeklődése a táj gazdasági életének s nem szépségének, különlegességének szólt. Az Oekonomische Neuigkeiten olvasottsága az egész Habsburg birodalomba szétvitte Sopronnak és környékének híret.

270Sopron egyébként sem volt ismeretlen a cseh tudósvilág, illetve az olvasóközönség előtt. Széchenyi Ferenc közvetlen kapcsolatban állt a cseh tudományosság legkiemelkedőbb képviselőivel, a soproni líceum pedig nem egy cseh diáknak nyújtotta az iskoláztatás lehetőségét.²⁶⁽¹⁹³⁾ A cseh nyelvű sajtóból vett apró dokumentummal szeretnénk Sopron cseh képét viszonylag teljessé tenni. Burián, egykori prágai lakos, 1839-ben látogat el Bécsújhelyből Sopron városába. Leveléből a Kvetý című cseh nyelvű újság kivonatát közöl.²⁷⁽¹⁹⁴⁾ A látogatás május 15-re esett. Bécsújhellyel hasonlítja össze, s az összehasonlítás Sopronra előnyös, mert Burián szerint Sopron nemcsak nagyobb, hanem népesebb is, s a házak is szebbek. A „Magyar Királyhoz” nevű fogadóban száll meg. Dicséri is a fogadó finomságát, ám az árakat magasnak találja. Szerinte az uralkodó nyelv a német és a magyar. A cseh utazó a nyilvános helyeken s az utcákon több német szót hallott, ám a családi körben, az otthonokban – szerinte – inkább magyarul beszélnek. Ebédre élénk s választékos társaság gyűlt össze az asztalnál, a beszéd magyarul folyt, csak hozzá intéztek német nyelven néhány kérdést, majd róla kissé megfélemlítve magyarul vitatták meg egymás között ügyeiket. A nyelvhasználat tekintetében párhuzamot von Sopron és Prága között. Prágában is a német hangzik föl az utcákon s a hazai nyelv, a cseh az otthonokban. A számlát német és magyar nyelven kapja meg, a kiszolgálás általában német nyelven történik. A fehér tányérokon kékszínű, magyar nyelvű felirat olvasható: Fogadó a Magyar Királyhoz.

Ez az igénytelen kis leírás Sopronra hívja föl a csehül olvasók figyelmét, rapszodikus jegyzetek egy rövid soproni látogatásról. A megfigyelt tények között teljesen önkényesen válogat a szerző, semmiféle rendszert nem tart élményei felsorolása közben. A cseh s a magyar lapok tele vannak ilyen szubjektív (olykor irodalmibb igényű) útleírással. A naplók, a szeszélyes úti beszámolók kora ez, s ezt ez a kivonat is igyekszik érzékeltetni.

Bécs közelsége részben hátrányosan hatott Sopronra, hiszen látogatókat vonzott el, a császári főváros fénye mellett elhomályosult a fejlődő, de alapjában véve mégiscsak vidéki város. Ezek az útleírások, e beszámolók azonban azt bizonyítják, hogy nem maradt teljesen ismeretlen a csehországi olvasó előtt.

Minden korban találunk olyanokat, akik Csehországból eljönnek ide, s a lapok hasábjain közre is adják, amit láttak. A cseh s a magyar kisvárosi fejlődés számos hasonlósága tükröződik ezeknek a nemegyszer teljesen igénytelen írásoknak egy részében.²⁸⁽¹⁹⁵⁾

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mikó Sándor: „...ha továbbra is így Sanyargattatunk még itt is Francia Ország Lészen.”

Mikó Sándor: „...ha továbbra is így Sanyargattatunk még itt is Francia Ország Lészen.”

Különös figyelemre tarthat számot egy 1794. évi iváni jegyzőkönyv befejező része, mely Kovács István iváni öregeküdt szavait idézi: „...ha továbbra is így Sanyargattatunk még itt is Francia Ország Lészen.” A fenyegető célzás félreérthetetlenül világos: arra utal, hogy a paraszti elkeseredés Magyarországon is jobbágyfelkelést robbanthat ki, mégpedig a francia forradalom mintájára.

Echardt Sándor¹⁽¹⁹⁶⁾ és különösen Benda Kálmán munkái²⁽¹⁹⁷⁾ óta közzismert, hogy a ²⁷¹francia forradalom milyen nagy hatást gyakorolt a magyar értelmiség egy részére. Arról azonban már kevesebb tudásunk van, hogy ez a hatás nem korlátozódott a műveltek körére, hanem a parasztságra is kiterjedt: nemcsak Hajnóczyék és Bacsányiék, hanem szántó-vető jobbágyok is Franciaországra vetették „vigyázó szemüket”, s a francia forradalom példájának követését forgatták elméjükben. Az idézett szövegrész ezt bizonyítja, s ezért különösen becses.

Megjegyzendő, hogy Kovács István kijelentése épp a magyar jakobinusok szervezkedésének napjaiban hangzott el (A szervezkedésnek néhány hét múlva a július 23-án megkezdődött letartóztatások vetnek majd véget). Ebből az időbeli egybeesésből nem szabad arra következtetnünk, hogy a jakobinus mozgalom és az elégedetlen parasztlak közt szervezeti kapcsolat létezett; a mozgalom gyengesége éppen abban állt, hogy nem voltak ilyen kapcsolatok. Volt viszont egy bizonyos hangulati közösség: a magyar jakobinusok nagyszabású tervei a jobbágy-elégedetlenség indulatait fejezték ki értelmiségi szinten; a Kovács Istvánok fenyegető szavai a mozgalom potenciális társadalmi bázisát rajzolják elénk.

Még egy időbeli egybeesés: a jegyzőkönyv felvételének napja 1794. július 27-e – ugyanez a nap Robespierre bukásának, a francia forradalmi naptár szerint thermidor 9-ének dátuma. Ez persze merő véletlen. Szimbolikus jelentősége mégis van: a thermidori fordulattal megkezdődött a forradalom apátja; ettől kezdve egyre kevésbé lehetett arra gondolni, hogy más népeknél „Francia Ország legyen. Maradt a sanyargatás.

A protokollumot az Országos Levéltárban a Széchényi család gyűjteményében találtuk és betűhíven adjuk:³⁽¹⁹⁸⁾

Alább irtt ezzel bizonittom, hogy en Feő M(él)t(ósá)ghu Sárvári Fölső Vidéki Groff Szechenyi Ferencz Császári, és Királyi belső Titkos Tanácsos és Kamarás Urnak Sz. Januarius Martyr Vitezlő Rendbéli Nagy Keresztessinek eő Excellentiájának Fitense requisitiojara, és részire az alább Ki tett Napon, és esztendőben Iványi ezen T. N. Sopron V(á)r(me)gye-i Helységben Ki menván, és otton az M(él)t(ósá)ghos Urasságh Házánál az Helybéli elöljárokat Számosabb Lakosokkal együtt előmben Szollitván, az jelentett Helysigbéli Tisztarto Nemzetes Farkas Imre Ur által nékem írásban adott három rendbéli Panaszokat minnyájok előtt

meg vizsgáltam Következendőkppen.

1-° Igaz e az hogy midőn e folyo 1794-dik esztendőben Junius holnapnak 7-dik Napján az Iványi Nap Nyugotti Kertek alatt Lévo Legelőbül a M(él)t(ósá)ghos Urasságh egy darabot el foglaltatott Le ásván a jel Köveket is olly Szándékból, hogy azt ollyatin Helyes Gazdákra a Kik(ne)k Sessionális Rétyek igen Csekély vagyon fell osztotta volna, melly alkalmasosá(g)gal jelen Léven az Iványi Helység Birája Eöreg Eskütyével és Számos Kaszássaival edgyütt azon alkalmasosá(g)gal meg hagyattatott nékik Tisztarto Ur által, hogy Leg Kevessebbet ne meriszellenek hatalmaskodni, hanem folyamodjanak a M(él)t(ósá)ghos Urassághoz, és további Sérelmeket tapasztalván föllebb való Instántiákra is mehetnek, de magok(na)k Biráik ne Legyenek, mellyek után nyomban az Falu Gyülést tartván Sehová Sem Kivántak folamodni, hanem önnön hatalmokból a jel Köveket Ki vetették, hanem Birka, és Tehin Marháikon Kivül minden féle ridegh, és Vonyos Marha Csordikat az Nagy Erdőrül haza haitván Caupa boszu állásból azon Legelőt mind meg etették, és meg gázoltatták, holot olly jó Loheres Kasza alá való vastag fü volt raita, hogy az Marháik hasig jártak benne.

2-° Igaz e hogy azon föl Szabadított Legelőrül a Cséri Major Eökröket hatalmasui el Kergettik verissel fenegetvén a Béreseket, noha azon Béres ökrök által az Iványi Határban is Szokott a M(él)t(ósá)ghos Urasságh dolgoztatni nagyobb Könyebbsigére a Lakosoknak.

3-° Igaz é az is hogy midőn a M(él)t(ósá)ghos Urasságh Hegyallai Táblája Ki mérettetett akkoron az egyenes Vezetés Kedviert Pellikán Insenner Ur által csak igen Csekelységhet az Közéletén Lévo Legelőbül is némelly helyeken el vévén, azon darabocskákra is hatalmasui reá hajtottak és meg etették.

272 Melly füllül Le iratott Kérdéseimre az elől járok és együtt Lévo Közönség egy Szoval, és egyenlő akarattal meg ismivén mind az három rendbéli Cselekedeteket feleletül adták, jelesül mi az utobb el foglalt Legeltetőt illeti: azért éltek ugymond magok hatalmával, mivel eddig is az M(él)t(ósá)ghos Urassághoz tett folamodásaik mind hejában, és foganat nélkül valok voltak, Sött Könyörgő Levelek jelen Létebben az Instánsoknak el Szagattatott, magok pedig a Szobábul Ki igazittattak, Látyák hogy a Nagy engedelmisségekkel magoknak Semit Sem Használhatnak, bánnyák hogy álmokat el aludták, mivel a M(él)t(ósá)ghos Urasságh Kegyelmes Atyai Szeretetit ajánlotta ugyan nékik, de ha Lehetne a Beöröket is Le huzná, ahozkipest ha csak föllebb való Parancsolatok által az Kerdisben Lévo Legeltetőktül, mellyek nélkül a Számosabb Vonyos Marháiknak Legeltetésére, és az Katonaságh Lovainak tartására nézvest tellyességgel el nem Lehetnek azoktül el Sem állanak, ugy továbbá.

Másodszor a Méltóságghos Urassághnak Cséri Majorbéli Eökreit is (Ki vévén midőn azok Iványi határban munkálkodnak) magok Tilos Legelőikre egy áltollában bé nem eresztik, Készek Léven az Urassághnak erőszakos béresét életitül is meg fosztani, Sem hogy Marháit otthon Legeltetni meg engedni, melly gonosz indulatu fenegető Szovaikért általam, és Tisztarto Ur által meg dorgáltotván, az jelen voltak Közül Decsics Mihály hitivel is pöcsétölte, hogy ha Cséri Majorbéli Béres gondviselése alatt Levő Eökröket az eő Tilos Legelőjökön tapasztaltatik, elevenyen többé onnend el nem mégyen egy alkalmasosággal.

Harmadszor: Az M(él)t(ósá)ghos Urasságh Juhász Buitárjoit Kemény veréssel fenegettik, ha még edgyser az Urasságh Tagjára eresztetni akarván a Nyáját, az eő Tilosokon Meriszöl által haitani. Töbnyire pedig eöregh Eskütt Kovács István által olly Szo is ejtetett, hogy Ugy mond ha tovabba is igy Sanyargattatunk még itt is Francia Országgh Lészen. ezekután egy közüllök Kiáltván hogy menninek el dolgokra, Minnyájon el is mentek. Melly általam vighez vitt hiteles megvizsgálásrul attam ezen Saját Kezem irásával meg erősített bizonságh Leveletem.

Költ Ivánban Julius holnapnak 27^{-dik} Napján 1794^{-dik} esztendőben.

Sághy Lajos Processualis Feő

Szolga Biro. mp.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / MEGEMLÉKEZÉSEK

273 MEGEMLÉKEZÉSEK

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre (1896–1970)

Domonkos Ottó: Csatkai Endre (1896–1970)

*„Mit mond felőled a világ,
Ne gondolj szerfelett vele:
Örülj, ha jót a jók s valót;
Ha rosszat a rossz s nem valót:
Türed és ne szólj. Ha szólsz, felőled
Még többet mond és mérgesebben.”*
Kazinczy

Ma is bekeretezve függ e mottóként választott idézet múzeumi szobájának falán, ahová nyugalomba vonulása után is visszajárt minden hétfőn, hogy megossa velünk örömét és bánatát, osztozzék gondjainkban; bírálattal, de elismeréssel is segítse munkánkat, terveinket. Életeleme volt a múzeumi munka, csodálatra méltó az emberekbe vetett bizalma, segítőkészsége.

Az egykori Sopron megyében, Darufalván (ma Drassburg Burgenlandban) született 1896. augusztus 13-án. A horvát nemzetiségű kis faluban volt édesapja orvos, dr. Csatkai Ignác, akit Sopronba költözése után a „szegények orvosaként” emlegettek a városban. Emberszeretetet és áldozatkészséget tanult szüleitől, ami azután egész életének jellemzője is maradt. Falusi pajtásai között megtanulta a horvát nyelvet, ezt, ha csak alkalom nyílt rá, gyakorolta is élete végéig. Elemi iskoláit szülőfalujában végezte, a középiskola első osztályát a soproni ev. líceumban magántanulóként, a következő hármat mint kosztos diák soproni kvártélyosok lakójaként, a felső négyet pedig vasúti bejáróként jeles eredménnyel végezte. Gyors felfogású tanuló lévén bőven maradt ideje az olvasásra, de magántanítványok vállalására is. Keresete egy részét művészi reprodukciók vásárlására fordította, kezdett művészettörténettel foglalkozni; pénzecskéje más részét nyári utazásokra rakta össze. Bejárta a Bakonyt, járt Erdélyben, többször utazott Bécsbe, Pozsonyba.

1914-ben érettségizett tiszta jeles eredménnyel, utána megtakarított pénzén Németországba utazott, ahol alaposabban Münchent és Nürnberget ismerte meg. Az első világháború kitörése azonban hazatérésre készítette. Beiratkozott a budapesti tudományegyetem bölcsészeti karára, ahol a művészettörténeti szakról

Pasteiner professzor mogorván eltanácsolta és így a magyar–német szakot választotta. Nevelőintézetben vállalt munkából és magántanítványok korrepetálásából tartotta fenn magát, hiszen ekkor édesapja már gyógyíthatatlan, súlyos beteg, otthonról nem kaphatott támogatást. Az egyetem első évét sem tudta befejezni, mert a megerőltető munka és tanulás kikezdte egészségét. 1915-től éveken át különböző szanatóriumok lakója volt. A kényszerű pihenést olvasásra, nyelvek tanulására fordította. Betegsége ideje alatt jelent meg első közleménye, a Sopronvármegye 1917. szeptember 11-i számában: Pár szó Sopron szépségeiről. Ez a cikk egy életre szóló programot adott, célul tűzve ki a város művészeti és történeti, művelődéstörténeti kutatását, megismertetni a régmúlt idők mindennapi életét.

Hosszú betegsége miatt csak a háború végén, 1918-ban került újból az egyetemre, de a forradalmi mozgalmak alatt tanulmányai megint megszakadtak. A Tanácsköztársaság idején a soproni proletár-könyvtárban dolgozott, bevásztották az antialkoholista tanácsba. A fehér terror hatalomra jutása után zsidó származása miatt nem vették fel az egyetemre. Ezért azután 1920 őszén a bécsi egyetemre iratkozott be, főleg művészettörténeti és történelmi előadásokat hallgatott. Szabadidejében a Nemzeti Könyvtárban kutatott, járta a múzeumokat, sokat foglalkozott színháztörténettel is. Estéknként egy szerény kávéházban zongorázott vacsoráért. Két év után hazatért, hogy [274](#) az időközben újból megindult művészettörténeti előadásokat a pesti egyetemen hallgassa. Itt ismét megaláztatások érték, nem vették fel azonnal, hanem csak 1923 januárjában és nem számították be a bécsi két évet sem. Nyolc félévet hallgatott a doktorátus előtt. Disszertációja „Kazinczy és a képzőművészetek” című tanulmány volt. Kazinczyt egész életében példaképének tekintette, innen származik a mottóként választott idézet is. Kisebb-nagyobb cikkei sorra jelentek meg a soproni napilapokban. A Magyar Művészetben 1925-ben jelent meg az első cikke Canovárról, ezzel hivatalosan is jelentkezett a szakmában. Sopronban visszatérve, ahol 1910 óta laktak szülei, előadásokból, hírlapi cikkekből, kisebb-nagyobb megbízásokból tartotta fenn magát. Ekkor kezdett dolgozni Wolf Sándornak, az Európa-szerte híres kismartoni (ma Eisenstadt Burgenlandban) magángyűjtőnek. Tüdőbajának súlyos kiújulásakor, 1926-ban már új pártfogója gyógyíttatta hosszabb ideig Olaszországban, olyan eredménnyel, hogy további életében sem volt vele baja. Felépülése után megbízást kapott a Wolf-gyűjtemény leltározására, majd a 18 000 kötetes könyvtár feldolgozására került sor, végül egészen odaszerződött. Ezzel kezdődött múzeumi pályafutása, hiszen a gyűjtemény tudományosan feldolgozott volt, rendszeres fejlesztéséről, kiállítások rendezéséről éppen ő gondoskodott, a tudományos munka feltételei biztosítottak voltak. Nyáron és ősszel teljesen Kismartonban élt, télen és tavasszal azonban csak 3–4 napot töltött ott, többi idejét soproni kutatásaira fordította. Egyaránt írt a soproni és kismartoni művészet, művelődéstörténet széles témaköréből. 1928-ban állította össze a Magyar Művészet soproni számát, melyben három nagyobb tanulmánya is megjelent. Ez a folyóiratszám tárta fel Sopron szépségeit először a világ előtt.

A Wolf-gyűjteményben végzett munkájának egyik kiemelkedő eredménye az 1932-ben rendezett Haydn-kiállítás, amely több éves céltudatos gyűjtés eredménye volt. Ebben az évben jelent meg első nagy és máig jelentős könyve az osztrák műemléki topográfia 24. köteteként, feldolgozva Kismarton és a hajdani kismartoni járás művészeti emlékeit. A könyv bevezetőjét Frey Dagobert boroszlói egyetemi tanár írta. A siker újabb biztatást adott a hazai, Sopron környéki műemlékek felkutatására. Ennek eredményeit kisebb kötetekben azonban saját költségén volt kénytelen kiadni, hivatalos támogatást nem kapott. 1936-ban a Liszt-emlékév alkalmával rendezett kiállítás hozott újabb sikert, Liszt-katalógust és egy sor Liszt-tanulmányt.

1938. március 13-án a fasiszta Németország megszállta Ausztriát, onnan menekülnie kellett. Itthon az Országos Műemléki Bizottság ezer pengő támogatást adott számára, hogy folytassa a megkezdett Sopron

megyei műemléki felvételeket. Ezt a megbízást az 1932-ben kint megjelent topográfia jó hírének köszönhető. A hazai munka azonban kiadásra nem került. Művészettörténeti kurzusokat tartott, magántanítványokat vállalt, hírlapi és folyóiratcikkek tiszteletdíjaiból tartotta fenn magát. A sajtókamarába még felvették, de származása miatt hamarosan ki is tették. Sopronban elismerték tudását, a város művészeti és művelődéstörténeti múltjának feltárásában végzett eredményes munkáját. Így volt csak lehetséges, hogy a soproni Magyar Művelődés Házát az ő színdarabjával nyitották meg. Tudvalévő, hogy a volt kaszinót a Volksbund akarta megvásárolni, amit a magyar érzelmű soproniak megakadályoztak, részjegyek kibocsátásával gyűjtötték össze a vételhez szükséges összeget. Igaz, hogy a dologból kellemetlensége is származott az úgy szervezőjének, ezért Csatkai Endre teljesen visszavonult, a jövőnek dolgozott.

1944 tavaszán a zsidótörvény alapján először soproni közmunkákra vitték dolgozni, katonai raktárakba, téglagyárba, városi gazdaságba stb. A város egyházi és világi értelmisége körében mentőakciót szerveztek a megalázó törvény alóli mentesítése érdekében. Beadvánnyal fordultak a belügyminiszterhez, melyben értékes tudományos munkásságát, a város érdekében végzett több évtizedes publicisztikai tevékenységét, a törvény megjelenése előtt a katolikus hitre való áttérését sorakoztatták fel a mentesítés érdekében. Sajnos, válasz sem jött a beadványra, annál szebben vizsgáztak azonban, akik aláírták, támogatták a kérelmet.

1944. június 24-én munkaszolgálatos táborba került, bejárta a visszacsatolt Erdélyt, majd visszafelé Érsekújvár volt emlékezetes állomás. Jegyese, későbbi felesége, tudomást szerzett hollétéről és utána utazott Érsekújvárra, de ott nemhogy találkozhatott volna vőlegényével, hanem cselekedetéért letartóztatták és néhány napig 275 fogva tartották. A munkaszolgálatos kálváriája a Sopron szomszédságában levő Kópházán ért véget. Csontig soványodva, lerongyolódva érte a felszabadító szovjet csapatok érkezése 1945. március 31-én. Két nappal később megkísérelte, hogy elvándorozzon Sopronig, de útközben teljesen elhagyta ereje. Az árok széléről szovjet katonák szedték fel és hozták be a soproni kórházba, az életét mentették meg. A szörnyű szenvedésekkel teli időszakról írott visszaemlékezései mindannyiunk előtt ismertek.

A kórházból kikerülve egy vasúti kárpitos vette magához, segítette felerősödésében. Menyasszonyának holmija a város bombázásánál megsemmisült, saját lakásából pedig csak a könyveit és jegyzeteit menthette meg a soproni levéltár segítségével. Így hát szinte semmivel kezdték új életüket, 1945. június elsején kötött házasságuk után. A munkaszolgálat ideje alatt kéz- és lábfagyásai voltak, ami kisebb sántítást okozott és később is befolyásolta járását. A gyermekkorra óta rossz bal füle után most a jobb fül hallása is erősen megromlott, amin csak az 1950 körül kapott hallókészülék segített.

A felszabadulás után megalakult pártok helyi képviselőinek egyetértése alapján 27. július elsejével a romos múzeum igazgatásával bízták meg. Ezzel új korszak kezdődött életében, hivatali lakást, biztos állást, kutatási lehetőséget kapott. A múzeum körüli romeltakarítást, az ajtókat, ablakok berakását téglával, szóval a legegyszerűbb biztonszági munkákat volt tanítványaival, középiskolás diákokkal végezte. A múzeumi munka mellett sok-sok előadást tartott a MADISZ-ban, a Magyar–Szovjet Társaságban, az iparitanulóknak stb. A nagy szorgalommal végzett múzeumi munkának 1947. június 28-án mindenki számára láthatóvá lettek az eredményei. Az ország vidéki múzeumai közül elsőként nyílt meg a soproni. Még ebben az évben három különkiállítás is készült azzal a határozott céllal, hogy a város múzeumlátogató közönségét változatos témák feldolgozásával teljesen a múzeum mellé állítsa, törzsközönséget biztosítson magának, amely jó propagandája is lehetne a múzeumnak, segítene újabb rétegeket és tömegeket megnyerni a művelődés számára. A háború előtt a múzeum csak vasárnapokon volt nyitva, ill. hétközben előre bejelentett iskolásokat fogadtak. A látogatottság évi 2–3000 körül mozgott. 1947-ben pedig egy fél év rendszeres nyitvatartása több mint 7000 látogatót hozott. Ez az eredmény az évek során tovább fokozódott, hamarosan 20 000 fölé emelkedett. A különkiállítások rendszeressé váltak, 1948-ban négy, 49-ben öt, 50-ben hét nyílt meg. Ez utóbbiak között országosan is korai téma volt a „Tanácsköztársaság Sopronban” című. A kisebb kiállítások mind tudományos feldolgozás, cikk eredményei voltak, ezekkel országosan is példamutató

múzeumi kezdeményezést, majd mozgalmat indított útjára. Igaz korábban és máshol is voltak ilyenek a háború előtt, de olyan rendszerességgel, az újabb gyűjtésekre és feldolgozásra támaszkodva, mint itt és most, korábban nem volt általános. Múzeumi működése alatt, 1963-ig, 81 különkiállítás nyílt meg, amiben 1951-től már régész, 1952-től pedig néprajzos munkatárs is segített.

1949 márciusában a Tudományos Tanács eddigi munkássága elismeréseként tudományos pótlékban részesítette. Ugyanezen év novemberében pedig a szegedi egyetemen magántanári minősítést szerzett. Ennek megerősítésére az egyetem átszervezése miatt, sajnos, nem került sor. 1951-ben a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Bizottságába választották be. 1952-ben pedig a Tudományos Minősítő Bizottság a művészettörténeti tudományok kandidátusa fokozatot adományozta neki, ami újabb erkölcsi, de már anyagi elismerése is volt addigi munkásságának. Múzeumi munkája mellett rendkívüli szorgalommal dolgozott szűkebb kutatási területén, az évtizedek óta szívügyének tartott művészeti topográfián. Ez 1953-ban hat másik szerző közreműködésével meg is jelent „Sopron és környéke műemlékei” címmel. Ezt az élete főművének tekinthető könyvet kormányzatunk 1954-ben Kossuth-díjjal tüntette ki.

A Soproni Szemle újjászületésekor (1955) nagy felelősséggel és rendkívüli lelkesedéssel vállalta és végezte a szerkesztés nehéz munkáját. Munkatársi gárdát toborzott, igyekezett a fiatalokat munkára, írásra serkenteni, nevelte az ifjú kutató nemzedéket. A város történetét, az addig megjelent publikációkat, de a fehér foltokat is jól ismerte. Ezért tudatosan szervezte, nyerte meg azokat a munkatársakat, akik ezeknek a feldolgozásában részt vállaltak. Maga is rendkívül termékeny volt. Kisebb-nagyobb tanulmányainak közlését sokszor halasztotta, hogy azzal ne vádolják, kisajátítja a szemlét a saját közleményei számára. Így hát nem is csodálkozhatunk azon, hogy tudományos hagyatékában egy külön Szemle-számra való cikkanyagot találtunk. Irodalmi munkásságát külön bibliográfiában kell közreadni, hiszen tíznél több könyvet, közel kétszáz tudományos tanulmányt és ezernél több tudományos jellegű hírlapi cikket írt.

A magyarországi múzeumok között meghirdetett munkaverseny idején, 1951-ben, Csatkai Endre „az ország első muzeológusa” címet kapta egyéni munkájáért, a múzeum egésze pedig a 3. helyet szerezte meg. Rendkívüli szorgalma, hatalmas anyagismerete, segítőkészsége és nem utolsósorban jó kedélye révén általános szeretetnek és tiszteletnek örvendett a múzeumi terület munkásai között. Akivel megismerkedett, akiről kutatási területén tudomása volt, annak éveken át kérés nélkül is küldözgette a könyvtári vagy levéltári adatokat, jelzeteket, hogy segítse a mások munkáját is. Szinte az ország minden jelentősebb múzeumának vezetőjével, egyik-másik munkatársával levelezésben állt, általánosan tájékozott volt minden érdemes múzeumi eseményről, [277](#) személyi kérdésekről. Így hát természetesnek tarthatjuk, hogy tagja volt a legfelsőbb múzeumi tanácsnak, amely nem egy esetben közvetlenül a minisztertanács előtt szerepelt a múzeumi terület egészét érintő kérdések tárgyalásakor.

Személyes elismerésnek tekinthette 1951–52-ben, hogy a múzeum régészt, majd néprajzost kapott, akiknek a múzeumi munkába való nevelését a minisztériumi felettesek nála biztosítottak látták. Rendkívüli szeretettel és emberi megértéssel segítette beosztottjait szakmai és személyes dolgaik megoldásában, előmenetelükben. Nagy bizalmat előlegezett a fiataloknak, hagyta őket dolgozni, tervezni, ezért nem is éltek vissza sohasem bizalmával. Pedagógiai hajlamainak a háború előtt nagyrészt kenyérkereseti gondok miatt engedett. A felszabadulás után azonban teljesen a fiatalság szeretete, a tanítási vágy indította arra, hogy egy-egy, sőt 3–4 középiskolással évekig foglalkozzék, irányítsa olvasmányait, tágítsa érdeklődési körét, előkészítse a [278](#) továbbtanulásra, egyetemre. Többet közülük anyagilag is támogatott tanulmánya befejezéséig.

A politikai életben kiegyensúlyozott magatartásával, egyértelmű hovatartozásával, ennek tettekben való megnyilvánulásaival többet használt, mint konkrét párttagságával. Nagyothallása miatt nem is vállalkozott mozgalmi közszereplésre, sem 1945-ben a Szociáldemokrata Pártban, ahova régi nyomdász barátai vitték, sem a pártok egyesülése után. Annál több előadást tartott az iparitanulóknak, üzemi munkásoknak, 1950-ben pl. a következőket: Csehov; József Attila; Spartacus és a római rabszolgaság; A haladó művészet; Munkácsy Mihály. 1954 óta megszakítás nélkül tagja volt a Városi Tanácsnak. 1956 után formális párttagsága megszűnt. Lelkiismeretesen járt el választói ügyes-bajos dolgaiban.

A múzeum fokozatos bővülése, az ezzel járó gazdasági és adminisztrációs munka növekedése 1963-ban (64 éves korában) nyugalomba vonulásra készítette. A múzeummal való kapcsolatát megtartotta, tanácsaival segítette volt munkatársait. Szabaddá vált idejét a Soproni Szemlének, egyéni kutatásainak, publikációs tevékenységnek szentelhette. Újabb nagy vállalkozásba is kezdett, hatalmas anyaggyűjtés alapján a magyarországi műgyűjtés történetét szándékozott megírni. Régi kapcsolatait felújította a szomszédos Ausztriában, ott is jelentek meg cikkei, hangzottak el előadásai a bécsi rádióban.

A múzeum ügy területén kifejtett munkásságáért, a soproni múzeum fennállásának 100 éves jubileuma alkalmából, kormányzatunk 1967-ben a Munka Érdemrend arany fokozatával tüntette ki. Szűkebb szakmai elismerését jelentette a Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat által adományozott Ipolyi Arnold emlékérem, melyet a művészettörténet területén kimagasló munkásságot kifejtett társulati tagnak ítélnék oda évente.

Váratlan halála megrendítette a múzeumi terület minden munkását. Mi, közvetlen munkatársai, hálás szívvel és szeretettel őrizzük emlékét, bár sokszor még most sem hisszük, hogy elköltözött közülünk; várjuk hétfői látogatását.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mihályi Ernő (1887–1969)

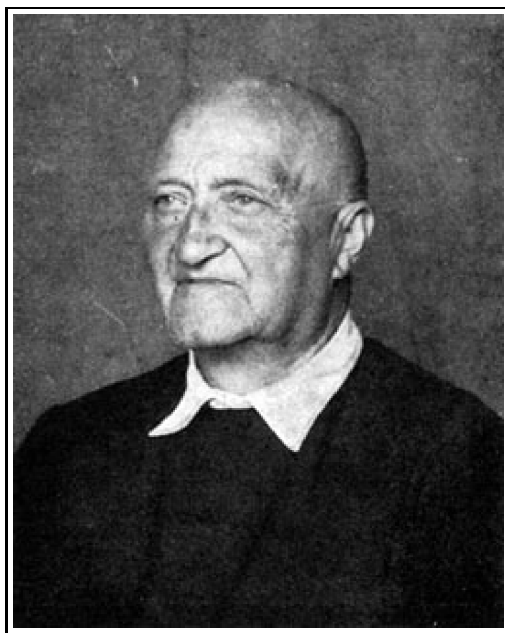
Csatkai Endre: Mihályi Ernő (1887–1969)

1969. október 19-én a halál tevékeny élet végére tett pontot, és mintegy jutalmul az eredményekben gazdag évtizedekért, pillanatnyi szenvedés után szólította el Sopron kitűnő művészettörténészét, Mihályi Ernőt.

Kapuvár közelében, Mihályi községben született 1887. november 16-án. A soproni bencés gimnáziumba járt. Korán megszerette a régi művészetet, de csak nagyobb utazásai alkalmával jutott annak tudatára, hogy hazánk, jelesül Sopron is bővelkedik mindenkor stílusának nem egy remek alkotásával. A nagy élményt azonban nem zárta magába, hanem tanítványait lépten-nyomon figyelmeztette a soproni műemlékekre, sőt diákjain keresztül a szülők érdeklődésére is pályázott. Fiatallan tanársága nagy cselekedete volt, hogy az iskolai értesítő első 52 lapján összefoglalta Sopron gótikus emlékeit ezzel a címmel: „A középkor műemlékei Sopronban” (külön: Sopron 1914, 8°, 59 lap). „Munkám nem jár új nyomokon” – írja a bevezető szavakban. Valóban a XIX. század második felében írt tanulmányok és a kor megállapításai szerint készült ismertetések, melyekhez még a gyenge metszetes, rajzos képanyag sem járul különös vonzóerőként, de Mihályi elérte célját: az érdeklődést felkeltette. És nagy értéke a füzetnek a 47. lap, amelyen felsorol néhány ismeretlen soproni középkori műemléket is, ezek nem szerepeltek eddig a köztudatban, így a Fabricius-ház ma annyira megcsodált pincéjét is.

Az 1915-ös gimnáziumi értesítő jelentős lépéssel vitte előre a soproni helytörténetírást. A füzetben is kiadott munka címe: Sopron renaissance és barokk-stílusban 279 épült házai (Sopron 1915, 8°, 74 lap). Az első füzet hatása alatt Röttig Odó nyomdatulajdonos fia nemcsak kitűnő papírról, hanem nagyszerű fényképekről is gondoskodott. Mihályi pedig most már a saját lábán járt, rögtörőként vette sorra a korabarokk épületeket, amelyeket ő még a régi iskola szerint renaissancenak nevezett, a barokk és rokokóházakat, ismét egész sorát mutatta be lappangó műemlékeinknek; kiterjeszkedett a kisebb szobrászati díszekre is, egyszóval helyismertetés dolgában valóban szentes munkával szolgált. Végül

1916-ban Dorfmeister István barokk festőt népszerűsítette az értesítőben és különlenyomatban. (Dorfmeister és a barokk képzés. Sopron, 1916. 8°. 62 lap). A háborús körülmények miatt nem volt mód rá, hogy a munka a megelőzőhöz hasonló kiállításban jelenjék meg. Szövegében egy nem sokkal előbb kiadott monográfiához csatlakozott, bár sok új művet is sikerült közzétennie. De a cím mintegy azt éreztette, hogy a soproni barokk festészet az egy Dorfmeistert jelenti. Hamarosan éppen Mihályinak sikerült ezt megcáfolnia, mert 1918 karácsonyra (Soproni Napló dec. 25.) bemutatta a másik soproni barokk festőt, Schaller Istvánt. Közben a Katolikus Körben értékes előadást tartott Szentháromság-szobrunkról; ez a Frankenburg Kör 1921. évi almanachjában jelent meg.

Most úgy tetszett, Sopron elveszti Mihályit, aki az első világháború alatt a Régészeti Társulat titkáraként is működött. Ugyanis a helyi művészet buzgó apostolát 1919 szeptemberében Pannonhalmára helyezték főiskolai tanárnak. Azonban itt is megmaradt a soproni műemlékek hű gondozójának. A Magyar Művészet című folyóirat [280](#)1928 elején egy egész füzetet szentelt Pannonhalmá műkincseinek, ezt teljes egészében Mihályi írta. Ugyanebben az évben a lap Sopron bemutatását tűzte ki további célul. Mihályi Ernő két nagyobb cikket írt ebbe: a soproni építészet általános ismertetését és Dorfmeister művészetének vázolását. Ez utóbbiról 1920 táján írta doktori értekezését is. A Magyar Művészet soproni száma a sok művészi fényképpel és cikkel városunk első bemutatkozása volt a világ előtt és valóban egy csapásra országos érdeklődést keltett Sopron iránt. Egyébként Mihályi érdeklődési köre messzire túlmutatott Sopronon és Pannonhalmán: „A magyar falu egyházművészete” című könyve (Pannonhalma 1934. 8°. 46 l.) aprólékos topográfiájával megmutatta, mennyi mestermű rejlik eldugott kis falvakban is.

1937-ben a megindult Soproni Szemle szerkesztő bizottságának tagja lett. A folyóiratban ugyan csak egy dolgozata jelent meg 1943-ban, de egyáltalában nem szakadt el Soprontól; közreműködött Heimler Károly „Sopron műemlékei” című könyvében is (1939). Háborús időszak következett, maga is szerkesztett, a Pannonhalmi Szemlét. De oktató munkája, a főapátság éremtárának, múzeumának vezetése már csak nagy ritkán engedték Sopronba. Utoljára 1963-ban tartott itt előadást, felvetve városunk ókeresztény korának kérdéseit. Koránál fogva a hivatalos ügyektől már az újabb időkben mentes volt, de állandóan foglalkozott

Pannonhalma műértékeivel. Életműve megkoronázásának tartotta volna, ha gyűjtését kiadják. A remény nem hagyta el, békés aggkört ért meg. Nagy öröme telt benne, ha soproniak felkeresték, különösen, ha tanítványai vagy azok, akiket annak idején ő vezetett be a művészettörténet szépségeibe. Szelíd, kedves egyénisége, számos eredménye sok-sok soproni szívében állít neki maradandó emléket, hasonlóan ahhoz az emlékhöz, amelyet munkássága a soproni helytörténetírás fejlődésében jelent.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Jelentés a soproni Liszt Ferenc Múzeum 1969. évi munkájáról

Domonkos Ottó: Jelentés a soproni Liszt Ferenc Múzeum 1969. évi munkájáról

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Jelentés a soproni Liszt Ferenc Múzeum 1969. évi munkájáról / 1. Létszám és költségvetés.

1. Létszám és költségvetés.

Régész, néprajzos, történész és restaurátor látja el a muzeális anyag gyűjtését, feldolgozását és restaurálását. A megnövekedett feladatokkal alig lehet megbirkózni a kisegítő személyzet hiánya miatt. Másrészt Sopron és környékének fejlesztési tervei, az erre vonatkozó kormányhatározat a munka gyorsítását követeli, ami a mostani létszámmal kellő mértékben nem biztosítható. Szükség lenne újabb néprajzos és régész státusra, valamint egy segédrestaurátorra. Természetesen a részfoglalkozású nyilvántartási dolgozó helyett egésznaposra van szükség, mert az anyag mostani gyarapodása mellett lehetetlen a nyilvántartás folyamatos naprakész biztosítása. Hasonló módon ugrásszerű a növekedés a foto anyagban, részben hagyatéki vásárlások miatt, másrészt a kor követelménye minden tudományággal szemben, hogy anyagát minél teljesebben dokumentálja. Ez elsősorban a történész és néprajzos munkakörre jellemző, ugyanakkor a felvételek kidolgozására sehol nincs megfelelő mértékben idő és ember biztosítva. A kérdést országos szempontból is vizsgálni kellene és státusok biztosításával megoldani a kérdést, hiszen a tárgyfotók az ilyen munkát még növelnék, de erre egyelőre gondolni sem lehet.

A tárgyvásárlási hitelek elképesztően alacsonyak, egy-egy jelentősebb együttes, **281**temény vételére nem gondolhatunk. A műtárgyak árának általános és nagymértékű emelkedése, valamint régi gyűjtemények részletekben való eladása nagyobb hitelek vagy póthitelek biztosítását teszi szükségessé.

A kiállítási és propaganda hitelek szintén alacsonyak, belső tartalékaink pedig kimerültek. A napi propaganda mellett a levelezőlapok hiánya, ill. gyér választéka, alacsony példányszáma szintén rontja a propagálási lehetőségeket.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Jelentés a soproni Liszt Ferenc

Múzeum 1969. évi munkájáról / 2. A gyűjtemény gyarapítása.

2. A gyűjtemény gyarapítása.

Régészet:

Győr: Széchenyi téri ásátás	128 nap
Sopron: Új u. 23–25 (Megyei Tanács Tervosztály)	63 nap
Farád–Kishosszú (avarkori temető leletmentése)	17 nap
Győr–Pócsi domb, Sopron–Városház u. ásátásokban való részvétel	8 nap
Leletbejelentésre Szakony, Nemeskér, Szil, Röjtökmuzsaj, Farád, Sopron Győri út, kiszállás	6 nap
	122 nap

Néprajz:

A Fertő parti községekben került sor gyűjtésre a lakásberendezés köréből. A vidék fejlesztési terveivel, ill. feldolgozással foglalkozó Fertőtáj Bizottság munkájába való bekapcsolódás, a lehetőségek felmérése került sorra a partmenti községek népi műemlékeivel kapcsolatban.	5 nap
	5 nap
	10 nap

Tíz darab bútor vásárlására került sor, valamint továbbiak előkészítése. Filmre vettük egy kerti szüret és préseles teljes munkamenetét, a prést megvásároltuk. Fertőrákos, Balf, Hidegség, Homok, Hegykő, Süttör községekben folyt a fenti munka. Viseleti anyagot vásároltunk soproni és kapuvári területről, összesen 30 darabot. Adatgyűjtés folyt a céhszokásokra vonatkozóan.

Helytörténet:

A gyűjtés főtémája a Tanácsköztársaság története, valamint az 1970. évi felszabadulási évfordulóval kapcsolatban az antifasiszta mozgalmak, a felszabadulás, népi demokratikus korszak vizsgálata. Eredményes munka folyt a volt Sopron megyei internacionalistákra vonatkozóan. Tovább folyt a városi társadalmi egyesületek anyagának gyűjtése, így a zenei, sportegyesületekre, valamint a Városszépítő Egyesület történetére nézve.

Kiemelkedő értékű Diebold Károly fotóművész özvegyétől vásárolt kb. 2000 nagytás és helytörténeti értékű negatív. Gyűjtőnapok száma	35
Tárgygyarapoctás	361 db
dokumentáció	300 db
foto	3000 db
visszaemlékezés	23 felvétel

Művészettörténet:

Szeptember 1-től mellékállásban végez munkát Dávid Ferencné, a képzőművészeti és iparművészeti gyűjtemény kezelője. A begyűlt tárgyak száma 150, ill. 17 darab. Belső revízió során 68 db kőfaragvány, töredék került meghatározásra és leltározásra. Az év első felében Dávid Ferenc művészettörténetet alkalmaztuk megbízással az átvett 282 épületdíszek, faragványok meghatározására, kőraktár rendezésére. Helyszíni tanulmányozása folyt a széplaki kálváriának és a Jézus-szíve szoborcsoportnak.

Gyűjtőnapok száma

8 nap

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Jelentés a soproni Liszt Ferenc Múzeum 1969. évi munkájáról / 3. Nyilvántartás: Régészet

3. Nyilvántartás: Régészet

Az ásatási fotók leltározása, 281 darab.

Jegyzékeltük a Stornó-gyűjteményből átvett régészeti anyagot. A középkori téglagyűjteményt leltározásra előkészítettük.

Az ásatási dokumentációk határidőre elkészültek. Az ásatásokból előkerült anyag leltározására még nem kerülhet sor, mert több blokk még feltáratlan és így az egyes szintek anyagának összevonása után kerülhet csak sor a selejtezésre, a restaurálás befejezésére.

Néprajz:

A szakonyi expedíció anyagának konzerválása után végeztük el az anyag selejtezését, majd pedig számozását. A néprajzi fotók leltározása (200 db) megtörtént.

Helytörténet:

A tárgyi anyag naprakész állapotban van, kartonozása megtörtént. Kb. 3000 darabot fényképeztünk le, ezt kartonoztuk.

Képző- és iparművészet:

A kőtári és revízióból származó gyarapodás, valamint a vásárlások révén szerzett anyag leltározása és kartonozása: 218 képzőművészeti és 21 db iparművészeti tárgy.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Jelentés a soproni Liszt Ferenc Múzeum 1969. évi munkájáról / 4. Restaurálás.

4. Restaurálás.

Bútoraink közül 6 darabot, a zeneszerszámokból 2 darabot restauráltunk. A teljes szakonyi expedíciós

anyag konzerválása megtörtént. Évközben a brennbergi múzeum anyagát több alkalommal ellenőriztük. A Fabricius-ház kiállításából 5 db tárgy konzerválását a Technológiai Osztály vállalta Budapesten.

A legnagyobb munka a folyó ásatásokból bekerülő anyag tisztítása és ragasztása volt. Az egyes szintek anyagának összeválogatása is megkezdődött, végleges restaurálásra csak az ásatás befejezése után kerül sor. A restaurátor 1969-ben közel 4000 fényképfelvételt és ugyanannyi nagyítást készített.

Fotós beállítása szükséges, mert a mostani megoldás a restaurátori munka kárára megy.

5. Tudományos irodalmi munkásság:

Megjelent: Tomka Péter: Horso Burials among the Mongolians. Acta Arch. Hung. 1969.

Nyomdában: Tomka Péter: A Sopron-Présháztelepi IX.-i temető. Arrabona.

Tomka Péter: Az avar továbbélés kérd. a régi irod.-ban. Acta Orient.

Megjelent: Környei Attila: Osztályharcok Sopron megyében a polg. demo. forr. SSz.

Környei Attila: A forradalmi időszak Sopron megyei kronológiája. SSz.

Környei Attila: Munkásmozg. emlékhelyek Sopronban és körny. Idegenforg.

Környei Attila: A csornai ellenforr. és a győri vörösörs. Arrabona.

Nyomdában: Környei Attila: Sopron megye a Tanácsköztársaságban. Pártkiadvány. 283 Megjelent: Domonkos O.: Sopron műemléki szabályrendelet, 1885. Műemlékvéd.

Domonkos O.: A soproni múzeum 1968. évi jelentése. Soproni Szemle.

Domonkos O.: Haladó mozg. tükr. a képfestés mintakincsében. Arrabona.

Nyomdában: Domonkos O.: A kesztyűsök munkájáról. Arrabona.

Domonkos O.: A Fertő vidék néprajzi kutatásának eredményei és feladatai. Fertőtáj Bizottság.

6. Népművelés, kiállítások:

márc. 20. Sopronmegye a Tanácsköztársaságban (Környei, Domonkos, Adorján, Tomka): Festőterem.

márc. 20. A soproni járás községei a Tanácsköztársaságban. Vándorkiállítás. (Környei, Adorján).

június 27. Száz éves a Városszépítő Egyesület (Domonkos, Tomka, Környei): Fabricius-ház.

szept. 3. Reneszánsz könyvkötések és a nyugatmagyarországi könyvkötések (Kroknay Éva, Domonkos, Tomka, Adorján, Környei): Fabricius-ház.

okt. 4. 140 éves a soproni Zeneegyesület (Környei, Domonkos): Főépület.

Segítséget nyújtottunk az 1919-es jubileumi kiállítások rendezéséhez a helyi iskoláknak, a pártnak, a határőrségnek, a Nehézipari és az Egészségügyi Minisztériumok szerveinek.

Előadások:

Domonkos Ottó a népművészet, céhszokások, kisipar köréből:	7 előadás
Környei Attila (helytörténet, munkásmozgalom, évfordulók):	19 előadás
Tomka Péter régészeti előadása:	1 előadás
Több alkalommal tárlatvezetés a kiállításokon.	

Egyéb népművelés:

A Gépipari KISZ-ben a Fáklyavivők és Felszabadulási kör vezetését Környei Attila vállalta.

Iskolai, ill. üzemi vetélkedő előkészítésében Környei Attila vett részt 4 alkalommal.

A megyei vetélkedő (rádió) előkészítésében Domonkos Ottó és Környei Attila vett részt.

A soproni Járási Tanács Felszabadulási Történeti Emlékbizottságnak elnökeként Domonkos Ottó kiadványt készít elő.

Egyéb munka:

Szakmai és ideológiai konferenciákon a három muzeológus rendszeresen résztvett. A helyi szakszervezeti, ill. tanácsi pártszervezet elméleti konferenciáin Domonkos Ottó és Környei Attila vett részt.

A Népfront, TIT, jubileumi bizottságokban, a Soproni Szemle szerkesztő bizottságának, a Közalkalmazottak Szakszervezete Múzeumi Szakbizottságának stb. munkájában vett részt a múzeumigazgató.

Domonkos Ottó másodállásban ellátta a Központi Bányászati Múzeum irányítását.

A múzeum lényegében teljesítette éves tervét, egyedül a látogatottság fokozása nem sikerült, sőt az 1968-ban megkezdődött csökkenés folytatódott. Ennek okát elsősorban az idegenforgalmi szervek helytelen közönség-irányításában látjuk. A saját kezelésünkben levő káptalan terembe és a középkori zsinagógába kötelezően be kell vinni az idegenvezetőknek a csoportokat, a múzeum kiállításaira csak ritkán jönnek, (főleg rossz időben) így helytelen arányok keletkeznek a látogatottságban. Napirendre kell tűzni a kérdés végleges rendezését.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / A Megyei Könyvtár dokumentumkötetei az 1917–1919-es forradalmi időszak megyei sajtójából

A Megyei Könyvtár dokumentumkötetei az 1917–1919-es forradalmi időszak megyei sajtójából

„... két nép szíve dobbant itt össze...” (Cikkgyűjtemény: Győr, Sopron, Mosonmagyaróvár sajtójának reagálása az 1917-es oroszországi eseményekre) Győr, 1967. 135 p. „*Friss szelek fújnak...*” (Cikkgyűjtemény: Győr, Sopron, Mosonmagyaróvár sajtójának ragálása az 1918-as politikai változásokra) Győr, 1969. 240 p. „*Történelmet csinálunk*” (Győr, Mosonmagyaróvár, Sopron sajtójának reagálása a Tanácsköztársaság eseményeire) I. II. Győr, 1969. 496 p. A sorozat szerkesztője: *Pernesz Gyula*.

Négy tartalmas kis kötet a Megyei Könyvtár vállalkozásának eredménye. Ezt a vállalkozást a kötetek szerkesztője, Pernesz Gyula könyvtárigazgató vezette, munkatársai Jászberényi Ferencné, Sinay Jenő, Tuba László (Mosonmagyaróvár) és Weisz Ferenc (Sopron) a könyvtár helytörténeti munkacsoportjának tagjai voltak. Célkitűzésüket, a forradalmi események megyei visszhangjának és ezen keresztül is a helyi politikai változások eseménytörténetének bemutatását a kiadványsorozat gazdaságos szerkesztésével és a bemutatott anyaghoz fűzött megjegyzésekkel, bevezető tanulmányokkal megfelelő, az ismeretterjesztésnél magasabb szinten érték el.

Az első kötet az oroszországi forradalmi események helyi hatását mutatja be. Elsősorban a politikai gondolkodás megváltozására, tehát az orosz forradalmak szellemi hatásának bemutatására fordít nagy figyelmet a kötet szerkesztése, a korszak (1917–1918) helyi eseményeinek bemutatását a következő kötetre hagyja. Nagyon helyesen nemcsak a baloldali lapok, hanem a reakció lapjainak (Dunántúli Hírlap, Soproni Napló) anyagából is válogat, ezzel több oldalról világítja meg, nagyobb súllyal hangoztatja a politikai változások jelentőségét. Véleményünk szerint ehhez az anyaghoz bátrabban is nyúlhattak volna, a korszak reakciós lapjaiban a bemutatottnál nagyobb lehetőség rejlik a forradalmak hatásának lemérésére. A kötet szerkezeti beosztása jobb híján az SzKP történetében található, a forradalom eseménytörténetét követő beosztást kölcsönzi, így az események visszhangjának bemutatása maradéktalanul sikeres. A helyi politikai mozgalmak közül a béke követelését hangsúlyozza a kötet, s ez a tény a korszak történetének biztos ismeretéről tanúskodik.

A második kötet („Friss szelek fújnak...”) a magyarországi forradalmi válság kialakulásának, a polgári demokratikus forradalom időszakának helyi visszhangjával és eseménytörténetével foglalkozik. Tudományos teljességgel mutatja be a győri munkásmozgalom történetének rendkívül fontos, felfelé ívelő szakaszát. Helytörténeti szempontból, úgy érezzük, e kötet győri része a legértékesebb. Ugyanakkor sajnálatosan a Sopron megyei rész teljesen értéktelen. Az általános nemzeti történetet és a Győr megyei helytörténetet kitűnően bemutató, részletesen tárgyaló kötetben mindössze három soproni újságcikket találunk, ezek közül az egyik egy mindenütt ismert országos rendeletnek Sopronban megjelent szövege. (A hiányosságot a szerkesztés vagy a feltáró munka rovására írjuk?) Tény, hogy országos jelentőségű és a soproninál nagyobb súlyú a győri munkásmozgalom ebben az időszakban, azonban a Sopron környéki megmozdulások és Sopron megye sajátos viszonyainak bemutatása nélkül hiányos a kötetben kialakult történelmi kép, s ez az egyébként kitűnő Győr megyei helytörténeti feldolgozás értékét is rontja. A kötet végén közölt jegyzékből tudjuk, hogy a kötet anyagának összeállításánál egyetlen soproni lap, a Sopronvármegye cikkei vették figyelembe. Hiányzik a felsorolásból, így a közölt anyagból is a reakció lapja, a Soproni Hírlap, az MSzDP megyei szervezete és a soproni munkástanács lapja, a Munkástanács, a Soproni Tükör (kommunista hetilap 1919 februárjában) és a diákszervezet lapja, A Diák. Egyetlen lap

három cikkéből természetesen nem értesülhetünk a soproni munkástanács nagyon sokoldalú és jelentős munkájáról, a reakció hatalmi törekvéseiről és ezek megghiúsításáról, a soproni kommunisták és a kommunista diákok mozgalmáról vagy a vasgyárak 1919. március eleji szocializálásáról sem. Mellesleg megjegyezzük, hogy a korszak soproni sajtója sajtótörténeti szempontból is többet érdemelt volna. Munka közben tökélesedik a 285 módszer. A harmadik kötet, a kétrészes „Történelmet csinálunk...” szerkesztése a legsikerültebb. S ez nem a terjedelem adta nagyobb lehetőségek hatása, hiszen a bemutatandó anyag is jóval nagyobb, mint az előző köteteknél. A Tanácsköztársaság helyi történetét az akkori közélet fontos területeinek felosztásában tárgyalja a közölt anyag. Egymás mellett szerepel a három megye hasonló jellegű anyaga, így kitűnő lehetőség nyílik a közös törvényszerűségek és a különös estek kitapintására. Ez a kötet híven és részletesen ismerteti a Tanácsköztársaság helytörténetét, s valóban tudományos értékű forrásközlés lehetne, ha a szerkesztők kicsit jobban odafigyeltek volna. A kötetek ugyanis természetesen nem tartalmazhatnak teljes újságcikkeket, csak az egyes cikkek lényeges részeit. Így történhetett, hogy – különösen a soproni cikkeknel – az egyes közlemények politikai lényegére összpontosítva kimaradtak azok a konkrét helytörténeti adatok, amelyek közlése forrásértékűvé tette volna a kötetet. Pernesz Gyula bevezető tanulmánya, mint a többi kötetek tanulmányai is, nagyon helyesen a bemutatott anyag ismertetésére a fontosabb vonatkozások kiemelésére összpontosít. A tanulmány levonja a közlemények tanulságait, így a helytörténet nagyon értékes összefoglalása, vázlata lesz. Sajnos a tanulmányok nyelvi stílusa nem haladja meg a megszokott történelmi szakirodalmi stílust – pedig Pernesz Gyulát sokkal kitűnőbb stilisztának ismerjük.

Végezetül néhány kiegészítés a kötetek kitűnő, részletes (még Petőfire is kiterjedő) jegyzeteihez:

Faragó Géza alezredes 1918–19-ben a soproni katonatanács elnöke volt.

Zsombor Géza 1918–19-ben nem Sopron megye, hanem a megszervezés alatt lévő nyugat-magyarországi német kerület kormánybiztosa, majd kormányzója volt.

Berczeller Adolf a soproni direktórium elnöke volt.

Fischl László népjóléti biztos.

Richly Rezső nem egyszerű újságíró, hanem a Soproni Vörös Újság szerkesztője és propagandabiztos volt.

Szalay, a Bécs fölött röplapokat szórt repülő utóneve: István.

Telegdi Pál a KIMSz Sopron megyei, majd nyugatdunántúli vezetője.

Várady agitátor utóneve: Hermann. A pulyai járás politikai biztosa volt.

Wellesz Jenő közellátási biztos.

A jegyzetanyagnak még több kisebb hiányossága is talán abból adódhatott, hogy a harmadik kötet szerkesztése sem vett figyelembe olyan fontos soproni lapokat, mint a Soproni Munkástanács és A Nyugatmagyarországi Ifjú Proletár.

Környei Attila

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Gábor Sándorné: Ausztria és a Magyarországi Tanácsköztársaság. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1969, 301 l.

Gábor Sándorné: Ausztria és a Magyarországi Tanácsköztársaság. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1969, 301 l.

A könyv nemcsak Német-Ausztria és a Magyar Tanácsköztársaság kapcsolatait ismerteti, hanem a magyar szempontból tanulságos ausztriai belső eseményeket is. Talán valamivel többet foglalkozhatott volna a karintiai eseményekkel, és pedig összefüggésben a magyar vörös hadsereg déli frontjával. A szerző az események ismertetését voltaképpen 1918 októberétől kezdi, megemlítve, hogy a következő hónapban Lenin, Szverdlov és Kamenyev a szovjet kormány nevében szocialista államok szövetségének létrehozására hívta fel a felbomlott monarchia népeit. Ugyanakkor alakult meg Német-Ausztria Kommunista Pártja, amely Friedrich Adlernek ajánlotta fel a vezetést, de elutasító választ kapott. Mivel a kommunisták a parlamenti választásokat bojkottálták, nem is nyertek tért a tömegek között. Ugyanakkor az ő befolyásuk alatt állott a 41. Volkwehr-zászlóalj, amely a novemberi napok vörös gárdájából alakult. A szociáldemokrácia Arbeiterwehr néven ekkor kezdte megvetni a Schutzbund alapjait, a Heimwehr gondolata viszont a karintiai és stájerországi helyi harcok idején született meg.

Az antant 1919 március végén oldotta fel az Ausztria-ellenes gazdasági blokádot, sőt a legyőzött országok közül is elsősorban Ausztriával törődött legjobban (úgyisintén az Egyesült Államok is). Nem volt érdekük, hogy a világforradalom első fázisa [286a](#) legyőzött országokban valósuljon meg. A Magyar Tanácsköztársaság számára viszont előnyös lett volna, ha Ausztriában is kikiáltják a proletárdiktatúrát. Ez azonban – az akkori osztrák bel- és külpolitikai helyzet ismeretében – csak Bécsben, a bécsújhelyi és felső-stájerországi ipari körzetben valósult volna meg. Bauerék nem alaptalanul aggódtak, hogy egy osztrák szovjetállam a müncheninek sorsára jutna. A békekonferencia okult a magyarországi eseményeken és népszavazást engedélyezett Karintiában, habár a jugoszlávok 1919. június 6-án elfoglalták Klágenfurtot. A június 15-i bécsi kommunista forradalmi kísérlet történetének újabban feltárt adalékai megengedik azt a feltevést, hogy a magyar vörös hadsereg Garam-menti frontján az V. hadtest felvonulása politikai okokból történt.

Ugyancsak figyelemre méltók az osztrák jobboldali körök és a magyar ellenforradalmárok kapcsolataira vonatkozó, Magyarországon eddig ismeretlen adatok. Helyeseljük, hogy nem zárja le a könyvet 1919. augusztus 1-ével, ami a Magyar Tanácsköztársaság történetével foglalkozók nagy részének szokása, hanem vázlatosan követi az eseményeket 1922. augusztus 18-ig. Magunk részéről csak két személlyel kapcsolatban teszünk észrevételeket: Ernst Beer, az osztrák kormány Párizsba küldött nyugat-magyarországi szakértője nem volt burgenlandi, hanem erdélyi (besztercei) szász, a bankgassei puccsban résztvevő Slavik alezredes pedig 1921 őszén (Ádám T. István könyve szerint) osztrák szabadsapatot szervezett Burgenland birtokbavételére.

Vicclapba való téma, hogy a magyar vörös hadseregben szolgált osztrák katonák a budapesti ellenforradalmi puccs győzelme után kaptak leszerelési illetéket a bécsi magyar követségtől. Ezt annak idején Kerecseny János is megírta azzal, hogy ezért az Arbeiterzeitung köszönetet is mondott a magyar követségnek.

A könyv jelentőségét emeli, hogy a szerző már használhatta az 1967-ben felszabadított osztrák levéltári anyagot. Nyomatott forrásai közül a Cunninghame–Montgomery-féle memoárok a legérdekesebbek: ezeket érdemes volna magyarul is kiadni.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Festschrift für Heinrich Kunnert. Burgenländische Forschungen, hg. vom Burgenländischen Landesarchiv. Sonderhert II. Eisenstadt 1969. 8°. 207 lap.

Festschrift für Heinrich Kunnert. Burgenländische Forschungen, hg. vom Burgenländischen Landesarchiv. Sonderhert II. Eisenstadt 1969. 8°. 207 lap.

A burgenlandi tartományi levéltár „Burgenländische Forschungen” című tudományos kiadványsorozatában eddig 58 füzet és 2 különszám jelent meg. A második különszám a tartományi levéltár és könyvtár nyugalmazott vezetőjének, jelenleg a leobeni Bányászati Főiskolán a bányászattörténet előadójának 65. születésnapjára megjelent emlékkönyv. Az emlékkönyvet Fred Sinowatz köszöntése vezeti be. Első tanulmánya (Franz Probst) az ünnepeelt munkásságát méltatja, az utolsó (Karl Semmelweis) irodalmi munkásságának könyvészeti adatait állítja össze. Paul Schubert (175–182) a fényképészetnek a muzeológiában való alkalmazását, Franz Sauerzopf Borostyánkő-Rohonz hegyvidékének természetvédelmi kérdéseit (136–141), Hanns Schmid az ásványvizek felhasználásának tudományos előfeltételeit (170–174) tárgyalja. Mindhárom tanulmány tanulságai nálunk is megszívlelendők, hiszen nálunk is aktuális és még nem megnyugtatóan megoldott kérdéseket vetnek fel. A többi 9 tanulmány Burgenland területén végzett régészeti és történeti kutatásokat ismertet. Alois J. Ohrenberger és Kazimierz Bielenin (79–95) az őskori és korai középkori vaskohászat emlékeinek feltárásáról tájékoztat és értékesen egészíti ki a korábban Sopronban működött Nováki Gyulának a nyugat-magyarországi őskohászatról ugyancsak a „Burgenländische Forschungen” sorozatában 1966-ban megjelent tanulmányát. Peter Krajasich a kismartoni tartományi múzeum középkori kardjait írja le (74–78). Harald Prickler az Alsólászló (Unterloisdorf) és Répcekehely (Mannersdorf) között 1962-ben feltárt vár („Tabor”) birtoktörténetét ismerteti és közli 1546-ból származó alaprajzi vázlatát, amely egyúttal a legrégebb a középkori Nyugat-Magyarország várairól készült ilyen rajzok közül (114–135). A vár és a hozzátartozó birtok tulajdonosai között találjuk Jurisics Miklóst, aki birtokát többek között Haller Farkas és Preysal Péter soproni polgárok egykori (1522., 1545. évi) répcekehelyi, ill. alsólászlói malmával egészítette ki. Pricklernek a bécsi udvari kamarai levéltárból közölt két adata számunkra azért is fontos, mert Haller Farkasról eddig keveset tudtunk: 1511-ben két [287](#)szőlőt, 1512-ben a Szt. György utcában házat szerez, 1522-ben mint tanácsos tanúskodik egy nürnbergi nagykereskedő megbízottjának és soproni adósának ügyében. Különben semmi adójegyzékben nem szerepel, csak özvegye tűnik fel az 1527. évben, még mindig a Szt. György utcai házban. Ezért gondolunk arra, hogy Haller Farkas a neves nürnbergi kereskedőcsaládnak volt tagja, amelynek egy budai ágát már ismerjük (Kubinyi, Andreas: Die Nürnberger Haller in Ofen. Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg 1963–1964, 80–128). Távolléte alatt soproni házában más adózik: így nem lehetetlen, hogy azonos azzal a Wolfgang Hallerral, aki a bécsújhelyi Funck-cég, ill. a Fuggerek szolgálatában állott (vö. Pickl, Othmar: Das ölteste Geschäftsbuch Österreichs. Graz, 1966). Soproni szempontból ugyancsak tanulságos Clara Prickler tanulmánya (96–113), amely az Esterházyak fraknói és budapesti levéltárából közöl történeti néprajzi adatokat a XVII. századi nyugat-magyarországi (burgenlandi) búcsúkkal és lövészversenyekkel kapcsolatos szokásokról. Az 1600-as évek elején írt soproni Faut-krónika 1597-ből említ Sopronban lövészversenyt (*freyschiessen*), leírja a vele kapcsolatos szokásokat, sőt megemlíti, hogy Linzből két rigmusszerző mesterdálnok (*Priitschemeister*) is érkezett, akik a lövészversenyt versben is megörökítették.

Ilyen lövészversenyekre nyilván már korábban is sor került, hiszen a polgárság fegyverfogható részének a városvédelem céljára állandóan gyakorolnia kellett magát. Az 1526. és az 1532. évi mustrajegyzékekből pontosan tudjuk, ki milyen fegyverekkel rendelkezett e célra. Az 1848 utáni úrbéri rendezés nyugat-magyarországi (burgenlandi) végrehajtásával foglalkozik Hans Seedoch (183–196); a Szociáldemokrata Párt nyugat-magyarországi szervezeteinek (köztük a soproniak) Burgenland elcsatolása idején, pontosan 1918–1922-ig betöltött szerepével Gerald Schlag (142–169): mindkét tanulmány közelről érinti helytörténeti kutatásunkat. August Ernst Burgenland tartományi önállóságának a náci uralom alatti megszüntetését vizsgálja (40–53). Nem helytörténeti, hanem országos történeti vonatkozású Otto Guglia „Das Ministerium für Landeskultur und Bergwesen 1848–1853” című tanulmánya, amelynek ugyancsak számos magyarországi vonatkozása van.

Mollay Károly

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó Oklevéltár. XII. kötet. 1414–1478. Budapest, 1969. 8°: 548 lap + 2 hasonmás.

Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó Oklevéltár. XII. kötet. 1414–1478. Budapest, 1969. 8°: 548 lap + 2 hasonmás.

A „Magyar-zsidó Oklevéltár” új sorozatának egyes kötetei szinte évenként jelennek meg. A XI. kötetet, amely 1968-ban látott napvilágot, folyóiratunkban tavaly ismertettük (SSz. 1969, 191). Ez a tizenkettedik kötet Házi Jenő, Kubinyi András, Pataki János, Tardy Lajos és Zsoldos Jenő közreműködésével készült. A kötet szerkesztője Kecskeméti Ármin (1874–1944) makói rabbi történettudományi munkásságát méltatja a bevezetés első tanulmányában (5–18. lapok). A másodikban Kubinyi András „Spanyol zsidók a középkori Budán” címmel ír (19–26. lapok), értékesen egészítve ki az ún. spanyol-zsidó nyelvet (szpaniol) beszélő magyarországi zsidókra (Sephardim) vonatkozó eddigi ismereteinket (vö. Büchler Sándor: Mahler-Emlékkönyv. Bp., 1937, 406–414; Mollay: SSz. 1962, 93). A bevezetés harmadik tanulmányát (Izsák zsidó orvos a perzsi uralkodó és Corvin Mátyás összekötője a törökellenes világliga megszervezésében” 27–44. lapok) Tardy Lajos írta. A második és a harmadik tanulmánnyal kapcsolatos okleveles, ill. elbeszélő forrásokat az oklevéltár közli.

A kötet zöme Házi Jenő gyűjtéséből származik, aki ezúttal Sopron város és vármegye levéltárán kívül a Szombathelyi Állami Levéltár és a Fővárosi Levéltár anyagának közlését folytatja. A kötet tehát az ország egész területére kiterjed, mégis elsősorban Sopron és Vas vármegyékre, továbbá Buda és Pest, valamint Győr és Pozsony városokra. E helyen meg kell említenünk azokat a Sopron vármegyei helységeket, amelyekre nézve a kutató adatokat találhat a kötetben. Ezek: Alsólászló (ma: Unterloisdorf Burgenlandban), Ágfalva, Beled, Bük, Cirák, Csorna, Dénesfa, Ebergóc, Egyed, Felszopor, Fertőrákos (Sopronrákos címszónál), Fertőszentmiklós, Fraknó (Forchtenstein), Gyülevíz, Horpács, Kabold (Kobersdorf), Kapuvár, Kastélyosmalom, Kelénpaták (Klingenbach), Kisboldogasszony (Frauenhaid), Kismarton (Eisenstadt), Köpcsény (Kittsee), Kőhalom, Lajtaújfalu (Neufeld), Lakompak (Lackenbach), Lozs, [288](#)Meggyes (Mörbisch), Mihályi, Nagyhóflány (Grosshöflein), Nagyvág, Nemeskér, Petőháza, Répcemicske (Strebersdorf), Répcevis, Salamonfalva (Salmannsdorf), *Sopron*, Soronnyék (Neckenmarkt), Szarvkő (Hornstein), Szárazvám (Müllendorf) Szécseny, Szilsárkány, Und, Vadosfa, Vásárosfalu, Vimpác (Wimpassing) és Zemenye (Zemendorf). E felsorolás egymagában már érzékelteti a kötet gazdagságát. Ehhez még hozzávehetjük, hogy szerepelnek már az újonnan betelepített Buda-környéki falvak (Borosjenő,

Üröm, Vörösvár, Zsámbék) is. A helytörténeti kutatók itt értékes útbaigazítást kapnak. A tárgy történet és a nyelvtörténet kutatóját a név- és tárgymutató igazítja el. Latin, magyar, német és jiddis szövegek váltogatják egymást a kötetben, az utóbbiakra a tárgymutató nem tér ki (22., 25., 31., 44., 45., 50., 58., 61., 62., 149., 179., 200., 213. sz.). Az 567. sz. iratot is nyilván nem héber *nyelvű*, hanem héber *írású*, tehát jiddis nyelvű iratról másolták. A tárgymutatóból hiányzó címszók: doktori értekezés (211/2.); eskü (2/10.); evangélium (2/10.); forspont (32.); mértékek, mint kila (117.), köből (2/10.), pint (2/10.); özvegység (2/10.); polgárjog (2/10.); zsidók összeírása (157., 162., 177., 224., 232. sz.). A gazdag tartalomból néhány tanulságos példát emelünk ki. A 66. sz. szombathelyi magyar nyelvű tanácsjegyzőkönyv 1711-ből közli a *roncsli* 'hátikosár' szót, amelyet a Nyelvtörténeti Szótár csak *roncsika* 'Gefäss' alakban ismer. A 164. sz. Pest vármegyei közgyűlési jegyzőkönyv kérdés és felelet formájában latinul közöl egy nyilván németből fordított 1727. évi kihallgatási jegyzőkönyvet, amely a korabeli beszélt latin nyelv tanulságos emléke. A 269. sz., 1741. évi ingósági leltár betekintést nyújt egy soproni polgárasszony otthonába. A 213. sz., 1735. évi Sopron vármegyei bírósági iratokból ismerjük meg Répcevis német *Halss~Heills* nevének eddigi legkorábbi adatát. A kötetet sokféle kutató forgathatja majd haszonnal.

Mollay Károly

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Scheiber Sándor (szerk.): Magyar-zsidó Oklevéltár. XII. kötet. 1414–1478. Budapest, 1969. 8° 548 lap + 2 hasonmás. / Buzás, Josef: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. IV. Teil (Burgenländische Forschungen Heft 55). Eisenstadt, 1969. 8° 466 lap.

Buzás, Josef: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. IV. Teil (Burgenländische Forschungen Heft 55). Eisenstadt, 1969. 8° 466 lap.

Buzás József 1966-tól kezdve évenként egy-egy kötetben adta közre a fenti sorozatban a győri egyházmegye legrégebb, XVII. századi egyházlátogatási jegyzőkönyveit. E jegyzőkönyvek jelentősége abban áll, hogy minden település egyházának állapotát és felszerelését, iskolájának helyzetét, papjának és iskolamesterének működésére vonatkozó adatokat közlik, ezenkívül feljegyzik a helyrajzi neveket, különösen dűlőneveket, amelyekre sokszor nincsenek korábbi adataink. A most megjelent kötet a soproni főesperesség 1680., 1685. és 1696. évi, a mosoni főesperesség 1696. évi és a locsmáncsi főesperesség 1697. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvének szövegét közli Harald Prickler által készített név- és helymutatóval együtt. Tárgymutató a kötethez sajnos nem készült, pedig ez lett volna a kötet legnagyobb értéke, ez tárta volna fel legértékesebb anyagát a kutatók számára. Hiszen a jegyzőkönyv nemcsak a templomoknak a művészettörténész számára fontos kincseit és felszerelési tárgyait sorolja fel és írja le, gyakran elég részletesen, hanem egyéb, más kutató által is felhasználható művelődéstörténeti adatot tartalmaz. Így például a Sopron melletti Bánfalva papjának járandóságai között 1 mérő gesztenyét (*castanearum metretam numero 1*) említ az 1680. évi jegyzőkönyv, ami a Sopron környéki gesztenyéseknek már korábban tárgyalt jelentőségét példázza. Fontosak e jegyzőkönyvek nyelvtörténeti adatai is, mivel a jegyzőkönyv írója nem tudott németül, legalábbis nem ismerte a helyi nyelvjárásokat és ezért a neveket csak hallás után, csaknem fonetikusán jegyezte fel, ami a nyelvjárástörténész számára nélkülözhetetlen adatokat jelent (*Ogendorff* 'Agendorf', azaz Ágfalva stb.). A nyelvész számára fontosak a települések lakóinak nyelvére vonatkozó adatok, de fontosak a latin szövegben elszórtan, a tulajdonneveken kívül felbukkanó közszók is, főleg ha azóta kivesztek (pl. *letst Urlauff* 'halotti beszéd' stb.). Tanulságos a horvát anyanyelvű

papok és tanítók elterjedése nemcsak a horvátok, hanem a magyarok és a németek által lakott községekben is. A helytörténeti kutatás e jegyzőkönyvek közzétételével értékes forrásokat kapott olyan korból, amelyből eddig kevés jelent meg nyomtatásban. A magyar és az osztrák kutatók hálásak lehetnek e négy kötet megjelentetéséért.

Mollay Károly

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Pár szó Sopron szépségeiről (1917); Soproni és megyei származású festők (1918); Sopronmegyei képfirókról.

2 (Megjegyzés - Popup)

Burgenland, Deutsch-ungarische Heimatblätter, Mitteilungen des Burgenländischen Heimatschutzvereines, Burgenländische Heimatblätter stb.

3 (Megjegyzés - Popup)

Die Sammeltätigkeit in Eisenstadt bis 1838 (Eisenstadt, 1966).

4 (Megjegyzés - Popup)

Canova magyar mecénásai. Magyar Művészet 1925, 130. ll.; Klieber József szobrász és a soproni régi kaszinó oromzata. SSz. 1942, 114–125.

5 (Megjegyzés - Popup)

Soproni ötvösök a XV–XIX. században. Sopron, 1931; Eine Zeichnung zu einem Oedenburger Goldschmiede. Meisterstück aus dem Jahre 1588. Acta Historiae Artium 1958, 139–142.

6 (Megjegyzés - Popup)

A nyugatmagyarországi barokk szobrászat problémái. MTA II. Osztályának Közleményei. 1951, 91–102; Beiträge zu den mitteleuropäischen Darstellungen des Todes des Hl. Franz Xaver im 17. und 18. Jahrhundert. Acta Historiae Artium 1969, 293–301.

7 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai–Frey: Die Denkmäler des politischen Bezirkes Eisenstadt und der freien Städte Eisenstadt und Rust. Österreichische Kunsttopographie XXIV. Wien, 1932.

8 (Megjegyzés - Popup)

Régi soproni házak, régi soproni családok. Sopron, 1936; Idegenek a régi Sopronról. Sopron, 1938; Három klasszicista építész. SSz. 1942; Sopron, az élő múzeum. Vándortűz 1947; Parasztházak leltárai a Széchenyiek uradalmaiból. Néprajzi Közlemények 1957, 1–2. szám; A magyar művészettörténeti helyrajz történetéhez. Művészettörténeti Értesítő 1960, 1. szám stb.

9 (Megjegyzés - Popup)

Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1953; II. kiadás 1956.

10 (Megjegyzés - Popup)

A régi soproni ónöntők. Történetírás 1937, 24. ll.; Művész szerzetesek és iparművészek a 17–18.

században. SSz. 1938, 337. ll.; Soproni iparosok. SSz. 1938, 100. ll.; Adatok a soproni grafika történetéhez. SSz. 1942, 308; Dorfmeister István festő fiai. Művészettörténeti Értesítő 1960, 1. szám; A magyar quodlibet. Arrabona 1965; Adalékok a soproni barokk festészetéhez. SSz. 1968, 1. szám; Jonas Drentwett in Sopron (Oedenburg). Mitteilungen der Österreichischen Galerie XIII. 1969, No. 57, 3–15; Kozina Sándor, elfelejtett magyar biedermeier festő. Művészettörténeti Értesítő XIX 1970, 24–40.

11 (Megjegyzés - Popup)

Altomonte és Schaller István szerepe a soproni barokk festészetben. Művészettörténeti Értesítő 1952; Steinacker Károly soproni biedermeier festő uo. 1953; Sterio Károly elfeledett festő tevékenysége a Jászkunságban. Jászkunság 1962; Adalékok a soproni barokk festészetéhez. SSz. 1968.

12 (Megjegyzés - Popup)

Ödenburger Intelligenz und Anzeige Blatt 1858. 9. szám. A tanács rendelete 1857. február 7-én kelt, de már 1836-ban eltiltották a rúdon függő cégérek a belvárosban, a Várkerületen, Ógabona téren. Magyar, Ezüst, Szt. Lélek, Hátsó, Újteleki utcában és a Hosszúson. A többi utcában megmaradhatnak, de újnak alkalmazása tilos.

13 (Megjegyzés - Popup)

Gronau: Wien, wie es war. Wien, 1934.

14 (Megjegyzés - Popup)

A Fekete elefánt, egyáltalában az elefántos cégér igen kedvelt volt és gyarmatárak eladására keltette fel a figyelmet. Pécssett még ma is van ilyen cégér.

15 (Megjegyzés - Popup)

Az utolsó tulajdonos, Karner Lajos, magas korban halt meg 1945 után. Tőle számos adatot szereztem.

16 (Megjegyzés - Popup)

Mikor a boltot Hackstock Károly vette át, saját cégérét, a vashorgonyt rászerezeltette a vasember talpazatára. A második világháború alatt azonban ez a horgony elkallódott.

17 (Megjegyzés - Popup)

Vö. a 6. számú jegyzettel.

18 (Megjegyzés - Popup)

Vörös rák: gyakran patika címer, így Bécsben is.

19 (Megjegyzés - Popup)

Csallány Dezső: A bizánci fémművesség emlékei. Antik tanulmányok 1954, 101–128, főleg 114–17; I. Erdélyi: Die Kunst der Awaren, Budapest, 1966. 26–30, 35–37.

20 (Megjegyzés - Popup)

E. Jonás: Monnaies du temps des Avars es Hongrie. Demareteion I, 1935, 130–136;

D. Csallány: ВИЗАНТИЙСКИЕ МОНЕИ В АВАРЕКИХ НЕХОДКАХ.

Acta Arch. Hung. II, 1952, 231–250; L. Huszár: Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit im mittleren Donaubecken. Acta Arch. Hung. V, 1955, 61–109. A bizánci utáztatok: 307. sz.: Herakleios (610–640); 308. sz.: IV. Konst. Pogonatos (668–685); 382. sz., 401. sz.: IV. Konst. Pogonatos – Csallány a bolgárok Duna melléki államalapításával hozza kapcsolatba a bizánci pénzek beáramlásának megszűnését Konst. Pogonatos után. Fehér Géza meggyőzően mutatta ki, hogy az avar-bizánci kereskedelem útjai nem kerültek bolgár kézre, s ezért az áruk továbbra is szabadon áramolhattak az avarokhoz (Avar-bizánci kapcsolatok és a bolgár államalapítás: Arch. Értesítő LXXXII, 1955, 45–47). Ennek ellenére bekövetkezett az avar-bizánci kapcsolatok meglazulása. Az avarságot új hatások érték, melyeknek helyén öröksége már nem vall közvetlen bizánci forrásra.

21 (Megjegyzés - Popup)

P. Váczy: Les racines byzantines du christianisme hongrois. Nouvelle Revue de Hongrie XXXIV, 1941, 99–108. A kérdés megérett új tárgyalásra.

22 (Megjegyzés - Popup)

Bizáncban és Közel-Keleten még egyéb kehelytípusok is használatban voltak, de ezek nem terjedtek el az avar világban. Gondolunk a kétfüles kelyhekre, melyek korábban Nyugaton is el lehettek terjedve, valamint az igen öblös, tálszerű kelyhekre, amelyeket ismerünk az írországi Ardagh-ból, a cornwalli Trewhiddle-ből, Hexham-ból (Northumberland), valamint Ibéria Silos kolostorából. Ez utóbbiak dombszerű talpon állnak, nodusszal vagy anélkül, csőlábbal (erre vö. V. H. Elbern alapos összefoglalását: Der eucharistische Kelch im frühen Mittelalter. Zeitschrift d. deutschen Vereins f. Kunstwissenschaft XVII, 1963, 23 kk., 34 kk.; 21. kk., 41. kk., 48.) Az említett angolszász, ír és ibér öblös kelyhek rokonságban állnak kopt edényekkel, ezek pedig közép-ázsiai práhuzamokat mutatnak (vö. I. Erdélyi: Die Kunst der Awaren: 2. sz. ábra, egy VI. századi falfestményről). E csoportba kell sorolnunk a Martinovka-i (Dnyeper-vidék) edényformájú kelyhet is. (N. Fettich: Archäologische Studien zur Gesch. der späthunnischen Mitellkunst. Budapest, 1951, XXIII. 2. tábla). Ebből is látható, hogy az avarok a Duna mellékén kikerültek Ázsia – beleértve Kisázsia – hatása alól.

23 (Megjegyzés - Popup)

N. Fettich: Archäologische Studien 109 kk. Datálása korai.

24 (Megjegyzés - Popup)

Csallány Dezső: Kora-avarkori edények Magyarországon (Dolgozatok. XVI). Szeged, 1940, 131 kk.; Gy. László: Études archéologiques sur l'histoire de la société des Avars. Budapest, 1955, 22, 44 (Kis-Kőrös–Vágóhíd), 227, (Bócsa), 253 (Tépe), 279 (Malaja Perescsepina), I. és XLII. tábla. Vö. még László Gy.: A tépei lelet. Arch. Ért. 1940, 77–90; L. Matzulewitsch: Byzantinische Antike. Berlin 1929, 109–111.

25 (Megjegyzés - Popup)

B. Svoboda: Poklad byzantského kovotepce v. Zemianském Vrbovku (Der Verwahrfund eines byzantinischen Meisters im Zemiansky Vrbovok). Památky Archeologické XLIV, 1953. A leletet a turócszentmártoni (Turciánsky Sv. Martin) a Szlovák Nemzeti Múzeumban őrzik.

26 (Megjegyzés - Popup)

Csallány: Kora-avarkori edények 131 kk. – A Tihanyi téri két ezüstkehelyre: László Gy.: Budapest a népvándorlás korában (Budapest története I/2). Budapest, 1942, 789. – A Zelovce-i kehelyre: Z. Cilinská: Včasnostredoveké pohrebisko v Zelovciach (Archeologické rozhledy XIX, 1967, 674). A kehely (222. ábra) a VII–VIII. században használt temető 257. sírjából került elő. A lelőhely, Zsély (Zelovce) nem messze fekszik Nemesvarbóktól. (Zemiansky Vrbovok) az Ipoly középső szakaszán. Az adatot Cs. Sós Ágnes szívességének köszönhetem.

27 (Megjegyzés - Popup)

N. Mavrodinov: Le trésor protobulgare de Nagyszentmiklós, Budapest 1943, 19, XXXVI. tábla.

28 (Megjegyzés - Popup)

V. H. Elbern a korai kelyhek katalógusában (Der eucharistische Kelch. Kat. Nr. 30) ezeket írja: „Der lange in amerikanischem Privatbesitz befindliche Kelch entstammt der gleichen Kunstlandschaft wie der Tassilokelch”. Ez így aligha helyes. Bella Lajos szerint a kehely Paur Iván gyűjteményével együtt jutott a soproni múzeum birtokába. Paur Iván 1881-ben kapta lovag Carstanjen Gusztávtól, aki viszont 1879-ben szerezte (A sopronmegyei múzeum néhány érdekesebb tárgya: A sopron-megyei régészeti társulat második évkönyve 1891. Sopron 1892, 46–50. Közölve előbb: Arch. Ért. X, 1890.).

29 (Megjegyzés - Popup)

A magyar történeti ötvösmű-kiállítás lajstroma. 1884. február 17. Budapest, II. rész 109: „Scindpald kelyhe... Kiállítja Paur Iván”.

30 (Megjegyzés - Popup)

A XVIII. sz. végén az Ikva Petőháza mellett folyt ugyan el, de Szergény és Süttör – akkor Söjtör – között veszett el a Hanságban. A magasabban fekvő Sarródot, hol 1956-ban avar sírokat tárt fel Nováki Gyula, félszigetként nyaldosta a víz. (L. Görög, Magyar Átlás. Viennae, 1802, XV. tábla, mely XVIII. sz. végi felvétel alapján készült). Szergényt egy 1373. évi oklevél *iuxta aquam Fertew* említi (Csánki: Magyarország tört. földr. III, 632). Eszerint a régi vízállást Sarród és Szergény közt kell elképzelni. Amikor a kelyhet 1879-ben vízszabályozás alkalmával megtalálták, az Ikva Petőháza falutól körülbelül 5 km távolságra érte a Hanságot. Erre vö. Gönczy P.: Magyarország kézi atlasza. Budapest é. n.

31 (Megjegyzés - Popup)

Kelyhünket az újabb irodalom mint petőházi leletet tartja számon (V. H. Elbern: Der eucharistische Kelch. Kat. Nr. 30; H. Schnell: Bayerische Frömmigkeiten. Kult u. Kunst in 14 Jahrhunderten. München (Zürich, 1965, XXV. t., 28. l.; J. Werners Zum Cundpald-Kelch von Petőháza. Jahrbuch des

Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz XIII, 1966, Mainz, 1968, 265–275).

32 (Megjegyzés - Popup)

Bella i. m. 60. Hogy valóban nem a cukorgyár alapozása alkalmával találtak rá a kehelyre, mutatja Ikvai Nándor beszámolója is a lelet körülményeiről, melyet Bóna István közöl (Cundpald fecit. A petőházi kehely és a frank térítés kezdetei a Dunántúlon. SSz. XVIII, 1964, 232–33.). Eszerint a kehely az Ikva Süttör felőli oldalán került elő a folyóból a meder szabályozásakor.

33 (Megjegyzés - Popup)

A Trewhiddle-i kehely három részét is nitszőgek tartják össze (V. H. Elbern: Der eucharistische Kelch. Kat. Nr. 20).

34 (Megjegyzés - Popup)

A Tassilo-kehelyre vö. G. Haseloff: Der Tassilokelch. München, 1951; W. Neumüller–K. Holter: Der Codex Millenarius. Linz, 1959, 88 kk.; V. H. Elbern: Der eucharistische Kelch 13 kk., Kat. Nr. 17.; H. Schnell: i. m. VII., XXXV. tábla. – Bóna helyesen mutat rá azokra a lényeges különbségekre, melyek a Cundpald-kelyhet a Tassilo-kehelytől elválasztják (SSz. 1964, 218, 227 kk.). J. Werner szerint a Cundpald-kehely Mondsee vagy Kremsmünster kolostori műhelyében készült, ugyanakkor elismeri, hogy művészi kidolgozás dolgában elmaradt e kultúrközpontok egyéb megnyilvánulásai mögött (i. h. 273 kk.).

35 (Megjegyzés - Popup)

J. Werner (i. h. 271) a három vágatú levélkét három szemből álló szőlőfürtnek értelmezi – mondanunk sem kell, teljesen alaptalanul. A szőlőbogyókat másképpen ábrázolták, mint Bizáncban, mind latin kultúrterületen. Erre példa: elefántcsont dipthychon (VI. sz. eleje) Muránóból, jelenleg a ravennai Museo Nazionaleban (R. Talbot–Rice: Art of the Byzantine Era. New York, 1963, 7. ábra); márványrelief a velencei San Marco templomból, XII. sz. (uo. 167 ábra); elefántcsont dipthychon, Tours (?) 800 kör. (A. Goldschmidt: Die Eifenbeinskulpturen aus der Zeit der karolingischen u. sächsischen Kaiser. Berlin, 1914, 178, LXXXIII. tábla); Kells-i evangeliarium Írországból, VIII. sz. eleje (A. Boeckler: Abendländische Miniaturen, Berlin–Leipzig, 1930, 9. sz. tábla). Az ív jobb és bal oldalán kehelyben elhelyezett szőlőfürtök láthatók, amelyeknek ábrázolása különbözik a háromvágatú levelekétől. St. Gallen-ben is találunk példákat: az ún. Folchard-psalterium (860 kör.) egyik lapján jól kivehető, hogy a festő másképp festette meg a három szem szőlőbogyót, mint az ugyanott ábrázolt háromosztatú levélkéket (A. Merton: Die Buchmalerei in St. Gallen. Leipzig, 1923², XXII/1 tábla); evangeliarium (IX. sz. vége): itt is egyazon képen kapjuk a hármashagyót a háromosztatú levélkével (Merton i. m. XXXVII/1 és XXXVIII/1 táblák). A Trier-i műhelyben 983 előtt készült evangeliarium, egykor a párizsi Sainte Chapelle birtokában, jól példázza tételünket. János apostol és evangélista képén három- és hatfürtű szőlőtő kúszik az ív külső bal szélén (A. Goldschmidt: Die deutsche Buchmalerei II. kötet. Firenze/München 1928, XI. tábla). III. Ottó evangeliariuma, Echternach-i munka a 983 és 991 közti időből. Ebből közöl Goldschmidt (i. m. II. köt. XLVII. tábla) egy képet, ahol az ív külső bal oldalán szőlőfürtöket és háromrészes levélkét hordoz egy inda.

36 (Megjegyzés - Popup)

A véső anyagot vág ki a felületből. Nincs nyoma annak, hogy a Cundpald-kehely mestere az árkolást anyag

eltávolításával érte volna el.

37 (Megjegyzés - Popup)

Avar tárgyakon is előfordul, de ritkán, a szalagfonat. Erre vö. Gy. László: Études archéologiques LXVII. tábla (Madaras); I. Erdélyi: Die Kunst der Awaren IV., V., VIII. kép (Homokmégy-Halom, Igar, Környe). A szalagok fordulataiban elhelyezett „szemek”, valamint a szalagon ritmikusan árkolt rovátkák, az erőteljesen kidomborított szélekkel, a fonatokat étellel telítik. A Cundpald-kehely ornamentikája nem ilyen, az az avar mellett „halottnak” tűnik fel. Ugyanígy „mágikus” hatást kelt a germán és a vele rokon angolszász, ír szalagmustra. Vad szövevény, mely teljesen elüt a Cundpald-kehely széles és merev szalagjaitól. Ezeknek kontinentális, „frank” jellege – miként látni fogjuk – ugyan vitathatatlan, de már a stílus kései időszakának felel meg. A kontinentális jellegre vö. Bóna (i. n. 223–224) és Werner (Zum Cundpald-Kelch 270 kk.) helyes megállapításait.

38 (Megjegyzés - Popup)

„A háromszögbe komponált szalagmintához” – írja Bóna (i. h. 225) – „nem találtam párhuzamot”; Werner pedig annak ellenére, hogy a kehely szalagdíszzeit kontinentálisnak tartja, a levélkét – nála „Dreibeerenentraube” – kénytelen „insularis”, idegen behatásnak tulajdonítani (i. n. 271–272).

39 (Megjegyzés - Popup)

K. Forstner „Die karolingischen Handschriften in den Salzburger Bibliotheken” c. kiadványában (Salzburg, 1962) a 9. sz. ábrán egy *p* iniciálét közöl, melynek félkörében két helyen is található a kérdéses levélke. Ugyancsak nála az első ábrán egy *Q* iniciálét látunk, mezejében három félköríves levélkével, de a középső félkör hegyben végződik (800 kör., St. Amand kolostorából). A Kremsmünster-i scriptorium Fragm. I/2 *A* betűjén tört vonal köti össze a két szárát a Cundpald-kehely feliratán szereplő *A* módjára. Ennek a tört vonalnak folytatása három vágatú levél, a középső karéj azonban nem körformájú, hanem hosszant nyújtott. Még inkább különbözik a Cundpald levélkedéstől a Codex Millenarius *Q* iniciáléján szereplő levéldísz. Három vágatú, de a középső karéj itt még inkább megnyújtott. Emiatt a levélke nem hozható kapcsolatba a Cundpald-kehely lóhereformájú leveleivel. Pedig ezen a *Q* iniciálén a levélke valóban háromszögletű szalagkompozícióból nő ki. (Neumüller–Holter i. m. 20, 34. ábra).

40 (Megjegyzés - Popup)

A díszek rekeszbe foglalása annak jele, hogy mintául illuminált kézirat szolgált. Bóna összeállította a Cundpald-kelyhen található szalagmintákat, majd összevetette velük VIII. századbeli kódexek festett lapjait (i. h. 224–226). Hasonló módszert követett Werner is (i. h. 269). Az illuminált kéziratokban felfedezett párhuzamok azonban nem sokat bizonyítanak. Ugyanaz a motívum különböző kéziratcsoportokban is feltűnik, sőt a VIII. századra sem korlátozható. Ennek igazolására a St. Gallen-i kéziratokból két példával szolgálunk. Eltekintve a háromszögbe komponált szalagoktól, Bóna három mustrát különböztet meg, melyeket A, B és C betűvel jelöl. Ha nagyon szigorúak vagyunk, nem három, hanem négy mustráról kell beszélnünk, mert a B alatt tulajdonképpen két eltérő mustrát találunk. Nevezük el az A mustrával szomszédos B mustrát B₁-nek, akkor a B₂-ről megállapíthatjuk, hogy előfordul egy St. Gallen-ben Grimald apátsága idején, 850 után, készült kódexben is (Genf, Egyet. Könyvtár, lat. 37a) az *I* iniciálén, melynek képét Merton kiadványában (i. m. XVIII/1. t.) közli. A kupa száját díszítő C mustrára ugyancsak akad St. Gallen-i párhuzam, éspedig a IX. sz. végéről. A St. Gallen-i apátsági könyvtár Cod. 562. sz. alatti Vita

sancti Galli-je ez szép *M* iniciálét tartalmaz a 2. könyv elején, amelynek díszítő motívuma egyezik a Cundpald-kehely C szalagfonatával (Merton i. m. XLII/2. tábla).

41 (Megjegyzés - Popup)

A vita, mely a Corbie-nak tulajdonított kéziratok körül támadt, nem érinti a korai időszakot, így az általunk idézett illuminált kéziratokat sem. Csak a Kopasz Károly udvari másoló- és festőiskolájáról állapították meg, hogy nincs köze Corbie-hoz (vö. Boeckler i. m. 10 kk.; O. Homburger: Eine karolingische Schule von Corbie. Karolingische u. Ottonische Kunst. Forschungen zur Kunstgesch. u. christlichen Archäologie III. Wiesbaden, 1957, 412–426). Kopasz Károly udvari műhelyéről A. M. Friend: The Carolingian Art in the Abbey of Saint-Denis. Art Studies I, 1923, 132 kk.; ua.: Two Manuscripts of the School of Saint-Denis. Speculum I, 1926. 59 kk.

42 (Megjegyzés - Popup)

E. H. Zimmermann: Vorkarolingische Miniaturen. Berlin, 1916, XCIII., CII/d. táblák (Cambrai: Ms. 684/624/fol. 150a; VIII. sz. 2. fele), CX. tábla (Párizs: lat. 11627; 800 kör.).

43 (Megjegyzés - Popup)

V. H. Elbern: Der Adelhausener Tragaltar. Formenschatz u. Ikonographie. Nachr. d. Deutschen Instituts f. merowingische u. karolingische Kunstforschung. Erlangen, 1954; W. Braunfels: Die Welt der Karolinger und ihre Kunst. München, 1968, XI. tábla. Tragaltar aus dem Kloster Adelhausen um 800.

44 (Megjegyzés - Popup)

St. Gallen-ben a scriptorium megindulásakor egyszerű kacsok élénkítik a rajzok vonalát (Merton, i. m. I–III. táblák), később a díszek kerek bimbócskák, középtű ponttal (uo. IV/2; VII. táblák), de ezek a IX. sz. közepén eltűnnek (uo. 22). A levélmotívumok még ezeknél is későbbiek, keskenyek, hegyben végződnek s rendszerint a betűk szárát zárják le (uo. VI/3, VIII; IX/2; X/1; XI/1. táblák).

45 (Megjegyzés - Popup)

Nem lehet véletlen, hogy a kerek szélű lóherére emlékeztető levélke mindjárt a háromszögbe font szalagdísz végén jelenik meg. A motívum készen juthatott St. Gallenbe. E jellegzetes levélkét mutatják a következő táblák: Merton i. m. XVII/1. (IX. sz. közepe); XXI/2. és XXII/1. (860 kör.); XXVII/1. (860–70); XXXI. és XXXII/1. a Psalterium aureumban (872 után); XXXIV/1. (IX. sz. vége); XXXVIII/2. (IX. sz. vége); XLI. (900 kör.); XLII. (IX. sz. vége); XLVI/1. (X. sz.); stb. Másutt előbb is előfordul a levélke, de csupán egyedül: Salzburg, VIII. sz. vége (Forstner i. m. IX. ábra); Laon, 760 kör. (Zimmermann i. m. Tafelband II, 147. tábla); Ada-csoport, 800 kör. (Goldschmidt; Die deutsche Buchmalerei I, XLIV. tábla); Luxeuil, VIII. sz. eleje (W. Braunfels i. m. 23. kép).

46 (Megjegyzés - Popup)

A háromszögalakú szalagdísz levélke nélkül valószínűleg insularis eredetű, de korán elterjedt a kontinensen. St. Gallen-ben mindjárt a scriptorium megindulásakor ismert (vö. Merton i. m. III/1.; VII.; XII/1.; XIII/1.; XVI/1. táblák, stb.). Angolszász példára mutat a VIII. sz. elején Lindesfarne-ben (Northumbria) készült evangeliarium (Boeckler i. m. 17 kk., XI. tábla), valamint az angolszász hagyomány alapján dolgozó Thomas a Trier melletti Echternach-ból a VIII. sz. utolsó negyedében (Golschmidt i. m. I., VII. tábla).

Egyéb példák a háromszögbe komponált szalagdíszre: Goldschmidt i. m. XLI., XLIX. táblák, stb.; Boeckler i. m. XX. tábla, stb.; Boeckler i. m. XX. tábla, stb.; Zimmermann i. m. Tafelband IV, 275, 329, 331. táblák.

47 (Megjegyzés - Popup)

Grimald életére: P. Kehr, Ludwig der Deutsche (előszó az oklevelek kiadásához). Berlin, 1932, XIX. kk.; J. Fleckenstein: Die Hofkapelle der deutschen Könige I. Stuttgart, 1959, 65, 71, 89 kk., 107 kk., 168–177, 180 kk. Hilduinra: uo. 52–54.

48 (Megjegyzés - Popup)

Corbie scriptoriuma: J. Porcher: Les débuts de l'art carolingien et l'art longobard. Atti dell' 8° Congresso di studi sull'arte dell'Alto Medioevo Milanó, 1962, 55 kk.; Homburger i. h. 411 kk. – Saint-Denis: A. M. Friend két idézett tanulmánya (Art Studies I, 1923 132 kk.; Speculum I. 1926 59 kk.).

49 (Megjegyzés - Popup)

Az irányváltoztatás általános. Metz, mely a frank Austrasia székhelye volt, kiváltképpen példát mutatott (Goldschmidt: Die Elfenbeinskulpturen 72., könyvtábla, IX. sz. közepe; Boeckler: Abendl. Miniaturen XXI. tábla, Drogo püspök sacramentariuma megh. 855). St. Gallen-ben 860 kör. kezdődött a változás, mégpedig a Psalterium Folchardi lapjain. Az apát még Grimald volt, de a kódex festésére és másolására Hartmut, Grimald állandó helyettese és későbbi utódja adott megbízást. Folchardot 855–895 közt látjuk tevékenykedni (vö. Merton i. m. 34 kk. és a XXI–XXVI. táblák). Psalterium aureum, St. Gallen, Stiftsbibl. cod. 22 Merton i. m. XXVIII–XXXII. táblák, szöveg 38 kk., 71 kk. és Goldschmidt: Die deutsche Buchmalerei I. köt. LXVII. tábla). További példák St. Gallen-re: Merton, i. m. XXXVII. tábla (IX. sz. vége); LIX. tábla (X. sz. eleje) stb. Fuldára: X. sz. utolsó negyede, sacramentarium (Elbern, Das erste Jahrtausend. Tafelband CXC. tábla). Trier: Sacramentarium a X. század utolsó negyedéből (Goldschmidt: Die deutsche Buchmalerei II. köt., XV. tábla).

50 (Megjegyzés - Popup)

Merton i. m. 71.

51 (Megjegyzés - Popup)

L. a következő táblákat Mertonnál: XXX/1 (872 után); XLII/1 (IX. sz. vége); XLIV/2. (X. sz. kezdete); LXXI/2 (XI. sz. első fele); LXXXIX (X. sz. közepe, Reichenau).

52 (Megjegyzés - Popup)

A magyar történeti ötvös-kiállítás lajstroma. 1884. február 17, Budapest II. rész 109. A név a kereszt után következik; első két betűje ma már alig kivehető. Az arany csak a C szárát felül lezáró keresztvonalon maradt meg, a szár árka ugyan szemmel követhető, végét azonban elpusztította a korrózió. Az U unciális, gömbölyű szára éppen a két végponton őrizte meg az aranyozást. A szár vonala már csak a színes felvételen mutatkozik. A U másik szára egyenes és végig ép, medrét ma is arany tölti ki. Különös véletlen folytán a Magyar Nemzeti Múzeum (Tört. Múzeum) fényképgyűjteményében a régi felvételek között az egyik a kelyhet éppen arról az oldaláról mutatja be, amelyen a névből ez a betűsor áll: CUND (348. N.). A felvételen jól kivehető, hogy a kezdő betű C, nem pedig S, miként 1884-ben olvasták; de G sem, amellyel a

C betű könnyen összetéveszthető. Ugyanilyen világosan rajzolódik ki a név második tagja is. Ez kétségtelenül unciális *U*, amelynek erősen görbülő szára fent és lent egyaránt ékformában záródik s elég magasan csatlakozik a betű másik, merev szárához. Így történhetett meg az a furcsa dolog, hogy az *U* betűt két betűnek (*C* és *I*) vélték.

53 (Megjegyzés - Popup)

A jellegzetes *A* a tört összekötő vonallal görög eredetű és már időszámításunk előtt megvolt. Latin szövegben csak i. sz. IV–V. században tűnik fel anélkül, hogy kiszorította volna a klasszikus *A* formát. A tübingiai egyetemi könyvtár IV. századi Vergilius-kézirata (Lat. fol. 416) már alkalmazza, de csak a nagy kezdőbetűkben (E. A. Lowe: Codices latini antiquiores I, Oxford 1934, 13. sz.). A való helyzetet felfedi két rokon fogadalmi táblácska szembeállítása egymással, az egyik görög (Sziszekről, Jugoszlávia), a másik latin (Erdélyből) írású. Az *A* betű csak a görögben mutat megtört vonalú alakot, a latinban a hagyományos, klasszikus *A* fordul elő (Alföldi A.: Latin keresztény felirat Erdélyből a Kr. u. IV. századból. Arch. Ért. 1942, 252–55, ua.; Keletmagyarország a római korban. Törttud. Int. Évkönyve 1943, 90). A Krisztus-monogram alfája és omegája az új *A* típus első terjesztője volt Nyugaton. Példa erre a római Santa Sabina nyugati kapujának faajtaja (430 kör.), amelyen a görög omega párja a tört szárú alfa (W. Fr. Volbach): Frühchristliche Kunst, München, 1958, 103. tábla). Ilyen jellegzetes *A* szerepel Maurianus sírkölapján i. sz. 530–533 (Museo dell'alto medioevo, Roma, Viale Lincoln 1); VI. századi nyugati gót liturgikus bronzkészítményeken Spanyolországban és Portugáliában (Pedro de Palol Salellas és Fernando Russel Cortez cikkek: Forschungen zur Kunstgeschichte u. christlichen Archäologie I/2. Frühmittelalter, Baden-Baden 1954, 19., 23., 26. ábrák); a Porec-i (Parenzo) basilica eufrasiana szentélyének mozaikjain található feliratokon a VI. sz. közepéről (Bruno Molajoli): La basilica eufrasiana di Parenzo Padova, 1943,² 50–53. ábrák); a ravennai mozaikok (V–VI. sz.) feliratain, így Battistero Neoniano (kupola), S. Vitale, S. Apollinare Nuove, S. Apollinare in Classe számos helyén; Agnello érsek (556–569) márvány szószékén, érsekek szarkofágjain (Volbach i. m. 152–185. ábrák; M. Lawrence; The Sarcophagi of Ravenna, 1945); a milánói S. Vittore (S. Ambrogio épülettömbjében, V. sz.) NAVOR feliratú mozaikján (R. Kömstedt: Vormittelalterliche Malerei. Augsburg, 1929, 56. ábra); Wittislingen-ben sírban talált fibula keresztény feliratán, 600 után (H. Schnell: Bayerische Frömmigkeit XXII. tábla); Pertram apát sírkövén (VII–VIII. sz.) váltakozva klasszikus *A*-val (Elbern: Das erste Jahrtausend. Tafelband CLXXIV. tábla); a Merovingok pénzén stb. A betűtípus használata nem általános, sokszor ugyanazon a feliraton vegyül többfajta *A* egymással. Ezt a hagyatékot vették át a Karolingok és az Ottók, s adták tovább a középkor későbbi századainak. A példák nem hiányoznak az 1000 előtti évszázadokból, a hivatkozást rájuk feleslegesnek tartjuk. Elegendő, ha rá rámutatunk arra, hogy a görög eredetű *A* Salzburgban, Kremsmünster és Mondsee apátságában is ismert volt a Karoling-korban (Forstner i. m. 4. ábra; Neumüller–Holter i. m. 34., 42. ábrák). Corbie, melynek régebbi scriptoriumával fentebb foglalkoztunk, hasonlóképpen egy csomó példát ad a görög *A* használatára (Zimmermann: Vorkarol. Miniaturen II. Tafelband 93, 102/b, 102/d, 104/a, valamennyi a VIII. századból; Manuscripts a peintures du VIIe au XIIe siècle. Paris, Bibl. Nationale 1954, XII. tábla 84 sz., IX. sz. eleje; Zimmermann i. m. II. 107/d, 110/c, 800 kör.). A St. Gallen-i kéziratok első időszakából idézzük a következő adatokat: Merton i. m. I/2., V/1., VI/3. táblák. Meg kell még jegyeznünk, hogy a Cundpald-kehellyel kapcsolatban annyit idézett Tassilo-kelyhen is találkozunk a görög *A*-val, mégpedig a *Tassilo* névben, ellenben a Krisztus-monogram a medálionban klasszikus latin *A*-val van írva (Elbern: Der eucharistische Kelch 13 és Kat. 17. sz.), ami más mester kezére vall. A görög *A* korai és késői használata, valamint nagy elterjedése miatt nem alkalmas arra, hogy általa a Cundpald-kehely korát és készítési helyét meghatározzuk.

54 (Megjegyzés - Popup)

Már B. Bischoff megállapította, hogy a feliratnak nincs köze az angolszász íráshoz (szakvéleménye J. Werner cikkéhez: *Zum Cundpald-Kelch 277*), s ezt mi is – Bóna Istvánnal (i. h. 227) szemben – így találtuk.

55 (Megjegyzés - Popup)

Az írás vegyes jellegét nem árt hangsúlyoznunk. Egy-egy példát csipegetve századok kézírataiból: a *Breviarium Alarici* párizsi kéziratán (Bibl. Nat. Lat. 12238) a VII–VIII. századból a titulusok unciális betűi capitalisszal keverednek. Ezt Lowe (i. m. V, 617. sz.) „fél-unciálisnak” nevezi. A közölt szövegben pl. unciális *U* betűt követ capitalis *E*. Következő példánk a VIII. sz. végéről egy elefántcsont-könyvfedél (Adacsoport), amelyen Mária neve capitalis quadrata, a szöveg *E* betűje viszont unciális. Ugyanitt görög *A* is (Goldschmidt: *Die Elfenbeinskulpturen* II. tábla). A IX. századból úgyszintén egy könyvtáblát idézhetünk. Elefántcsontból készült Toursban. Rajta MARTINUS neve capitalis, kivéve az *U*-t, mely ugyanolyan jellegű unciális, mint a Cundpald-kehely feliratának *U* betűje (uo. LXV. tábla). Gizella magyar királyné fogadalmi keresztje 1006 után készült Regensburgban. Noha a felirat capitalis quadrata, az *E* betű következetesen unciális. (H. Schnitzler: *Zur Regensburger Goldschmiedekunst. Wandlungen christlicher Kunst im Mittelalter. Forschungen zur Kunstgeschichte u. christlichen Archäologie* II. Baden-Baden, 1953, 171 kk.) stb.

56 (Megjegyzés - Popup)

Lássunk néhány példát: IX. sz. eleje, Adacsoport, *I* iniciálé, az EVANGELIUM szóban az első *E* unciális, a másik *E* capitalis (Goldschmidt: *Die deutsche Buchmalerei* I, 48. tábla); IX. sz. közepe, Franciaország, flabellum, a szövegben kétfajta *E* (Goldschmidt, *Die Elfenbeinskulpturen* LXVI–LXVIII. táblák); IX. vagy X. sz. Adacsoport, könyvtábla, az *E* betű egyszer unciális, másszor capitalis (uo. XV. tábla); 1019-ből II. Henrik selyemhímzésű csillagöltönyén capitalis *E* változik unciális *E*-vel (Schnell: *Bayerische Frömmigkeit* LX. tábla); hordozható oltár Watterbachból 1020/40 kör., kétféle *E*-vel (uo. LXIV. tábla); XI. sz. kölni, freisingi és belgiumi miniaturákon főleg az *A*, *E*, *U*, *M* ugyanabban a szövegben egyszer unciális, másszor capitalis (Boeckler i. m. 38., 42., 51., 56., 57. tábla); XI. első fele, Reichenau, Echternach, Regensburg, Seon, Köln illuminált kézíratain főleg az *E*, *U*, *M* típusváltozásai ugyanabban a szövegben (Goldschmidt, *Die deutsche Buchmalerei* 35., 38., 50., 53., 54., 60., 63., 72., 73., 76., 77., 78., 79., 91., 95., 96. tábla). St. Gallen scriptoriuma sem ügyelt többé az írásforma tisztaságára és unciális betűket kevert a capitalisba vagy megfordítva. Ezt a jelenséget a IX. sz. végétől kezdve, de kiváltképpen a XI. sz. első felében figyelhetjük meg (Merton i. m. XXXIV; XLII/2; LXX/1; LXXII/1.; LXXVI/2; LXXX/2).

57 (Megjegyzés - Popup)

A legközelebbi párhuzamot a Cundpald-kehely betűformáihoz Szt. Liudger kelyhének feliratán találjuk. A betűk szárai kis háromszögű idomban végződnek, miként a Cundpald-kelyhen. A Liudger-féle kehely Szászországban készült a IX. sz. második felében vagy a következő században, s így közel egykorú a Cundpald-kehellyel (Elbern: *Der eucharistische Kelch* 3 kk. Kat. 9. sz.). A betűk megformálásának ez a módja nem illik a festőtechnikához, nem is nagyon mutatkozik a miniaturákon és a falfestményeken (Goldschmidt: *Die deutsche Buchmalerei* I, 48. sz. kép: Adacsoport, IX. sz. eleje; D. Diring: *The illuminated book*. London, 1958, III/3. tábla, szöveg 140: Codex Amiatinus, fol. 2. v. Toszkána, 900 után). Annál gyakoribb az olyan tárgyakon, amelyekre vésővel vagy poncolóval rakták fel a betűket. Sírkövek

tanúsága szerint ez az eljárás a görögöknél már igen korán meggyökeresedett. Konstantinápolyból az Arkeoloji Müzei sírkő-gyűjteményét idézhetjük (pl. Platthis sírköve III–II. sz. i. e. En. No.: 4839, F. Kat. No. 152; Méniskos-sírkő II. sz. i. e. En. No. 5045, F. Kat. 35; Dizales sírköve III. sz. i. sz. En. No. 358, F. Kat. 1049; stb.). Nagy L. „Pannonia sacra” c. tanulmányában (Szt. István-Emlékkönyv, Budapest, 1938. I. 93: 7. sz.; 103: 65. sz.; 104: 66. sz. kép) közli néhány sírkő képét Savariából, Sirmiumból. Latin feliratuk capitalis quadrata betűkből áll, az *A* már tört karú, a száraz a jellegzetes háromszögű végződést mutatják. Példák a korai középkorból: a liguriai Albenga Baptisteriumának mozaikképén a Szentháromság ábrázolása, V. sz. 2. fele (G. Schiller: *Iconographie der christlichen Kunst*. Gütersloh, 1966, I, 384; 344. sz. kép); Ravenna, Agnello érsek szószéke, VI. sz. (Volbach i. m. 158. kép); fibula, hátán keresztény felírással Wittlingenből, 600 után (Schnell: *Bayerische Frömmigkeit XXII*. tábla); elefántcsont-domborműves könyvtábla. Genoels-Elderenből (Belgium), VIII. sz. (Schiller i. m. I. 272, 75. ábra); elefántcsont-könyvtábla, Tours-i iskola, IX. sz. (Goldschmidt, *Die Elfenbeinskulpturen* 153, LXV. tábla); ládika, Tournai-iskola, 900 kör. (uo. 161. LXXIII. tábla); könyvtábla, Sankt Gallen, 900 kör. (uo. 163a, LXXV. tábla); hordozható oltár Watterbachból, 1020/40. kör. (Schnell: *Bayerische Frömmigkeit* 64. tábla); stb. Látnivaló, hogy a betűk írásának ez a technika sajátossága a Cundpald-kehely korára és eredetére nézve nem ad útbaigazítást.

58 (Megjegyzés - Popup)

A kéziratok közül B. Bischoff hivatkozik a Breviarium Alarici VII–VIII. századi párizsi kéziratára, amelyet mi is idéztünk, valamint a berni Burgerbibliothek 219., francia eredetű kéziratára a VII. sz. végéről (Lowe i. m. V, 617. sz.; VII, 860. sz.). Utóbbinak betűtípusa – pl. szárvégi vízszintes vonáska – azonban eltér a *Cundpald fecit* felirattól, viszont ugyanennek a könyvtárnak egy másik darabja (uo. VII, 592. sz. F219/3 és Párizs, Bibl. Nat. Lat. 10233) unciális és fél-unciális írásával, ugyancsak a VII. sz. végéről, de Spanyolországból, hasonlít rá. A kérdéses feliratok közül Pertram apát sírkövét említjük, melynek kopt-gall mintájára mutat rá Elbern (*Das erste Jahrtausend. Tafelband* 174. kép. Vö. H. Gombert: *Frühchristliche Grabsteine vom Mittelrhein*. Mainz, 1940, 34, 40; G. Behrens: *Das frühchristliche u. merowingische Mainz*. Mainz, 1950, 7.). B. Bischoff erről a kérdésről is ír (vö. Werner: *Zum Cundpald-Kelch* 277). Meg kell jegyeznünk, hogy az Iszlám elől menekült szír, kopt és egyéb keleti lakosság nagyszámú kolóniát alapított a Földközi-tenger keresztény országaiban, elsősorban Galliában. E keletiek hatására, nem pedig a germán runák mintájára, vezetjük vissza a betűk írásának Rajna-vidéki sajátosságát: a száraz megnyújtását és vízszintes vonallal való lezárását. Ugyanis Bizánc körzetében már 400 körül van példa erre (Szaloniki, Hagios Georgios); a kupola mozaikfrizén, Szt. Onesiphoros, Prophyrios feliratán (Volbach i. m. 124., 125., 127. ábrák).

59 (Megjegyzés - Popup)

A Köttlach-i bronzok korára és elterjedési körzetére utalnak E. Diez: *Die Funde von Krungl u. Hohenberg*, Wien, 1906; R. Pittioni: *Der frühmittelalterliche Gräberfund von Kettlach*, 1945; K. Dinklage: *Frühdeutsche Volkskultur in Kärnten u. seinen Marken*. Laibach, 1943; J. Korosec: *Pomen nekaterih nakitnih predmelov, najdenih v. Detti v. Banatu* (Die Bedeutung einiger zu Detta im Banat gefundenen Schmuckgegenstände) *Arheoloski Vestnik* V, 1954, 50–60. német kivonat 60–62; K. Dinklage: *Zur Vor- u. Frühgeschichte des Gailtales Funde aus Förk von der Laténezeit bis zu den Ottonen*. *Carinthia* I/145. köt., 1955, főleg 237, 239, 242; E. Beninger u. Ae. Kloiber: *Oberösterreichs Bodenfunde aus baierischer u. frühdeutscher Zeit. Jahrbuch des oberösterreichischen Musealvereines CVII*. Linz, 1962, 228–229. és a 39., 66., 70. sz. leletleírások. Alsó-Ausztriában Zwenterdorf-ban (Tulln körzete) pénzlelet a XI. sz. elejére

határozza meg a Köttlach-i kultúra korát. Nyugat-Magyarországon Oroszvárról ismerünk Köttlach-típusú leletet (Fettich Nándor szíves közlése). Ezzel természetesen nem merítettünk ki se az ismertetett, se a publikálatlan anyagot.

60 (Megjegyzés - Popup)

358/res P. M./1933. XV. számú rendelet a soproni rektorhoz. Erdészeti és Faipari Egyetem (EFE) Központi Irattár, 16 eln./1933.

61 (Megjegyzés - Popup)

Gál István III. éves bölcsészkar hallgató.

62 (Megjegyzés - Popup)

VKM 19.885/1933/IV. sz. rendelete kiterjesztve megfelelő alkalmazás végett a soproni főiskolára is. Az érintett hallgatók a következő voltak: Alpár László, Beck Márta, Bertók János, Birki Ágnes, Gergely János, Jakó Géza, Kelemen János, Mészáros Zoltán, Mód Péter, Németh Béla, Schöpflin Gyula, Stolte József, ifj. Szabó István, Széll Jenő és Weisz Emilia.

63 (Megjegyzés - Popup)

Főiskolai tanácsülési jegyzőkönyv. EFE Központi Irattár 1932. I–11–1933. VII. 28.

64 (Megjegyzés - Popup)

A megmozdulásról nem maradt írásos feljegyzés, csak következményeiről. Az esemény lefolyásáról Dr. N. E. egyetemi tanár és Dr. S. L. egykori Ifjúsági Köri elnök volt szíves tájékoztatni. Az akkori eseményeknek résztvevői voltak.

65 (Megjegyzés - Popup)

EFE Központi Irattár 803/1934/35. szám.

66 (Megjegyzés - Popup)

A Horthy-rendszer idején a társadalmi egyesületek központi szerve, melyet a háttérből a kormány irányított. Teljes neve: Társadalmi Egyesületek Szövetsége.

67 (Megjegyzés - Popup)

A „Sopronvármegye” 1935. márc. 17-i száma is beszámol arról, hogy a műegyetem ifjúsága délelőtt 1/2 10 órakor külön és nem a TESZ-szel tartotta meg ünnepélyét.

68 (Megjegyzés - Popup)

A M. Kir. József Nádor Műegyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Osztályának ülési jegyzőkönyvei az 1934/35. tanévről. EFE Központi Irattár.

69 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége (1920-ban alakult).

70 (Megjegyzés - Popup)

EFE Központi Irattár 768/1924/35. szám.

71 (Megjegyzés - Popup)

EFE Központi Irattár 853/1935/36. szám: Sopronvármegye 1936. márc. 12., 18-i számai.

72 (Megjegyzés - Popup)

Kari ülési jegyzőkönyvek 1940/41. tanév. EFE Központi Irattár.

73 (Megjegyzés - Popup)

EFE Központi Irattár 650/1940/41. szám.

74 (Megjegyzés - Popup)

A Volksbund – teljes nevén Volksbund der Deutschen in Ungarn – a magyarországi németek fasiszta politikai szervezete volt.

75 (Megjegyzés - Popup)

EFE 1939/40. tanévi iktatókönyv 1776. szám; 1940/41. tanévi iktatókönyv 60. és 61. számú bejegyzés.

76 (Megjegyzés - Popup)

EFE Központi Irattárban 1778/1939/40. szám alatt.

77 (Megjegyzés - Popup)

Az eredeti jegyzőkönyvről készült fotokópia alapján. EFE Központi Irattár.

78 (Megjegyzés - Popup)

A Központi Bányászati Múzeum Dokumentációs Gyűjteményének 28. iratgyűjtőjében őrzött fotokópiák alapján. Az eseményt részletesen leírja Tamás László: Ifjúságunk élete a főiskola elhelyezkedésétől a második világháború végéig c. tanulmányában. Megjelenés alatt az egyetemi jubileumi évkönyvben.

79 (Megjegyzés - Popup)

Magyar fordítása: Berthold Heinrich, Josef Bayer és Lars Opl népi németek nemrégén beiratkoztak Sopronban a Bányászati és Erdészeti Főiskolára, hogy ott bányamérnöki tanulmányokat folytassanak. Miután nevezettek diáktársaik már hosszabb ideje a legnagyobb barátságtalansággal vették körül, ez év november 13-án a főiskola egyik tantermében durva szidalmaknak és fenyegetéseknek vetették alá. „Hazaárulóknak”, „német disznóknak”, „Hitler-csöcselék”-nek stb. nevezték őket. Erre talán az a tény szolgáltatta az okot, hogy a három népi német ezen a napon a „Volksbund der Deutschen in Ungarn” jelvényét hordta, amelyre őket az ezévi augusztus hó 30-i német–magyar kisebbségi szerződés teljes mértékben feljogosította.

80 (Megjegyzés - Popup)

EFE Központi Irattára 535/1940/41. szám. Okmányait elküldték és kilépését a főkönyvbe bevezették.

81 (Megjegyzés - Popup)

József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 1941/42. tanévi évkönyve (264) és 1942/43. tanévi évkönyve (259).

82 (Megjegyzés - Popup)

Hábel György erdómérnök szíves levélbeli közlése alapján. Ezekben az időkben erdómérnökhallgató Sopronban, az ifjúsági élet kiváló ismerője.

83 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Mollay Károly: Zsirai Miklós (1892–1955). SSz. 1955, 3–4 szám (161).

84 (Megjegyzés - Popup)

Sopron szab. kir. város közkönyvtárának összesített könyvjegyzéke. I. kötet. Összeáll.: Kund Aranka. Sopron, 1932. 384 l.

85 (Megjegyzés - Popup)

Radó István: A Sopron sz. kir. thj. város közkönyvtárában őrzött Széchenyi könyvtártöredék címjegyzéke. Sopron, 1941. 48 l.

86 (Megjegyzés - Popup)

A városi könyvtárt az 1929. 11. t. c. 2. §-a alapján. A VKM. 1936-ban közgyűjteménnyé nyilvánította.

87 (Megjegyzés - Popup)

A cikk megjelenésének időpontjáig mindez megtörtént. – *(Szerk.)*

88 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron megyei 1. sz. Levéltár. Főispáni bizalmas iratok. 57/1945.

89 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron megyei 1. sz. Levéltár. Főispáni bizalmas iratok. 57/1945.

90 (Megjegyzés - Popup)

600/1945. Me. rendelet „A nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhözjuttatásáról”.

91 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Állami Levéltár (SÁL). Főispáni iratok, 1668/1945.

92 (Megjegyzés - Popup)

SÁL Főispáni iratok, 209/1945.

93 (Megjegyzés - Popup)

SÁL Főispáni iratok, 7/1945.

94 (Megjegyzés - Popup)

SÁL Főispáni iratok, 71/1945.

95 (Megjegyzés - Popup)

SÁL Főispáni iratok, 820–2/1949.

96 (Megjegyzés - Popup)

600/1945. ME. rendelet 35. §.

97 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a 19. sz. lapalji jegyzetben megjelölt iratokban.

98 (Megjegyzés - Popup)

SÁL Főispáni iratok, 178/1945.

99 (Megjegyzés - Popup)

SÁL Soproni Nemzeti Bizottság. Jegyzőkönyv, 1945. ápr. 21.

100 (Megjegyzés - Popup)

Teherán, Jalta, Potsdam, Kossuth, 1969. 400. oldal.

101 (Megjegyzés - Popup)

SÁL Alispáni iratok, 1448/1945.

102 (Megjegyzés - Popup)

SÁL Főispáni iratok, 209/1945.

103 (Megjegyzés - Popup)

SÁL Főispáni iratok, 852/1945.

104 (Megjegyzés - Popup)

SÁL Főispáni iratok, 852/1945.

105 (Megjegyzés - Popup)

SÁL Főispáni iratok, 852/1945.

106 (Megjegyzés - Popup)

100–200-as csoport 11 gazdaság 1612 kh-ból elkobozva 1 gazdaság 132 kh-val, részben megváltva 10 gazdaság 480 kh, visszamaradt a tulajdonosnak 10 gazdaság 1000 kh ($1000 + 480 + 132 = 1612$ kh.)

107 (Megjegyzés - Popup)

200–1000 kh csoportban 63 gazdaság 10 722 kh. Ebből elkobozva 1 gazdaság 959 kh, részben megváltva 21 gazdaság 1621 kh, teljesen megváltva 41 gazdaság 6042 kh. A részben megváltott 21 gazdaságból megmaradt 2100 kh, ez átmegey a 100–200-as csoportba ($959 + 1621 + 6042 + 2100 = 10\ 722$ kh).

108 (Megjegyzés - Popup)

SÁL Főispáni iratok, 947/1948.

109 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Világosság II. évfolyam, 121. sz. SÁL Főispáni iratok. 947/1948.

110 (Megjegyzés - Popup)

SÁL Főispáni iratok, 820–2/1949.

111 (Megjegyzés - Popup)

SÁL Főispáni iratok, 7/1945.

112 (Megjegyzés - Popup)

SÁL Főispáni iratok, 245/1945.

113 (Megjegyzés - Popup)

SÁL Főispáni iratok, 1720/1945.

114 (Megjegyzés - Popup)

SÁL Főispáni iratok, 1492/1945.

115 (Megjegyzés - Popup)

V. I. Lenin: A munkásosztály és a parasztság szövetsége. Szikra, 1955. 284–285. oldal.

116 (Megjegyzés - Popup)

V. I. Lenin: Az agrárkérdésről, Szikra, Bp. 1950. 563. oldal.

117 (Megjegyzés - Popup)

M. Somlyai Magda: Földreform, 1945. Kossuth, 1965. 144. oldal.

118 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron szab. kir. város története. Sopron, 1291–1943, I/1–7, II/1–6.

119 (Megjegyzés - Popup)

„...I phund pankart LX...” (Házi II/2, 337).

120 (Megjegyzés - Popup)

„...VI sol. den. bancharten...” (Házi II/3, 17).

121 (Megjegyzés - Popup)

O. Gruszecki: Zur Geschichte der Wiener Pfennige in Ungarn. Burgenl. Heimatblätter 15 (1953) 118–126, 136–167.

122 (Megjegyzés - Popup)

CNH = Réthy László: Corpus Nummorum Hungariae. Bp., 1907, II. k.

123 (Megjegyzés - Popup)

„...ungerische Pankart ...” (Eberstorfer Münzbuch; közli Friedrich Pichler: Repertorium d. steirischen Münzkunde. Graz, 1875, III, 102).

124 (Megjegyzés - Popup)

Karel Castelin: Česká drobná mince doby predhusitské a husitské. Praha, 1953, 186.

125 (Megjegyzés - Popup)

1427. VIII. 28: „... X tal. pankcharten den. Damit ist er gancz bezcalt, facit X tal. den. albus ...” (Házi II/2, 394).

126 (Megjegyzés - Popup)

1427–1428: „... vnd an weissem gelt XIII tal. den. bancharten...” Házi II/2, 372.

127 (Megjegyzés - Popup)

1428: „... X tal. bancharten ... facit X tal. albus ...” (Házi II/2, 394).

128 (Megjegyzés - Popup)

1427: „... 1/2 tal. winner den. fur XX tal. pankcharten ...” (Házi II/2, 362).

129 (Megjegyzés - Popup)

1425: „... I tal. wynner V sol. pankchart solvit XVII sol ...” (Házi II/2, 339).

130 (Megjegyzés - Popup)

1427. VII. 16: „... XX den. albus + XXIII den. facit XXX den. wiener minus 1 p(ankarten) ...” (Házi II/2, 392).

131 (Megjegyzés - Popup)

Házi II/6, 73.

132 (Megjegyzés - Popup)

1403. XII. 4: „... mille florenos antique monete, quemlibet eorum triginta tribus novis denariis computando ...” (Mályusz Elemér: Zsigmondkori oklevéltár II/1: 2815. sz.). A forintot mindig 100 dénárral kell számítani.

133 (Megjegyzés - Popup)

1408. X. 6: „... usque ad quinquaginta florenos maioris monete valens pro decem et septem florenis minoribus ...” (Mályusz i. m. II/2: 6356. sz.).

134 (Megjegyzés - Popup)

Kováts Ferenc: Pénzérték viszonyok Pozsonyban 1435–60 között. Magy. Gazd. tört. Szemle 7. (1900). 439–440.

135 (Megjegyzés - Popup)

A középkori német szó eredeti alakja *bankhart*, amely a *bank* 'pad, lóca' és a német személynévben (*Gebhart, Reinhart* stb.) gyakori *hart* 'kemény, erős' szavak összetételéből származik. Jelentése 'auf der Bank, nicht im Ehebett erzeugtes Kind; fattyú' (Kluge–Mitzka: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Berlin, 1967²⁰). A szó *bankart, pankart* változata az ugyanolyan jelentésű, de a németben francia eredetű *Bastard* hatása alatt alakult. A soproni német nyelvjárásban ma is él: *paongat* 'pimasz, szemtelen kölyök' (Bedi Rezső: A soproni hienc nyelvjárás hangtana. Sopron, 1912, 20.) Pénznévként egyelőre valóban csak Sopronból ismeretes. Jelentése: 'hitvány, silány pénz' (*Mollay Károly* megjegyzése).

136 (Megjegyzés - Popup)

Eperjessy Kálmán: A magyar falu története. Budapest 1966, 261. l.

137 (Megjegyzés - Popup)

előterjeszteni.

138 (Megjegyzés - Popup)

tanítás.

139 (Megjegyzés - Popup)

accludált: csatolt. A követelt költség: az uraságtól 12, a községtől 4 forint, a bírótól és két esküdttől,

továbbá 32 jobbágytól, akik az áldomáson jelen voltak, fejenként 33–33 dénár.

140 (Megjegyzés - Popup)

határozat, rendelet.

141 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár (a továbbiakban: OL.). Az Esterházy család hercegi ágának levéltára. P. 150. Csomó 1159. 1783. No 14.

142 (Megjegyzés - Popup)

Mikó Sándor: A lozsi iskola a XIX. század végéig. SSz. 1967, 270–71.

143 (Megjegyzés - Popup)

élelembér.

144 (Megjegyzés - Popup)

szegődmény.

145 (Megjegyzés - Popup)

ájtatosság.

146 (Megjegyzés - Popup)

megelégedés.

147 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 150. Csomó 1153. No 10.

148 (Megjegyzés - Popup)

felosztás.

149 (Megjegyzés - Popup)

adó, adófizetés.

150 (Megjegyzés - Popup)

kártalanítás, visszatérítés.

151 (Megjegyzés - Popup)

napról napra.

152 (Megjegyzés - Popup)

körlevél.

153 (Megjegyzés - Popup)

másolás.

154 (Megjegyzés - Popup)

pénznemről pénznemre.

155 (Megjegyzés - Popup)

kérelem.

156 (Megjegyzés - Popup)

katonai átvonulás.

157 (Megjegyzés - Popup)

nyugtatvány.

158 (Megjegyzés - Popup)

összeírás.

159 (Megjegyzés - Popup)

begyűjtés.

160 (Megjegyzés - Popup)

lótartási rész.

161 (Megjegyzés - Popup)

hátralék.

162 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 150. Csomó 1160. 1786. No 21.

163 (Megjegyzés - Popup)

Csenár: Ősze János kurrens könyve. SSz. 1959, 268. lap.

164 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv 1866. év: 1021. sz. végzés.

165 (Megjegyzés - Popup)

I. h.: 1201. és 3883. sz. végzések.

166 (Megjegyzés - Popup)

Mollay Károly: Soproni élet a 15. század második felében. SSz. 1941, 14. lap.

167 (Megjegyzés - Popup)

Bártfai Szabó: A Széchenyi család története. II. kötet, 157. lap.

168 (Megjegyzés - Popup)

Rózsa Dezső: Nelson magyar földön. Történeti Szemle 1918, 158–160.

169 (Megjegyzés - Popup)

Thienemann Tivadar: Herder és Batsányi. Egyetemes Philológiai Közlöny 1914, 147–148; Fest Sándor: Angolok magyar irodalmi ismeretei 1830-ig. Irodalomtörténet 1918, 164–169.

170 (Megjegyzés - Popup)

Harsányi Zoltán: Stendhal. Budapest, 1967, 18.

171 (Megjegyzés - Popup)

Patriotisches Tageblatt 1803, 1109–1110.

172 (Megjegyzés - Popup)

I-s: Vergiftung durch Tollkirschen. Uo. 1803, 1173–1175. A mérgező növényről később részletes cikket jelentetnek meg: 1804, 721–722.

173 (Megjegyzés - Popup)

1803. szept. 23.

174 (Megjegyzés - Popup)

Patriotisches Tageblatt 1804, 267.

175 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: A soproni üveghuta. Soproni Hírlap, 1935. ápr. 11–12.

176 (Megjegyzés - Popup)

Mérei Gyula: Magyar iparfejlődés. Budapest, 1951, 67–69.

177 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: i. h.

178 (Megjegyzés - Popup)

Pressburger Zeitung, 1802. febr. 16.

179 (Megjegyzés - Popup)

Uo. márc. 19.

180 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1803. júl. 8.

181 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1805. febr. 15.

182 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1805. márc. 7.

183 (Megjegyzés - Popup)

Demian: Darstellung der Oesterreichischen Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen. Wien, 1805. III/1. 260.

184 (Megjegyzés - Popup)

Mérei: id. m.

185 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: id. m.

186 (Megjegyzés - Popup)

Johann v. Csaplovics: Gemälde von Ungern. 1829, II, 70.

187 (Megjegyzés - Popup)

Fried István: Sopron és környéke a „Hesperus”-ban. SSz. 1964, 182–184.

188 (Megjegyzés - Popup)

Hesperus 1815, I. 56.

189 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1814. II. 273–274., 288., 446–447.; 1815, I, 160.

190 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1814, 446–447.

191 (Megjegyzés - Popup)

Auszüge aus Briefen eines Reisenden an den Herausgeber durch das Oedenburger und Wetzpriner Komitat, im May, 1812. Oekonomische Neuigkeiten und Verhandlungen 1812, 490–491.

192 (Megjegyzés - Popup)

Esterházy herceg erdőtelepítési törekvéseiről a Pressburger Zeitung korábban megemlékezett (1806. szept. 23.). Eszerint a herceg 15 ifjút szeretne foglalkoztatni birtokai erdőkulturájának emelésére. E 15-ből ötnek tökéletesen kell csehül tudnia, nyilván az ekkor fejlettebb cseh erdészeti tanulmányozása miatt.

193 (Megjegyzés - Popup)

E kérdésekről ír Richard Prazák: Josef Dobrovsky als Hungarist und Finno-Ugrist. Universita J. E. Prukyně. Brno, 1967, 20.

194 (Megjegyzés - Popup)

Kvety 1839, 216. E cikket először Sárkány Oszkár említi: Magyar kulturális hatások Csehországban 1790–1848. (Budapest, 1938) című tanulmányában.

195 (Megjegyzés - Popup)

Néhány soproni utazó útleírásából bőséges kivonat található Csatkai Endre: Idegenek a régi Sopronról. Sopron, 1938. (Scarbantia 2.) című könyvében.

196 (Megjegyzés - Popup)

A francia forradalom eszméi Magyarországon. Bp., é. n. (1924).

197 (Megjegyzés - Popup)

A magyar jakobinusok iratai, Bp., 1952 stb.

198 (Megjegyzés - Popup)

Országos Levéltár. Széchényi család levéltára. P. 623. II. k. 26. sz. I cs. 27. C.